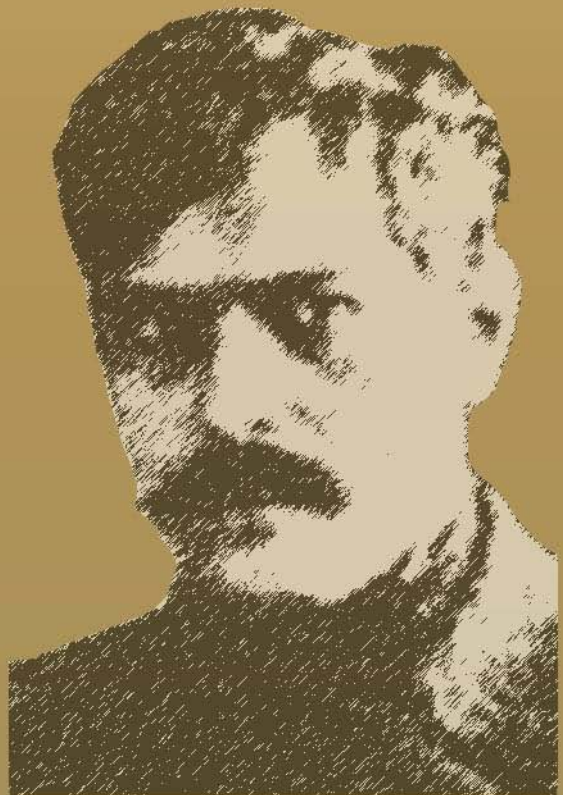

Bródy Sándor -
Gozsdu Elek -
Petelei István

Nemes rozsda

*Mercator
Stúdió*

Felelős kiadó a Mercator Stúdió vezetője

Műszaki szerkesztés, tipográfia: Dr. Pétery Kristóf

ISBN 963 606 140 8

Mercator Stúdió, 2005

Mercator Stúdió Elektronikus Könyvkiadó
2000 Szentendre, Harkály u. 17.

www.akonyv.hu

Tel/Fax: 06-26-301-549

Mobil: 06-30-305-9489

e-mail: peteryk@t-online.hu

Bródy Sándor – Gozsdu Elek – Petelei István

Nemes rozsa

(novellák)

TARTALOM

GOZSDU ELEK (1849-1919)	5
ULTIMA RATIO	6
NEMES ROZSDA	13
ŐSZI ESŐ	20
MEA CULPA	25
PETELEI ISTVÁN (1852-1910)	33
A NAGYAPÓ	34
MAYER, A ZSIDÓ SUSZTER	41
PARASZTSZÉGYEN	46
BRÓDY SÁNDOR (1863-1924)	53
KAÁL SAMU	54
ERZSÉBET DAJKA	58
Erzsébet dajka lesz	58
Erzsébet elbocsájtatik	63
Erzsébet boldog lesz	68
Jakabot megtalálja	72
Meghallgatja a rendőr életbölcességét	74
Viszontlátja a kovácsot	75

GOZSDU ELEK (1849-1919)

ULTIMA RATIO

Meleg, sugaras októberi nap volt, midőn utoljára vadásztam szalonkákra a k-i mocsarakon. A szalonkák az élesen tűző nap melege alatt szépen kitartottak, lomhábban repültek, s csak akkor jutott eszembe az órát megnézni, midőn tölténeim már elfogytak.

Háromra járt az idő. Egészen egyedül voltam a széles mocsáron. A mély, néma csendet nem zavarta meg semmi. Időnként fölrebbent előttem egy-egy csekkegő szalonka, amint a mocsárparton végigmentem; pár pillanatra hallottam fejem fölött azt a gyöngéden, halk decrescendóba vesző, sivitó hangot, amit a magasan járó, csörgő kacsák repülése okoz; a beláthatlan magasságban járó vadludak szakadozott, gügyögő hangja mind távolabb és távolabbról hallatszot-tak, aztán mély csendbe veszett minden hang.

A messze síkságba nyúló legelők és ugarolt szántóföldekről sem hallatszott semmi.

A nap, a nyugotról fölkeveredő ritkás, fehér felhőkbe tűnt; sugarai tompább élűek lettek, mintha gyöngéd moll függöny mögött ragyogtak volna, mi által világosabb, majdnem kékbe játszó lett az árnyék. A sárguló nád, sás, káka mintegy aranyos visszfényt vert; a zöldek sötétebbek, mélyebbek lettek, és itt-ott a vizek derült, ezüst fényben csillámlottak ki a barna sártömegek közül.

Egy fűszál, egy nád sem ingott, de azért a mocsár mégsem látszott élettelennek. Nem a dermedt mozdulatlanság volt ez, sem az álmatag nyugalom, mely a nyári estéket, kivált júniusban, jellemzi, hanem volt benne valami a lemondó, a félénk nyugalomból – midőn a késői hajtások alig bújnak ki a földből, s eleven zöldjük csak együttesen, mint reflektáló szín hat, ellensúlyozva az érett-sárga nád, a barnulásnak induló káka és piszkosbarna sástarlók által.

Szomorú és mégis ilyenkor a legbarátságosabb a mocsár. A levegő átlát-szóbb, nyugodtabb; nem csálnak sem az erős fénynek, sem a tikkasztó melegnek reszketeg hullámai. Minden való, igaz színében mutatkozik; és az a mély szür-késbarna szín, mely minden egyes növényt, minden göröngyöt így ősszel jellemez, adja meg azt a fájdalmas, bánatos hangulatot, melynek olyan szívesen átengedjük magunkat.

Csak lassan haladtam előre a parton.

A mocsárnak mintegy a testét hosszában összetartó emelkedőre mentem. Nagyon ki voltam fáradva, s megőrültem, midőn kissé távolabb megpillantottam egy kocsit, amint a káposztásföldek között, gazzal, száraz kórókkal megrakva előredöcögött. Lassan, lépésben haladt, és könnyű volt elérnem. Egy sárga, vén gebe volt a kocsi elé fogva.

– Bevisz-e, bátya, a faluba?

– Nem megyek tovább, csak a temetőig. Odáig elviszem az urat! – felelt az öreg, aki a kocsiban elől a kis saroglyában ült olyanformán, hogy a lábai lelógtak.

Már nagyon öreg lehetett. Ráncos arcát ritka szakáll borította. Hófehér bajusza rövidre volt nyírva, és fehér haja gyér fürtökben omlott le sovány, csontos vállaira. Nagy, szőrös kezében hatalmas ostor nyelet szorított, s időnként iszonyú erőlködéssel rá-rávágott a sárga gebére, amely olyankor egy-egy élénkebb mozdulatot tett, de csakhamar visszaesett előbbi lassú tempójába. Látja, uram, gyenge, mint magam is! Vének vagyunk mind a ketten!

Az öregnek olyan volt a hangja, mint mikor valaki a mezőn nagy távolságból kiáltoz. Érzett rajta az erőlködés, és mégis gyöngé, majdnem suttogó volt.

– Hát tudja, mit? – mondtam neki. – Én majd nem ülök föl, hanem földobom a puskámat meg ezt a néhány madarat tarisznyástól a kocsijára s szép csendesen elballagok maga mellett. Jó lesz?

– Mindegy, akár felül, akár nem. A sárga nem sokat törődik vele, úgy sincs messze! Ez a kóró nem valami nehéz!

– Aztán mit csinál maga a temetőben, bátya?

– Mit csinállok? Hát ott lakom. Őrzöm a holtakat.

– Régen?

– Az isten tudná, mióta! Lehet már vagy negyven esztendeje, ha nem több!

– A forradalom alatt, Kossuth Lajos idejében is itt lakott már?

Az öreg megvakarta a füle tövét, köpött egyet, és mondta:

– No hát kint laktam! Gondolom, akkor veszett el a nagyobbik fiam, a Gyuri. Kossuth Lajosnak is hallottam a hírét. Eltörülte a robotot, és a szegénység pártját fogta. Vajon él-e még szegény? Nagyon vén lehet már az is!

– Lesz annyi idő, mint kelmed! Hát kelmed hány esztendő?

Az öreg gondolkodóba esett, és elnevette magát.

– Ki tudná? Aztán meg mire való azt tudni?

– De mégis?

– Vagy nyolcvan és egynehány esztendőt tán leszolgáltam. Lehet vagy több, vagy kevesebb, mindegy!

Elhallgattunk mind a ketten. Csendesen lépkedtem a kocs mellett, s elmélyedtem annak elgondolásában, hogy milyen boldog lehetett és lehet ez az ember, aki éveit nem tartja rováson, aki előtt az időnek értéke nincsen, akinek életében az események nem alkottak korszakokat, hanem akinek napjai lefolytak csendes nyugalomban, simán, zajtalanul, mint a rónák folyói.

Tíz perc múlva a temetőhöz értünk.

Ilyennek mint a k-i temető, képzeltem én mindig a szép temetőt. Tulajdonképpen csak egy út van benne, amely két részre osztja az egészet. A sírok aztán rendetlen összevisszaságban vannak egymás mellett, némely helyen sűrűbben, némely helyen ritkábban, amint az öreg csősz szeszélye hozza magával. Az egész temető teli van bokrokkal, gazzal, csak itt-ott piroslik ki egy-egy romlásnak indult márványkereszt. Magas fű borítja az egészet, s az új sírok, feketésbarna hantjaikkal, éppenséggel nem ridegek. Azok a glédába állított városi sírok, azok a kaszárnyázott halottak, amint táblánként számozva egymás mellett fekszenek mitegy raktározva, egész undorában, borzasztóságában éreztették velem a halál rútságát. Itt a sírok szerteszéjjel, bokrok, fák között vannak; tarka fűszőnyeg borít-

ja őket; valóságos kis erdő ez, melyben az ember csak itt-ott bukkan sírra, s a tömeges fakeresztok, hideg kőmasszák nem sértik a szemet. Magas akácfák veszik körül az egészet, s a nesztelen csend, a nyugalom, ami a fákon belül van, az a föltétlen hiánya minden pompának, gazdagságnak, afféle szelíd, bánatos kifejezést ad e helynek.

Mire kijöttem a temetőből, az öreg már kifogta a lovat, levette fejről a kötőféket, s szabadon kieresztette a temető árka mellé legelni. Odahallatszott, amint ropogtatta a fűvet.

– Van-e jó vize, bátya? Szomjas vagyok!

– Van. A delelőkútról hozom, itt van mindjárt a vasúti töltés mellett.

Még csak most néztem meg az öreget, amint bement az alacsony viskóba vízért.

Sovány, magas, csontos ember volt. Valamikor régen igen erős lehetett; azt mutatták hatalmas tenyerei, erős nagy csontjai. Minden öregsége mellett könnyen mozgott, és élénk, kék szemei örökös derűjökkel afféle vidám nyájas kifejezést adtak arcának. Egész megjelenése vonzó volt, s foglalkozásának komorsága, úgy látszott, egészen érintetlenül hagyta.

Kis idő múlva kijött a viskóból, és hozott egy barna agyagkorsóban vizet, egy kendőbe takarva kenyeret, egy kis fehér rongyba kötve törött sót s egy marék nyers zöldpaprikát.

Elém tette a vizet, és szó nélkül leült a földre, aztán hozzálátott a lakomához.

A kukoricaliszt kenyérből levágott egy darabot; felvágta, megsózta a zöldpaprikát, s fölváltva hol egy szelet kenyeret, hol pedig egy darab zöldpaprikát rakott a szájába.

Az emberek ezelőtt évezredekkel is így táplálkozhattak; a különbség csak az, hogy az én öregem késsel vágta a kenyeret és a paprikát. Rá nézve a táplálkozás tekintetében a civilizáció csak egy késsel ment előbbre.

– Aztán ízlik-e, öreg?

– Van közte némelyik édes. A csípőseket is megszoktam már. Gyerekségemtől egész nyáron ez az eledelem – felelt az öreg, és szorgalmasan nagy gyönyörrel majszolt. – Megkínálnám az urat is, de tudom, hogy nem szereti! Én szeretem!

– Miért nem jár be néha a faluba? Ott kapna meleg ételt. Az ilyen öreg embernek jó ám a meleg leves!

– Hoznak nekem ide is néha. Kivált a gyermekhalott után! Aztán minek járnék be a faluba?

– Már az unalom miatt gondoltam!

Az öreg elnevette magát.

– Unalom! Már hogy unnam el magam, mikor élek, látok és hallok! A nappal csak elmúlik! Hol pizmogással a fák körül; hol gödörmunkával, hol szundítással töltöm el az időt, aztán meg nézegetni is szeretek; de az éjszakával nem tudok mit csinálni! Nem tudom megszokni ezt a vasutat itt mellettem! Már egy félórányról hallom, mikor dübörög! Kivált télen, mikor jobban hallatszik a fűtülése! Sipít, süstörög, hogy szinte félelmes. Nem tudom megszokni!

– Pedig látja, öreg, a nélkül ma már nem lehet meg a világ!

Az öreg ismét elnevette magát.

– Nem lehet? Dehogynem lehet! Hát ezelőtt mért lehetett meg? Miattam akár sohse járjon. Ezen ugyan járnak eleget éjjel is, meg nappal is, szünet nélkül. Sokszor elgondoltam már, ugyan honnan jönnek, merre mennek? Nyilván úgy lesz, hogy a hideg tenger szélétől a meleg tenger széléig megy ez a vasút. De mi végből járnak? Kész csoda! Nem vihet jóra ez a sok lőtás-futás!

Az öreg a korsó után nyúlt, és ivott belőle hosszan, jóízűen. A víztől csurgó száját megtörölte az inge ujjával, aztán nagy körülményességgel kicsiholt, és rágyújtott. Hozzám fordult, és elégedett nyájassággal mondta:

– Látja, uram, most egészen jól érzem magamat. Így aztán el tudnék ülni ki tudja meddig.

– És mit gondol ilyenkor?

– Ki tudná? Mindenfélét. Nézegetem a fákat itt körül. Valamennyi a szemem láttára nőtt föl, ösmertem őket kiskorukban. Csak az a szélső kőrös ott a sarokban, az már akkor is szépecske volt, mikor ide kerültem.

– Hogyan került ide? Hiszen akkor még egészen fiatal ember volt?

– A belső kívánság hozott ide. Nem szerettem sohasem a lármát. A gyerekeim, a feleségem elpusztultak, hát kire dolgozzam? Minek? Itt aztán szépecskén megéltem; a többi közt már talán én is kapa alá kerültem volna.

– Talán bizony haragszik az emberekre?

– Nem én. Miért haragudnám? Nem vétett nekem senki! De én így jobb szereztek.

– De mégiscsak jó, ha az ember híreket hall néha a világ folyásáról?

– Minek az nekem, sohasem kíváncsi voltam utána. Megvoltam anélkül csendes békeességben. Ki-kí törődjek a saját bajával – ha van neki. Nekem csak a nyulakkal van bajom télen, mikor nagy a hó, mert akkor bejönnek a huncutok, és lerágják az apró fáimat. Nem is képzeli a tekintetes úr, mennyi huncutság lakik egy nyúlban! Elbújik a sír tövébe, néha majd ráhágok, mégsem ugrik ki. Teszi magát, hogy aluszik, pedig jól lát a huncut!

– De hát ha forradalom lenne újra, vagy ha a muszka el akarná venni az országunkat, már csak megmozdulna még kelmed is?

– Hát a muszka nem ember? Nem enne meg az sem!

– Ilyenformán bátya, maga nem jó hazafi, maga nem szereti a hazáját?

Az öreg mutatóujjával lenyomta pipájában a hamut, egy percig gondolkozni látszott, s azután furfangos mosollyal mondta:

– Hát az szeret engem!

E percben robogott el a temető mellett villámgyorsasággal a Párizsból jövő expressz Oriental hosszú, bronzszínű kocsijaival. Nehány utas kibámult az ablakon; az egyiknek eszébe jutott, hogy a kalapjával felénk integessen. Nem viszonozhattam neki a köszöntést, mert a következő percben a vonat már csak mint parányi, kicsi pont mozgott előre, s egy vékony, hosszúkás füstvonal jelezte az irányát.

– Látja, öreg, hogy köszöntgetett az az úr ide a vasútról? Az most Párizsból, a világ legszebb városából megy le egyenest Törökországba!

– Párizsból? – kérdezé az öreg bábész arccal. – Soha nem hallottam hírét! Hiába! Én még eddig hál' isten sohasem tettem ki lábamat a határból. Aztán meg hová is mentem volna? Minek?

– Nem kívánczolt még sehová? Embereket, országokat látni? Fiatalabb korában az ember kíváncsibb!

– Én mindig ilyen voltam, amilyen vagyok. Hál' isten, sohasem kellett a helyemből megmozdulni. Mit is láthattam volna? Így is megöregedtem. Így volt jó, amint volt.

– A templomba csak bejár néha?

– Nem én! Minek? Nem haragudtam én sohasem az Istenre, talán ő sem haragszik rám! Megvagyunk csendes békességben!

Az öreg elhallgatott, és lassú tempóban tenyerébe ütötte a pipáját. A mellényzsebéből kivett aztán egy darab rongyot, s belékötötte nagy gonddal a bagót.

Minden mozdulatán, arcvonásán látszott a teljes megelégedés. Ráncos arcából, halványkék szemeiből a nyugalom derűje sugárzott; úgy beszélt, mint aki egészen tisztában van azzal, hogy földi rendeltetését híven teljesítette, s most már a teljesített kötelesség öntudatával várja, hogy leszakíttassék az élet fájáról. Csendes, majdnem suttogó hangjában volt valami meggyőződésszerű erő, amely egyenesen a lelkéből látszott fakadni, beszédében valami édes nyugalom, szelíd tisztaság, mely azt látszott bizonyítani, hogy lelke sohasem háborgott, hogy vágyak sohasem zaklatták, hanem csendesesen, nesztelenül érett meg, akár egy ákácfa, mely senki által sem ápolva, észrevétlen, a föld valamely elhagyott sarkában élte át a fejlődés fokozatait.

Egy ember, aki az évezredek civilizációjában csak mint megszelídített ártalmatlan példány jelentkezik. Annak az állandóan jellemzetes óriás embercsoportnak egyik példánya volt ő, amelynek kaotikus tömegéből ki-kikelnek a finomabb idegekkel ellátott emberek, s akiknek javára, kedvére a világ teremtve látszik lenni.

Élt nyolcvan és néhány évig és a kor eszméi, küzdelmei, erényei és bűnei nesztelenül suhantak el mellette. Még csak sejtelemmel sem bírt azon ezer és ezer névtelen hős küzdelméről, mártíréletéről, akik a jövő nemzedékek civilizációját előkészítik, és akik örült önmegtágadással a fajta érdekében dolgoznak.

Nem ismeri azt a bőségben úszó, falánk osztályt, mely a herék módjára élvezzi a verejtékes munka gyümölcszeit. A beteges idegek által követelt ingerek, a szellemnek körmönfont művésze, a szem, száj fényűzése reá nézve nem léteznek. A szájhős demokraták hazudozásait, monarchák csalásait, a buta bürokrácia fufangjait nem ismeri. A szalonokban, színházakban kísértő blazírt férfiak és asszonyok ismeretlen lények előtte. A rang és pénz hatalmának a hírét sem hallotta. Nincs fogalma arról az eszeveszett élethalálharcról, melyet a nagyobb számú „gyöngék” az aránytalanul kevés „erősekkel” vívnak a sikeres megélhetés érdekében. Nem is sejtí, hogy ennek a küzdelemnek fegyvere az ész, s hogy az egész küzdelem eredménye e fegyver értékétől függ.

Egy ártatlan falu szélén, füvek és fák között él. Megérett itt békességben, s csak annyit dolgozott, hogy összetartsa testét-lelkét. Ép, egészséges mind a kettő.

A civilizációból mindössze néhány álmatlan óra jutott neki, melyeket a mellette elrohanó vonatoknak köszönhet.

Él köztünk vakon, s ha tízezer esztendő múlva valami csodás hatalom fölébrészténé nyugodalmatlan álmából, s kérdeznék tőle, kérnék, mondaná el, hogy miként, hogyan éltek az emberek az ő idejében, mert minden adat elveszett, nincsen egy írott sor, egy jel, egy tény, ami a mostani életre egy parányi, kis fényt vetne, az én öregem ott állana némán, bután, s nem tudna egyebet mondani, mint hogy zöldpaprika és kukoricaliszt kenyér volt rendes tápláléka, s hogy az emberek valami különös szerkezetű kocsikon, őrült gyorsasággal rohantak valamiféle irányok felé. Egyetlenegy parányi, kis eszméről, gondolatról sem tudna számot adni, s mindvégig csak azt hajtogatná: „Én meg voltam elégedve – éltem és meghaltam. A többi ember mit művelt? Nem tudom!”

Hátha neki van igaza? De hátha vétett a fajtája ellen? Miért nem szolgálta ő is a fejlődés hatalmas érdekeit? Vagy talán a civilizáció egyik irányának a csúcspontja, öntudatlan jelensége-e ő?

A szükségszerű megsemmisülés érzete jutott-e öntudatlanul uralomra benne, bénította-e meg akaraterejét, tette-e közönyössé önmaga és fajtája iránt? Ez a közöny-e a beteg állapot, vagy pedig a mi önámítási képességünk a boldogsági mániának szimptomája-e?

Neki, vagy nekünk van-e igazunk? Ki van jogosítva, hogy ítéletet mondjon fölötté? Amint így tépelődve néztem az öregot, befordult a temető kapuján egy parasztszekér, rajta egy pléhes, vaspántos koporsó, a kórházban elhalt szegények közös koporsója, kik földi pályafutásuk alatt nem szereztek annyit sem vagyonban, sem szeretetben, hogy haláluk után négy szál deszkára érdemesek volnának.

A kocsis odakiáltott az öreghez:

– Hej! Matyi bácsi! Jöjjön no, hadd hányjuk bele! Az öreg lehetőleg gyorsan fölkel, és kapát fogva sietett a kocsi után. Én ott maradtam a viskó előtt. Az öreg nagy léptekkel ment a kocsi mellett, s néhány perc múlva eltűnt a temető fái, bokrai között.

Míg az öreg odajárt, benéztem szobájába.

Alacsony egyablakos lyuk volt az, inkább odú, mint szoba, s a szegénység bélyege, a piszok és penész rajta volt a falakon és minden tárgyon. Egy keskeny, a földbe vert cölöpökre zsúpszalmából font ágy, rajta egy rongyos darócköpeny, egy fapad, egy kecskelábú kis asztal volt az egész bútorzat. A hasas sárkemeny padkáján volt egy nagy agyagkorsó, letakarva nedves ronggyal, a sarokban egy kopott cirokseprő – más nem volt a szobában.

Kellemetlen, dohos volt bent a levegő, s iparkodtam ki a szobából. Alighogy föllélegzettem a szabad levegőn, látom az öregot, amint a sírokon keresztül, kalap nélkül, majdnem botorkázva jön.

Arca egészen halvány volt; szemei beestek, csontos száraz kezei reszkettek, térdei minduntalan megcsuklottak, majd hogy össze nem esett.

Szinte megijesztett, s megütődve siettem elébe.

– Mi baj, Matyi bácsi? Mi lelte?

Az öreg nem felelt, hanem leült a viskó elé, és mereven, majdnem fásult bá-mészsággal nézett le a földre.

– Máj történt, Matyi bácsi? Talán beteg? Adok vizet! A kezével intett, hogy nem kell neki. Mélyen fölsóhajtott, s aztán reszkető hangon, majdnem sírva mondta:

– Már másodszor! Pukkadt!

– Mi az? Mi pukkad?

– A szegény ember... meztelen... mint a kutyát... be kell dobni... a gödribe! Ezt is... bedobtuk. Aztán pukkad... mint a puska-lövés! A hasa... a hasa...

Az öreg elfödte arcát mind a két kezével. Láttam, hogy sovány ujjai közül szőrös keze fején, ingén végig hogy peregnék le a könnycseppek. Az öreg egészen meg volt törve. Mind keservesebben és keservesebben kezdett zokogni; majdnem fuldoklott. Motyogott valamit, de heves zokogása miatt lehetetlen volt érteni egy szavát is.

Próbáltam megnyugtatni.

– De hát mi köze hozzá? Hiszen nem is ismerte a szerencsétlent? Talán rokona volt?

– Nem! Dehogy! – nyögte ki az öreg nagy keservesen. – De majd... én is... így járok. Pukkadt!

Inge ujjával törülgette könnybe lábadt szemeit. Görcsös zokogás fogta el ismét. Gyermekek módon, a térdére támasztotta ősz fejét, és sírt.

– Senkim sincs! Engem is... bele fognak dobni... mint a kutyát! Én is... puk...

A heves zokogás elnyomta szavát. Többször elkezdett még beszélni, de hasztalan volt minden erőlködése, a torkára forrt minden hang.

Hirtelen fölkelt, rám sem nézett, s mindkét kezével elfödve arcát, ingatag léptekkel bement a viskóba.

Hallottam, amint belülről bereteszelte az ajtót.

NEMES ROZSDA

A nagy kocsmá különszobájában kevés volt még a vendég; mindössze Hüke Pali és Csekmez Dani ültek benne ebéd után két óra óta. A kocsmáros az egyik sarkasztal mellett szundikált, s időnkint horkantott egyet. A lompos pincér inkább szokásból, mint szükségből, minduntalan megpiszkálta a vaskályhában a széntüzet, amikor mindig kitódult a fojtó füst.

Hüke Pali a bőrpamlagra heveredve pihent. Időnkint szippantott egyet barnára kiszítt makrapipájából, s gyönyörködött a violaszínben játszó füstfelhőcskében.

Csekmez Dani egy virginia szivar törött derekát javígtatta s közben kegyetlenül káromkodott; szidta a kormányt, amely már a virginia szivarokon is csal, majd egy szilaj nóta végét dudorászta, miközben a virginia derekára tekert szivarpapirost nyaldosta.

Hüke Pali jóízűt ásított, kiverte a pipáját, fölkelt és kibámult a jégvirágos ablakon. Kisvártatva odaállott Csekmez Dani elébe, egy ideig mosolyogva nézte kínlódását, és mikor ez szeleltetni kezdte a szivart, elnevette magát és mondta:

– Ugyan vágd már a földhöz azt a rongy szivart!

– Nem vagyok huncut! Azt hiszed tán, hogy hitelező vagyok?

Hüke megfordult a sarkán, az ablakhoz ment, ott nézegette a csizmáit, gyönyörködött izmos lábszáraiban, aztán ropogtatta a csizmája talpát.

Mély csend következett. Behallatszott az udvarról a szemétdombon kotorászó varjak káromgása; tisztán ki lehetett venni a falóra minden kettyenését.

Csekmez Dani mérgesen földhözvágta a szivart, s a kezébevetett egy újságot. Kis idő múlva lecsapta és mondta:

– Úgy látszik, ma sem lesz semmi! Lehetetlen ebben a rongy fészekben egy becsületes partit összehozni. Az embert megöli az unalom!

Hüke Pali egy hosszú ásítással felelt, s aztán széles tenyerével csapkodta a combját.

– Hát igazán, Pali, mit csinálunk?

– Mit? Olvass újságot!

– Hát te miért nem olvasol, he? Minek a' nekem? Mi közöm a világhoz? Bámnom is én, ha egész Európa a fejbűbjára áll! Hát neked van közöd hozzá? Van a...

– Te talán még azt sem tudod, hogy a cárt a levegőbe röpítették?

– A cárt? Már hogyan tudnám, hiszen illumináltam! Egy boglya szalma világította meg a tanyámat!

– Nálam kettő égett, Dani; merthogy én szeretem a szabadságot!

– Fölgyűjtanám az egész tanyámat, ha a világ minden császára a levegőbe röpülne!

– Ezer szerencséd, Dani, hogy nálunk szabad bolondokat is beszélni!

– Micsoda célzás ez? Az apám banderista volt a koronázáskor, én négyujjnyival vagyok magasabb, és még a megye zászlóját is vihetem ilyen alkalommal, ha

megsegít az isten. Micsoda isteni céció lehetett az, komám! Egy hónapig készülődés a székhelyen! Lópróba, ruhapróba, lovaglási próba; kis ebéd, nagy ebéd, köszöntők, muzsika... Haj, haj! Aztán felutazás, parádé amerre a szemed lát! Az a rengeteg mágnás! Azok a paripák! Szegény apám beszélte, mikor meglátták a bársony dolmányát, meg a kócsagos forgóját, aztán azt a sugár szép bajuszát, azt kérdezték tőle: „Ugye? Az úr Csekmez?” A ló erre, be volt tanítva a huncut, levágta a fejét, az orra jóformán a szügyit érte; ragyogott, csillámlott rajta a szerzőm, s úgy bölintott apám helyett: „Igen, azok vagyunk!” Kell is nekem a reszpublika! Pápaszemes professzor elnök, aki talán zongoramester volt valamikor! Már én ilyen vagyok!

Hüke Pali hallgatott; széles arcát a tenyerére támasztva, édes merengésnek adta magát.

– Szép multság biz’ az, no! – szólt végre, mikor látta, hogy Csekmez nem folytatja.

Elhallgattak mind a ketten. Az arcukon látszott, hogy élvezik a fölidézett képeket. Hüke Pali elkezdte fütyülni a Rákóczi-indulót, Csekmez Dani meg verte ujjai-val hozzá a taktust. Egyszerre egymás szeme közé néztek és elnevettek magukat.

Csekmez aztán farkasszemet nézett Hükével és kérdezte:

– Te! Szeretnél-e te király lenni?

– Nagy dolog!

Csekmez öklével az asztalra csapott és mondta:

– Én bizony szeretnék!

Hüke a pipáját kezdte tömni, miközben megnyomva minden szót, mondta:

– Hiszen, ami azt illeti, kevés olyan király van a világon, aki holmi hazudozások nélkül, apai ágon olyan magasra föl tudná vinni a nemzetiségét, mint a Hükecsalád! Azt írja valamelyik krónikás: „Hüke de genere Kund!” Igaz, 1549-ben hiba esett a nemzetségbe, mert amint tudva van, Hüke Kristóf, az egyszemű, beleszeretett egy olasz kisasszonyba, akinek a nemzetsége kétes; de az idő ezt a kis rozsdát már régen kiköszörülte, azóta már ragyog a helye! Hogy ezután mi lesz?...

Hüke Pali felsóhajtott és a lábszárán végighúzva két szál gyufát, rágyújtott és a szippantások között mondta:

– De hogy ezután mi lesz... azt már... csak az a... jó isten... tudja... én... nem!

Csekmez Dani az újságot forgatta, aztán mind a két könyökével rátámaszkodott; állát a tenyerére illesztette és mosolygott:

– Azt mondják, pusztulunk, veszünk! Vajon igaz volna-e az, hé?

– Ki tudná!

– Tulajdonképpen miért nem kérjük mi a kamarási méltóságot? Jussunk van hozzá!

– Úr vagyok én anélkül is! Minek a’ nekem? Hát te mit csinálnál vele?

– Hiszen csak tréfáltam, Palkó! Cselédek biz’ azok, akárki mit mond!

Hüke bort töltött. Koccintottak, ittak és szó nélkül letették a poharakat.

Négy óra felé járt az idő és már sötétedni kezdett. A két jóbarát elhallgatott. Erősen füstöltek mind a ketten. A pincér megint csattogtatni kezdte a kályha ajtaját, közben hozott két üveg bort, kiment meg bejött, megigazította az órát és leült a kályha mellé melegedni.

Csekmez föl és alá járt, dudorászott, majd nyújtózkodott; hatalmas karjai, mikor kinyújtotta, jóformán fölérték a szobatetőzetig. Megállott Hüke előtt és kérdezte:

– Hát mit csináljunk?

– Ferblizzünk kettesbe!

– Eh! Az unalmas! Csak foghatnánk valakit harmadiknak. Lenciek bizonyosan ottvesztek valamelyik tanyán! Hogy éppen ma nem jön senki!

– Küldjünk Csáp Gabiért!

– Ne bántsд szegényt! A múltkor is, mikor velünk volt, két hétig sáporogott a felesége!

– Akkor hát gyerünk aludni! A postamester veszekszik, ha veszít, röhög, ha nyer; utálok. Az árendás zsidó vásáron van; a pap beteg; a tanítónak meg nincs egy megveszekedett garasa. Vajon Bazsó Ferkó hazajött-e már?

A pincér, anélkül hogy kérdezték volna, közelebb jött az asztalhoz és jelentette:

– Igenis, kérem: Bazsó tekintetes úr úgy három óra tájban bement a „Pávához”!

– Majom! Miért nem szóltál előbb! – förmedt rá Hüke.

– Szaladj át, mondd meg tekintetes Bazsó úrnak, hogy tiszteljük és várjuk!

A pincér elszaladt.

Csekmez Dani egészen fölvidult; töltött, ivott és mondta:

– Van hát mégis ember a világon! Már azt hittem, hogy mi ketten vagyunk az utolsók! Borzasztó egy délután volt ez!

– Vajon mit végzett a vármegyén?

– Mit végzett? Hát azt, hogy megtesszük szolgabírónak!

– Nem tudod, mikor árverezik a tanyáját?

– Talán a jövő héten, vagy mi!

Hogy kihúzták alóla a gyékényt! Jó kortes volt; talán csak lesz belőle legalább szolgabíró!

– Ha a vármegye akarja!

– Majd megtudjuk.

– Pedig muszáj lesz neki hivatalt vállalni! Mit csináljon? Szegény Feri! Elég baj az. Én inkább főbelőném magam!

– Biz' ez gyalogszerre jutott! Akasztófáralvó hitelezők!

– Ha megígérték neki, meglesz. Tudnál-e te hivatalt kérni, Pali?

– Inkább beállanék béresnek! Szegény Feri!

Lihegve jött vissza a pincér és jelentette, hogy Bazsó tekintetes úr már útban van; hogy egyedül ült és ivott a „Pávánál”, s hogy összeszidta őt, miért nem ment érte hamarabb.

Alighogy a pincér befejezte mondókáját, belépett Bazsó Feri.

Erős, izmos ember volt; alig fért bele prémes kabátjába. Arca piros volt a bortól és egészségtől. Hatalmas fejét hátraszegetten hordta, büszkén, mint aki ereje tudatában kész az egész világgal birokrakelni. Nézése gögös volt; hatalmas üstöke, mint az oroszán sörénye: sűrű, rendetlen fürtökben gyűrűzött. Könnyedén lépett, mintha izmai acélrúgók lettek volna. Levágta magát Hüke mellé a pamlagra és csak annyit mondott:

– Itt vagyok! Van-e borotok?

– Milyet iszol, Feri?

– Nekem vörös kell! Rézvörös! – felelt Bazsó és elkezdte a mellényét kigombolni.

– Hát széna-e vagy szalma? – kérdezte Csekmez.

– Melegem van; telisden teli vagyok vérrrel. Elszédül az ember ebben a melegben. A vármegyén hogy mit mondtak? Nem mondtak semmit, mégis megértettem. Akármilyen kacskaringós az a sujtás; el tudok én azon menni: azért vagyok magyar, hála istennek! Be meleg van idebenn!

Bazsó végigsimogatta az üstökét és elhallgatott. Mintha üresebb lett volna a szoba, ha nem beszélt. Mélyen rezgő hangja volt, amely teljességével, lágy hajlékonyságával úgy tetszett, betölti a szobát. Mit adnának Párizsban egy ilyen hangért?

Kioldotta vékony nyakkendőjét és aránytalanul kicsi zsebkendőjével elkezdte arcát törölgetni, s azalatt mondta:

– Miért nem izentetek hamarabb értem? Azt hittem, ti is vadászni vagytok Lencivel, különben már átjöttem volna előbb. Sokat ittatok-e?

– Alig három üveggel. Nem dohos ez a bor, Feri? Nekem úgy tetszik, mintha hordószaga volna! – mondta Hüke.

Bazsó a két ujjá közé vette a poharat és hosszan nézte, szagolgatta.

– Nem a! Jó. A becsületes emberek egészségére!

– Vesszen meg a vármegyéd! – mondta Hüke és fenéig kiitta a borát.

– Ne bántsд szegényt! – válaszolt Bazsó vontatva. Hadd éljen ő is az istennek egyéb bogarai között. Miattam, akár földözze föl a léghajót. Velem ne politizáljon még a kínai császár sem; mert még az sem született akkorának, hogy csak úgy, se hideg, se meleg! Elpusztultam. Elpusztulunk. Hát aztán? Ez volt a Bazsók sorsa. Kerék föl, kerék alá. Ez lesz mindenki sorsa. A pusztai homokot elhordja a szél; valamikor el fog pusztulni az egész világ. Furcsa volna, ha egy Bazsó még azután is bolyogna a mindenségben. Tudom, hogy amilyen bolond a nemzetiségem, az a bolygó Bazsó is azt ordítaná a nagy semmibe: Éljen a haza! Hogy röhögnének azok a fölséges csillagok! Ő persze dühbejönne, szemén köpné azt, amelyik legközelebb esnék hozzá; aztán lenne egy dicső, mennyei skandalum!

Mind a három elkezdett kacagni, hogy szinte regett belé a kocsmá.

– Micsoda isteni egy ötlet ez! Hogy is volt? Nyakon vágná a csillagot? – szölt Hüke és megölelte Bazsót.

– De már erre iszunk egyet! – vélekedett Csekmez. – Annak a tízezer eszendő múltva születendő Bazsónak az egészségére, aki meg fogja rugdalni a csillagokat!

– Nem telik abba tízezer esztendő, te! – szólta Hüke és egy gombolyag füstöt lökött ki a szájából.

– Hát mennyi?

– Ki tudná? Egy néhány! De azért igyunk az utolsó magyar egészségére! Koccintottak, ittak. Csekmez körülnézett s aztán odakiáltott a pincérnek:

– Kártyát!

– Nem játszom addig, amíg Feri el nem mondja, mit végzett a vármegyén!

– No, hogy volt hát?

Bazsó nekikönyökölt az asztalnak és beszélni kezdett:

– A választás előtt emlegettek előttem holmi hivatalokat; földkóstolási komédiát, Tisza-szabályozást, belvízlevezetést, meg a jó isten tudja, micsoda aranybányákat még! Ezek mostanában többször eszembe jutottak. Tegnap reggel aztán bementem a főispánhoz az alsó-járási szolgabíróság végett.

A hideg veríték gyöngyözött ki a homlokomon, mikor fölmentem a vármegyeház lépcsőjén. Megütötte az orromat a vármegye szaga. Nehéz, dohos levegő van ott az irodákban: mintha az eltemetett igazság rothadna bennük. A rengetek telefirkált papiros bűze az. Mindegy. Mi közöm hozzá? A lábaim, mintha masinalábak lettek volna, vittek egyenesen föl, akármit gondolt az eszem. Mit takargassam a dolgot? Én bizony szégyelltem magam.

Nyitva állott a nagyterem ajtaja, mert, amint Csáp Jankó mondta, valami bábra készülnek odabent. Benéztem a terembe. Hiába! Fényes egy terem az még mindig! Nem tudnak olyat manap már építeni!

A folyosón találkoztam Csáp Jankóval. Szegény gyerek! Ő most a főispáni titkár. Halovány lett, megkopaszodott és akkora manzsettákat visel, hogy alig lát-szik ki belőlük a kezefeje. A kisujján meg megnövesztette a körmét, azt hinné az ember, sasköröm. Ki is nevettem érte, de ő meg azt mondta rá, a főjegyző is ilyen körmöt visel: ez a divat, s hogy nálunk sokan nem tudják, mi az elegáns! No, jó. Belenyugodtam.

– Lehet-e beszélni az öreggel? – kérdeztem Csáp Jankót.

– Miféle öreggel? – kérdi Jankó.

– Hát a főispánnal – mondám.

– Őméltóságával? Mijáratban vagy? Meg kell neki mondanom. A gróf úr ezt úgy kívánja.

Restellini kezdtem ezt a vallatást.

– No hát – mondom – szolgabíró szeretnék lenni az alsó-járásban.

– Vagy úgy! Várj, bejelentlek.

Jankó kivette a szekrényben lógó fekete kabátját, behívta a hajdút, az ráadta, megkefélte és kinyitotta előtte az ajtót.

Jankó olyan büszkén lépegetett, akár egy kakas. Kis híjja volt, hogy elnevettem magam, de vigyáztam.

Pár perc múlva jön vissza Jankó és mondja:

– Őméltósága gróf úr azt mondta, hogy jól van, várj, majd hivat.

– Hát mit csinál most?

– Újságot olvas. A lapok minduntalan rámásznak, tudod, hát elolvassa valamennyit. Hiába! Várnod kell.

– Meddig?

– Ki tudja!

– Rágyújtok addig is. Van-e heverő pipád?

– Az istenért, rá ne gyújts! A gróf úr megérzi rajtad a dohányszagot, aztán kikerget. Rettentőn finnyás orra van ám öméltóságának. Ki nem állhatja a dohányszagot. Hányszor lerakott engem! A hivatalban nem is szoktam színi!

– No, jól! – mondám.

– Ne, itt van újság, olvass! Ez a mi lapunk! Mi tartjuk benne a lelket!

Átolvastam a k-i közlőnyt elejétől végig. Fölkavarodott bennem az epe, mikor azt a sok talpnyalást, alávaló hízelgést nyomtatva láttam. A „szent haza” legalább hússzor volt emlegetve benne, és Dönögi szerkesztő uram kisütötte az előfizetési felhívásában, hogy azok, akik előfizetnek a lapjára, hazafiúi kötelességüket róják le a magyar kultúra iránt. Buta is, szemtelen is ez a Dönögi!

– Én is munkatársa vagyok e lapnak! – dicsekedett Jankó. – A báli tudósításokat én írom; meg ha van színházunk, kritikát is írok ám!

– Az isten éltesen benneteket! Kimegyek egyet járni a folyosóra! – mondám Jankónak.

Kimentem. Végigjártam néhányszor a folyosót. Bementem aztán Jankóhoz, meg kijöttem. Elmúlt egy félóra. Elmúlt egy másik félóra. Unalmamban és mérgebben a mutatókönyvek évszámait olvastam. Megint kimentem. Kezdem restellni ezt a dolgot. Sértett ez a bánásmód. Mit várát? Tudja, miért jöttem: hát mit akar? Túrtem még egy darabig. Bementem a nagyterembe az arcképeket nézni. Jólesett látnom azokat a régi becsületes, nyílt arcokat. Elszorult a szívem, mikor Bazsó Ignác ősapám elé kerültem. Ó volt a megye legeslegelső alispánja. Fésűs kontyot viselt az öreg: finom kezében tartja a királyi dekrétumot, mely a megyei privilégiumokat biztosítja. Ezzel a kezdettel nekem most már kiskirálylá kellett volna lennem. Micsoda ép, egészséges emberek lehettek azok! Nagy uradalom: egy határ izmos gyerek! Bazsó Ignácnak kilenc fia volt! Összecsikorgattam a fogaimat és szaladtam ki.

Vártam még vagy egy félórát. Fölforrt bennem a méreg. Hát nem leszek szolgabíró! Vigye el az ördög az egész vármegyét. Hát a madarak hogy élnek meg? A szégyen, a düh összekavarodott bennem. Hát ki vagyok én tulajdonképpen? Van-e az úristennek olyan fia, aki velem packázhatik? Kell is nekem a ti aranybányások: úgyszólván csak ólmot szednék én ki belőle.

Hanem vettem azért elégtételt is.

Hallgassátok csak.

Jön a hajdú és jelenti, hogy bemehetek, és kezdi rólam leszedni a téli gúnyáimat.

– Mondd meg a főispánodnak, hogy itt vagyok, de nem akarom látni. Süsse meg a szolgabíróságát! De megmondod ám neki!

– Igenis, tekintetes uram, megmondom! – felelt nekem a hajdú.

– Öt forintot nyomtam a markába, bizonyosan megmondta neki.

Szegény Jankó egészen belesápadt.

– Hát megbolondultál, Ferkó? – mondja ő.

– Nem én! – feleltem neki – de nem akarok szolgabíró lenni; nem tudom bevenni a komédiátokat! Adj isten, Jankó! Ez volt az egész!

– Jól tetted! Helyes! Én is így tettem volna! – mondta Hüke és karját Bazsó nyaka köré fűzte. – Még nem lepett el egészen a penész, látom!

– Nem penész az, hé, ami bennünket ellep! – mondta Csekmez Dani nagy hangon.

– Hát mi?

– Nemes rozsdá! Hol az a kártya?

– Ki oszt? – kérdezte Bazsó. – Nemes rozsdá! Igazad van, Dani! – tette utána halkán.

Besötétedett. Odakint hatalmasan esett a hó. Vidám poharazás között folyt a játék. A vaskályha egészen nekivörösödött az erős tüzelés miatt.

A cigányok egyenként lopóztak be a kocsmába és a kályhánál melengették föl megdermedt ujjait, némelyik még toporzékolt is. Kisvártatva aztán megszólalt a muzsika. Egyik szilaj nóta követte a másikat. A vendégek kártyáztak és mulattak egyszerre. Ezt csak magyar ember tudja megcsinálni.

Bazsó Feri veszített. Osztás közben édes, lágy hangjával beleénekelt a muzsikába:

*A leányka nem szól semmit, csak irul-pirul,
Két nagy fülét hegyezi az... ici-pici nyúl!*

ŐSZI ESŐ

Lilinek hívták és éppen negyven éves volt. Azt hitte volt mindig, hogy az a negyvenedik év valami utolérhetetlen távolban van valahol, hogy ő azt sohasem éri meg, azért hát vidám volt az utolsó napig.

A születése napját, a csontos, szürkefejű férjén kívül alig tudta valaki, – de széles jókedvében, örökös szórakozásai közben ez is elfelejtette néha.

Szomorú, borús októberi nap ez a mai. A falkavadászat is elmaradt. Lili a kis szalon ablakán át látja, amint a sűrűn szitáló apró esőcseppek összefolynak a szemben levő kis háztető palatábláin, s hallja, amint egyhangú locsogással végigszalad a víz az ereszen.

Az a kicsi égbolt, amit a nehéz selyem függönyök között lát, szürke, és a szitáló aprószemű eső csak esik, esik, szüntelenül. Kitekint az ablakon s látja az embereket, amint a vizes, fényes aszfalton, behúzott nyakkal, ázva-fázva, csepegő esernyők alatt rohannak.

Esős, hideg, bús őszi nap! Lili leverten, kedvetlenül ült vissza a színgazdag szőnyeggel leborított kicsi díványra, s úgy érezte, hogy ma nagyon nyomja valami a lelkét, hogy ma nagyon szeretne sírni.

Látogatást nem vár, ma egyedül marad, teljesen egyedül.

Szokása ellenére ma nem festette ki az arcát, nem sütötte fel a frufuját és fekete ruhát vett magára. Az egész dísz, ami rajta van az a fehér csipkepompa, mely a nyakát, mellét szépíti.

Érdekes, sőt szép is volt így ebben a homályos szobában. Barna haja még fénylett, fekete szeme még ragyogott, s voltak napok, amikor karcsú dereka még leányos kecsességgel mozdult tüzes fekete vadászparipájának galoppja alatt. Mindössze a keze volt már kissé csontos, s mindössze a halántékán látszott néha-néha egy pár ránc, de ezt elfelejtette az ember, ha a villogó szemeit látta.

Esős, hideg, bús őszi nap!

Eszébe jutott, hogy nemsokára a derült napokon is egyedül marad. Gyermeke nincs s így a barátnőre van utalva. Azok a barátnők!

Égető, kínos vágyat érzett valami után, amit megszerezni nem tudott. Elégedetlen volt és elkeseredett. Haragudott az esőre és azt kérdezte önmagától, hogy hát tulajdonképpen miért is van ő a világon, mikor ez a kegyetlen eső kétségbeejtő egyformasággal csak esik, esik. Úgy érezte, hogy őt senki sem szereti, s hogy ő sem szeret senkit.

Valamikor régen, mikor még nyájasan, melegen sütött a nap, mikor még szép és illatos volt minden kis virág, erre nem gondolt; akkor úgy képzelte, hogy ő mindenkit szeret, s hogy őt mindenki szereti. Akkor talán ilyen kegyetlen hideg eső nem is esett. De ez régen volt!

Hogyan is lett ő a Géza felesége? Igen; úgy van, az elhagyatott kis gyermekek javára lovagoltak a lovardában. Összesen húszan voltak és mindnyájan fényes,

feszes rokokóban. Hideg, ködös, bús őszi nap volt akkor is, mikor a próbákat tartották és mikor megismerkedett Gézával.

Géza szép fiú volt, jókedvű és ők ketten mindig egymás mellett lovagoltak. Megszerették egymást és, tavaszra megesküdték és azóta folyton szeretik egymást. Miért ne szeretnék egymást?

Lili tudta, hogy Géza itt is, ott is kajtárkodik, de hát ha ez neki örömet okoz, ám kajtárkodik!

Lili hú maradt. És ma, ezen a szomorú esős napon úgy találta, hogy helyesen cselekedett! A nyár elmúlt és nem volt forró. Hűvös, kellemes, üde nyár volt ez viharok nélkül; álmok nélkül való élet, telve szórakozással és apró kis örömmel. Egy szép paripa, egy elfogott róka, egy kedves ruha, egy kellemes férfi vagy asszony társasága, egy ízletes válogatott menü, teljesen kielégítette a napi igényeket és így szépen, okosan megérte a negyvenedik évet.

Ma azonban úgy érezte, hogy őt tulajdonképpen senki sem szereti, s hogy ő sem szeret senkit.

Ha gyermeke volna, legalább egy!

A hideg, őszi eső még mindig esik, és az emberek lucskos esernyőikkel még mindig sietnek.

Ha gyermeke volna, most nem lenne egyedül és nem félne a hideg őszi napoktól, amikor nem lehet rókát hajtani.

Dehát tulajdonképpen miért is esik az eső, és miért nincsen neki gyermeke!

Lilinek úgy tetszett, hogy teljesen egyedül van a nagy mindenségben, ahol neki senkihez nincs köze és ahol őt semmi sem érdekli. A fényes palotában vendégnek érezte magát és nevetségesnek tartotta azt a komolyságot, amellyel ő és Géza a világban fölléptek, szerepeltek és szerepelni akartak.

Eszébe jutott, hogy Gézával évek óta nincs mit beszélnie. Ha egymás mellett vannak, keresi benne azt a Gézát, aki mellett akkor carussellt lovagolt, de ez a kellemes, élcelő hideg ember előtte idegen. Jó cimborának tartja Gézát, akivel együtt élni végre is kellemes, de akihez ma már semmi köze!

Lili így érzi ezt ma, ezen a szomorú, esős őszi napon.

Ha gyermeke volna! Lili fázik és gyorsan fel és alá kezd járni a szobában. Ez a gondolat belefészkelte magát a lelkébe és űzi, kergeti benne a keserű érzéseket, szemrehányásokat.

Minek a pompa, minek a gazdagság, ha egyedül van az ember!

Mialatt így nyugtalanul járkál, nesztelenül nyílik az ajtó és amint ismét fordul: előtte áll Géza.

– Jóestét, Lili! Nem megyünk ma a színházba? – szólta Géza és barátságosan nyújtotta felé mind a két kezét.

Lili megijedt és nem tudott szólni.

– No? Megyünk?

Lili a kandalló elé ült és csak annyit mondott:

– Nem érdekel. Nem megyek!

– Annál jobb, legalább itthon maradunk ma este! – felelt Géza és leült vele szemben.

- Miért éppen ma? – kérdezte Lili. – Talán mert ma lettem negyven éves?
– Negyven éves! Az lehetetlen, édes Lilim! Nem!
– Ne tréfáljon, Géza! Ezzel sért engem!
– Igaza van! Adja ide a kezét. Így. Látja, édes Lilim, én úgy találom, hogy nekünk többet kellene foglalkoznunk egymással!
– Nem volt elég eddig? Ismerjük egymást teljesen, és így élelcélnak ez a foglalkozás már nem elég!
– Már nem elég? Lili!
– Igen! Élelcélnak ez nem elég!
– Tehát megunt engem?
– És maga nem unt meg engem?
– Nem! Nem, Lili!
– Igen természetes, mert maga akkor keres fel engem, amikor akarja, s amikor kellemesebb szórakozása nincsen.
– De Lili!
– Amikor a lovai, fegyverei már kifárasztották, amikor a játék már nem ingerli és amikor úgy találja, hogy a többi asszonyismerőseinél én mégiscsak őszintébb vagyok. És ez nem azt jelenti, hogy megunt?
– Tehát féltékeny!
– Nem! – szólt hevesen Lili. – Nem vagyok féltékeny, nem voltam féltékeny soha! De egyedül vagyok, nincs senkim, akit szeressek, és engem sem szeret senki! Egyedül vagyok, és egyedül fogok maradni...
– De Lili, az istenért! Édes Lili, hiszen jókedvűnek, vidámnak láttam eddig! Szórakozott a kedve és szeszélye szerint. Elégedettnek képzeltem és nem álltam útjában soha! Tehetett, amit akart...
– Irigyeltem azokat az asszonyokat, akiknek gyermekeik vannak! Unom a házasságot, unom magát, unom önmagam, és az egész világot! Minek éltem? Miért lettem negyven éves? Nem akarok megöregedni! Miért? Ki örüljön, hogy élek? Kinek örüljek én?
– Én nekem tesz emiatt szemrehányást?
– Magamnak és neked! Félek az örömtelen élettől! Nem akarok élni! Lili elhallgatott és mereven nézett a kandalló tűzébe.
Géza gépiesen cigarettára gyújtott és némán bámulta ő is a parazsat.
Mély csend volt a szobában és behallatszott, amint az őszi eső cseppei az ablakhoz verődtek, s amint a víz az ereszen át locsogva esett az aszfalra.
– Elmúlt a nyár! – mondta halkán Lili. – És mi egyedül maradtunk! – folytatta levert hangon.
– Egyedül, Lili!
– Egyedül, Géza! – mondta bánatos hangon Lili.
– Haragszol reám, Lili? – kérdezte Géza és nem mert Lilire nézni. Lili nem felelt.
– Bocsáss meg nekem, Lili! Látod, de hiszen... végre is... én nem...
– Lehet, Géza... lehet, de talán... ki tudja... – szólt halkán; mintegy magának beszélve Lili, mialatt szemeit lesütve a csipke fodrával babrált.

A komorna belépett és egy remekmívű ezüsttálcán behozta a holnapi déjeuner-tervezetet.

Lili mintha álomból ébredt volna, fölpillantott s kezébe vette az aranysegélyű kis kartonpapirost. Amint olvasni kezdte, arca mind derültebb lett, majd hangosan mondta:

Igaza van Geraldine-nek! Paul a legmegbízhatóbb szakács az egész birodalomban. Kitűnő, igazán kitűnő! Nézd csak, Géza, nézd meg ezt az összeállítást! Remek!

Géza közelebb húzta az alacsony kis puffot és olvasta:

– Huitres d’Oste de... Old Sherry... jól van! Consommé en tasse... nem, ez nem jó! Üres! Legyen e helyett: Consommé tapioca aux oeufs!

– Miért éppen tapioca aux oeufs! – kérdezte élénken Lili és kivette Géza kezéből a kartont. – Ezt nem szeretem. Ne, ne legyen tapioca!

– De gondold meg, édes Lilim, aux oeufs! A kedvemért, édes Lilim, a kedvemért! – könyörgött Géza.

– De miért akarod éppen ezt? A tojás ízét nem szeretem; nem, ilyen kombinációban nem jó! – szólt kedvetlenül Lili.

– A kedvemért, édesem! Én, hiszen tudod, nagyon szeretem a tojást! Aztán meg...

– Ah!

Lili elnevette magát, miközben mondta:

– Ám legyen! Tehát Consommé tapioca aux oeufs! Következik: Petit bouchées f la Reine! Jó?

– Kitűnő! – mondta Géza, egyet szippantva cigarettején.

– Truites de rivičre?

– El vagyok ragadtatva!

– Filet de boeuf f la jardiničre?

– Impozáns!

– Selle de chevreuil? Compotes és hozzá Chateau Leoville?

– Bájós!

– Chapon de Styrie és hozzá Steinburg Cabinet?

– Paul csókólnivaló ember, csak az orra ne volna olyan vörös!

– Glace en forme, patisseries, fruits, bisquits; L. Reederer, liqueurs, café! Kézen vagyunk! – szólt elégedetten Lili, majd az írást kezébevéve, kitörülte a Consommé en tasse-t és odaírta helyébe: Consommé tapioca aux oeufs!

– Legyen! – mondta mosolyogva és az írónnal Géza kezére ütött. Mondd meg Paulnak, hogy meg vagyok vele elégedve, hogy nagyon meg vagyok vele elégedve.

A komorna kiment.

Lili elégedetten igazgatta meg a csipkéit, aztán összedörzsölte a kezeit. A szemei ragyogtak, és mondta:

– Előre örülök a menünek! Örülök, igazán örülök!

Géza odahajolt Lilihez, és gyöngéden átölelte a derekát. Lili szelíden hozzámúlt.

– Látod, édes Lilim; mégis érdemes élni! Én a menü révén már régen kibékültem az étellel!

– Én is! – mondta halkán Lili és aztán megölelték egymást.

– Vadászunk holnap? – kérdezte élénken Lili.

Géza nevetve az ablakra mutatott és mondta:

– Hallod?

A hideg őszi eső pedig egyhangú locsogással csak esett, csak esett tovább...

MEA CULPA

Kelemen Péter mérnök indulatos ember volt és mert rajtakapta Piry Gergelyt, a falujabeli borbélyt, mikor a vadászterületén nyulat lesett, eltörte a jobb karját, bezúzta két bordáját és egy frissen vágott somfabottal kékre-zöldre verte a hátát, a combjait és a mellét úgy, hogy a borbély három hónapig beteg volt.

Másnap reggel Kelemen Péter önként följelentette az esetet – mire a bíróság egy évi fogházra ítélte és ő azonnal megkezdte büntetését.

A fogházfelügyelő irodájában voltam, mikor Kelemen egy ór kíséretében köszönés nélkül belépett.

Hatalmas, atléta termetű, villogó szemű, szép, harmincéves ember volt.

Most láttam először.

Kelemen mintha zavarban lett volna, körültekintett, azután majd reám, majd a fogházfelügyelőre nézett, végre a mutatóujjával gyorsan felém bökve kérdezte:

– Maga itt a felügyelő?

– Nem. Én az ügyész vagyok.

– Bánja az ördög, hogy maga micsoda! Nekem Ádámmal, a felügyelővel van dolgom! – mondta nyersen és leült egy székre.

Figyelmeztettem, hogy udvariasabb hangon beszéljen.

– Ne ostobáskodjon! Ez nem az a hely, ahol udvariaskodni szoktak!

– Én meg mindenkitől megkövetelem, hogy udvarias legyen! Kicsoda ön?

– Én nem tartozom magának felelni! Hátha néma volnék? Itt vagyok én, punctum. Ennél a majomnál van az irkafirka. Magának kötelessége tudni, hogy az a fő, – mondta és a szemem közé nevetett.

A fogházőr átadta a törvénszék értesítőjét és így tudtam meg a nevét.

– Ön most a büntetését fogja itt elszervedni és viselje magát illedelmesen. A mostani viselkedését ingerült állapotának tulajdonítom és megelégszem azzal, hogy megdorgálom!

– Ön nekem nem imponál! Ingerült nem vagyok és világosan tudom, hogy mit beszélek! Értse meg: ön nekem nem imponál!

Mikor ezeket mondta, a hangja nyugodt volt és hideg közönnyel nézett rám.

– Látom, hogy nyugodt! Én nem akarok önnek imponálni, de a viselkedéséért négyórai kurtavassal büntetem.

– Eh! Szamárság, amit beszél. Szeretném én azt a kurtavasat látni!

– Ezért a nyilatkozatért további négyórai kurtavasra ítélem és ezt a büntetést a sötét zárkában fogja elszervedni!

– Ostoba beszéd: elszervedni! Üres frázis az, amit ön mond! Ön komikus ember. Miért nem lép ön föl valami orfeumban! Ott aztán tarthatna előadást a hivatalos szenvedésekről. Elszervedni! Mi az elszervedni! Eh! Ön ostoba ember!

Az elképedt fogházfelügyelőhöz fordultam:

– Ezt az embert azonnal vezettesse le és veresse kurtavasra!

– Szeretném látni, hogy ki fog engem vasra verni! – mondta Kelemen és felállott.

A felügyelő izgatottan hozzálépett, megfogta a karját és azt mondta:

– Jöjjön!

De alig, hogy a szót kiejtette, Kelemen Péter egyet lökött rajta és a felügyelő a falhoz tántorodott.

– Hogy mer maga hozzám nyúlni! Buta paraszt!

A felügyelő reám meresztette a szemét és mondta:

– No! Hát ez mi?

A megrémült fogházőr elszaladt és a következő percben két őrrrel jött vissza.

Az örök körülfogták és tolni akarták az ajtó felé, de Kelemen Péter egy szempillantás alatt fellökte mind a hármat.

– Kevesen vagytok, kutyák, ugye? Csak gyertek ide valamennyien! Én nem félek tőletek!

– Hisz ön őrült! – mondtam neki.

– Ej, dehogy vagyok őrült! Én most mulatok magukkal! Szórakozom! Ez az egész, drága tekintetes úr!

És Kelemen ezt nyugodtan, szinte udvarias hangon mondta.

A felügyelő csengetésére még négy markos fogházőr jelentkezett.

– Nézze, barátom! Maga intelligens ember, ne kényszerítsen a végsőre! Engedelmeskedjék és menjen azonnal!

– Önnek? Engedelmeskedni! Micsoda önhitt szamárral ön! Nem megyek, mert nem akarok menni és vége! Értette! No, fajankók, gyertek birkózni!

És Kelemen felgyűrte a kabátja ujját.

Egy intésre a fogházőrök körülfogták és egy rövid, de heves tusa után, mialatt Kelemen Péter egy hangot sem ejtett ki, végre leteperték és kezét, lábát erősen fogva, nagynehezen lecipelték az emeletről a sötét zárkába.

A felügyelő tíz perc múlva jelentette, hogy Kelemen Pétert kurtavasra verette s hogy mialatt ez történt, nem szólt semmit, behunyta a szemét, halvány lett, mint a fal és neki úgy tetszett, mintha a fogait csikorgatta volna.

Azonnal hívtam az orvost. Közöltem vele a történeteket és föl hívtam, hogy másnap vizsgálja meg, mert az a gyanúm, hogy őrült. Mialatt az orvossal beszéltem, jelentette a kulcsár, hogy Kelemen Péter a zárka tenyérnyi vasrostélyos ablakán kinéz és fütyül.

Kelemen Péter elszakította a vas karpereceket összekötő láncot két helyen és szabaddá tette magát.

Az orvossal együtt azonnal lementem hozzá és amikor meglátott bennünket, az orvosra mutatott és kérdezte:

– Ki ez a pohos ember? Ez is talán egyik szerve a törvényes igazságnak?

Az orvos barátságos szelídséggel, mosolygó szemekkel mondta:

– Én a fogház orvosa vagyok!

– Bravó, gombóc! De hát ember! Mi az ördögnek hízott meg ennyire? Falstaff éppen ilyen nevetséges alak lehetett. Pufók és pislogó! Mosolygós a szájaszéle

és kétemeletes a tokája! Malac korában gyönyörű lehetett! Most gömbölyű és puha! Pfuj! Nem szégyelli magát orvos létére! Semmi izom; csupa hár! Pfuj!

Az orvos, mintha nem hallotta volna, amit Kelemen mondott, megfogta a pulzusát és órával a kezében, figyelt.

Kelemen csodálatos módon, ezt minden ellentmondás nélkül nyugodtan tűre.

Az orvos aztán megkérte, hogy üljön le és megnézte a pupilláit, a nyelvét is, megvizsgálta a térdeinek reflex-mozgásait, megtapogatta a kar- és combizmokat és úgy tett, mintha a leheletét szagolná, aztán hozzám fordult és azt mondta:

– Egészen rendben van. Semmi baja. Különbömben majd figyelemmel kísérem.

Kelemen nevetett és az orvoshoz fordulva mondta:

– Így hát, most újra vasra verethet és újra imponálhat ez a tekintélytulajdonos – és reám mutatott, aztán folytatta: – A törvényes egészség pohos öre megadta reá az engedelmet; rendelkezésére állok.

– De azért nem kell gorombáskodni, azután a viccei sem valami elsőrendűek. Lám, lám! Ne felejtse el, az intelligencia kötelez – mondta az orvos.

– Ez a hájas ember is tekintélyszomjas. Bravó! Úgy látszik, a nyírott fejű, zubonyos barmokat kivéve, ebben a házban vagy mi az ördögben, mindenki a tekintélyt félti.

– Igen – mondtam neki. Igaza van és most újra vasra fogják önt verni.

A felügyelőnek villogtak a szemei és hol reám, hol Kelemen Péterre nézett, aztán a kulcsárhoz fordult és szinte hadarva mondta:

– No, mi lesz? Hamar, ide azokkal a vasakkal!

– Legyen esze! – mondtam Kelemennek, és kimentünk.

Az orvos útközben közölte velem, hogy semmi oka sincs feltételezni, hogy Kelemen Péter elmebeteg s azt is megállapította, hogy alkohol nincsen benne. Rendkívüli izomereje, egészségtől viruló arcszíne, rendes pulzusa még az izgatottságot is kizárják.

– Ez a Kelemen úr egészséges, mint a makk! De önhitt, goromba fráter. Ennyi az egész. Jusson eszébe, hogy mit csinált azzal a szegény, vézna Piryvel. A szó szoros értelmében összeűzta. Egy nyúlért! Sok vére van ennek a vadállatnak. Egy rongyos nyúlért! Szívtelen dühös kutya.

– Már régebben ismeri?

– Isten mentsen meg! De megvizsgáltam a Piryt. Mondhatom, borzasztóan elbánt vele.

– Azt tudom.

Alig hogy az orvos eltávozott, lélekszakadva jött a felügyelő és jelentette, hogy Kelemen ismét elszakította a láncot, hogy mikor kérdőre vonta emiatt, ismét parasztnak, sőt gazembernek is nevezte és számfülekelt mutogatott neki, és ezt mind a kísértő örök fülehallatára és szemeláttára tette. A harmadik kurtavas is csak embernek való és még gyöngébb, mint a másik kettő és így most már nem tudja, hogy mit csináljon ezzel a vadállattal, mert ennél a három kurtavasnál nincs több a háznál.

A vaskereskedésből hozott kerékkötőlánc segítette a bajon. Azt nem bírta elszakítani és hideg közönnyel ült, hol a kövekkel kirakott földön, hol a tölgyfapricscsen két-három órát mukkanás nélkül.

Kelemen lármás, durva gorombaságai napról napra keményebbek lettek. Az öröknek apját, anyját szidta, gyalázta, a felügyelőt állandóan parasztnak, számárnak, marhának, az orvost hol hízott ökörnek, hol disznónak nevezte. Mindennap újabb és újabb sértéseket eszelt ki, sőt egyszer a felügyelőnek az arcába is köpött.

A legkeményebb böjtöléssel összekötött büntetések sem fogtak rajta és hetek múlva éppen olyan nyers és túrhetetlen volt, mint a megérkezése napján.

A felügyelő a harmadik hónap végén jelentette, hogy egy idő óta úgy vette észre, hogy Kelemen most már csak őt támadja. Minduntalan panaszkodott, hogy ez az ember elkészeríti az életét, hogy ő, mint volt huszárörmester, ezt a gyalázatot nem tűrheti s hogy fél, hogy egyszer valami nagy bolondságot fog elkövetni. Türelemre intettem, de Ádám erre egy sóhajtással csak azt felelte:

– De hátha elfogy a türelmem!

– Dehogyan fog, Ádám! Nem szabad annak elfogyni. Hamarabb megtörik ő, mint mi. A sértésekért külön büntetéseket kapott és kap; majd megunja!

A többi letartóztatott kegyeletes tisztelettel nézte ezt a bátor embert. Végre van köztük egy, aki mer! Aki helyettük is mer! Hősnek tartották és csak lopva, alázatos nézéssel vetették reá melankolikus szemeiket. A zárkákban halkán beszéltek róla és ha az őrségből valaki közeledett, hirtelen elhallgattak. A séták alkalmával tiszteletteljesen kitértek előle; vagy megálltak és vártak, amíg elment mellettük.

Minden támadásról tudtak és csodálattal teljes tisztelettel mesélték az újonnan érkezetteknek, hogy a kurtavasakat, mintha pántlikák lettek volna, olyan könnyen tépte el.

A fogház legendás alakja lett belőle és ha lármás gorombaságait a csukott zárkába behallották, felütötték a fejüket és meredt szemekkel, tátott szájjal füleltek.

– Hallod? Hallod? Most kikap a felügyelő!

Az a néhány elzárt asszony és leány is tudott mindent és mikor Kelemen Péter a virágzó rózsákkal teli nyájas fegyházudvarban a sétáját végezte és ők az egyik hatalmas diófa árnyékában rabruhát mostak, abbahagyták halk trécselésüket és a mosóteknő szappanszagú gőzéből csak néha süttöttek reá vágyakozó, csodálattal teljes szemeiket.

– Milyen szép ember! – suttozták egymásnak. – Milyen szép!

Talán sóhajtott is egyik-másik közülük.

De Kelemen Péter gögös nyugalommal, mintha senkit sem vett volna észre, végezte sétáját és hosszú, egyenletes lépésekkel mérte végig a pázsitos udvar kavicsos útjait. Őt csak az őrség és az előljárók érdekelték, akik viszont haraggal és gyűlölettel nézték ezt a megfélemlíthetetlen durva embert.

A felügyelő egy reggel halványan és szokatlanul komoly arccal jött be hozzám.

– No! Mi baj, Ádám? – kérdeztem.

– Nagy szerencsétlenség történt. Ha lehet, segítsen rajtam. Őszintén elmondok mindent – és Ádám mélyen sóhajtott.

– Nagy szerencsétlenség?

– Igen. Ha nem segít rajtam, végem van! A dolog úgy történt, hogy tegnap délután a feleségem, úgy öt óra felé lehetett, kiült a diófa alá, amelyik tetszik tudni, ott az ablakaim alatt áll, és kötött. Pedig sokszor mondtam neki, hogy séta ideje alatt ne üljön ki. De hát, tetszik tudni: asszony, és az ördög nem bír vele. Az anyja éppen ilyen volt. Hát kiült. Igen ám, de az a gazember, verje meg az isten, kint sétált.

– Kelemen Péter?

– Igen, az, a Kelemen! Amint meglátta, hogy ott ül az asszony, egyenesen odamegy és azt mondja neki: te rongyos, hát te hogy mersz ide kiülni? A feleségem reá néz, ő pedig mondja: igen, te, nem viszed be mindjárt azt a kifestett pofádat!

A feleségem lekomiszozta és azt is mondta neki, hogy ilyen bitang rabbal nem is áll szóba! Én a lármára kinézek az ablakon és a saját fülemmel hallom, amint pofonokat ígér a feleségemnek!

Ember vagyok, uram, ember! Huszárőrmester voltam tizenkét álló esztendeig. Mikor először a szemem közé köpött, megígértem neki, hogy pofonvágom. Alighogy ezt kimondtam, újra a szemem közé köpött és akkor, igaz, kétszer pofon is vágtam. Azóta még jobban üldözött. Már meguntam az életemet emiatt a bitang miatt. Most meg már a feleségembe is belekötött. Lepiszkolta a feleségemet, pofonokat ígért neki! Két éve, hogy elvettem a feleségemet és szeretem. Elvesztettem az eszemet. Leszaladtam az udvarra, bekergettem az asszonyt és a gazembert azonnal a sötétbe vittem és rövidre megvasaltattam. Mikor készen voltak vele, magamhoz vettem egy újonatú bikacsököt, lementem hozzá a sötétbe és bezártam az ajtót. Szemben az ajtóval ült a kövezeten. Mikor meglátott és észrevette, hogy bezárom az ajtót, azt mondta nekem, nekem a szemembe: Leköpöm azt a te kifestett feleségedet!

Minden csepp vérem a fejembe szállt és én elkezdtem pofozni és ütni és verni a bikacsökkel a fejét, a lábát, a hátát, a megvasalt kezét, és ütöttem, ahol értem és csépeltem, ameddig a bikacsök foszlányokra szakadt. Aztán rúgtam és pofoztam, amíg a lélegzetem elállott, és mikor már nem bírtam tovább, otthagytam. Ez történt tegnap délután. Egy árva szóval sem mondtam többet vagy kevesebbet. Bocsásson meg, nem tehettem másképpen! Én huszárőrmester voltam és nem bírtam tovább!

– És a többi rab hogy viselkedett a lármára, jajgatásra?

– Az a bitang úgy hallgatott, mintha nem volna, meg se mukkant! Csak néha nyögött és fúj, mint ahogy a bikák szoktak. Legföljebb a puffanásokat lehetett hallani, de azokat is csak az udvaron, ott pedig nem volt senki. Talán egyik-másik őr hallhatott valamit.

– És aztán mi történt?

– Úgy körülbelül félóra múlva kifújtam magamat és fölvittem a zárkájába. Csendesen fölment és azonnal lefeküdt.

– Láta azóta? Hogy van?

– Nem láttam! Nem tudom. Ha lehetséges, az isten szerelmére kérem, segítsen rajtam. Egész éjjel nem tudtunk aludni. Ember vagyok, uram, és nem bírtam magammal. Inkább felakasztom magamat, semhogy becsukjanak emiatt a bitang miatt.

– Hát biz ez baj, Ádám! Gyerünk, majd megnézem.

Bementem a Kelemen zárkájába. Ott feküdt a vaságyon és a nyári pokróccal állig be volt takarva. A szemei le voltak csukva és a zajos kulcs-csörömpölésre; zárnyitásra és a kísérő őr „vigyázz!” vezényszavára meg se mozdult.

Megijedtem, azt hittem, hogy meghalt. A szemgödrei mélyen be voltak esve és sötétkék karikák jelezték a szemgödörök határait.

Az arca összeesett, az álla megnyúlt és egészséges, piros arca fehér-sárgásra változott. A szája körül a nagy testi fájdalmakat mutató, hosszúkás, kékes vonalak támadtak. Fehér homloka úgy látszott, mintha festett fából volna és szép saszorra vékonyabb lett és színtelen, hideg vonalban emelkedett ki lesóványodott arcából.

Hozzáléptem és kérdeztem:

– Alszik?

Alig hallhatóan mondta:

– Nem!

– Mi baja?

– Semmi!

– Bántotta valaki?

– Nem!

És mialatt ezeket mondta, mozdulatlanul feküdt és nem nyitotta ki a szemeit. Csak most vettem észre, hogy szemhéjai is kékek.

– Majd elhivatom az orvost!

Kelemen fölnyitotta a szemét, rám nézett és rémületet és könyörgő alázatos-ságot láttam bennök.

– Ne tegye, kérem... kérem! Négyszemközt akarok önnel beszélni!

A kíséretet kiküldtem és leültem az ágya mellé. Kelemen a takaró alól kihúzta a kezeit és a mellére tette.

– Bocsásson meg nekem! Vétkeztem, mert bántottam önt! Bocsásson meg! Tegnap délután óta nyugodt vagyok és újra embernek érzem magam.

– Tudom, a felügyelő...

– Igen. Én akartam így!

– Ön akarta?

– Hallgasson meg, tudom, hogy ön meg fog nekem bocsátani. Mindent el kell mondanom, mert nem akarom, hogy miattam egy szegény ember szenvedjen. Legyen türelmes velem. Amit mondani fogok, nagyon kevés és nagyon egyszerű.

– Nagyon indulatos ember voltam és tavaly őszkor egy vasárnap estefelé rajtaértem a falunkbeli borbélyt, azt a vézna, rongyos kis Piryt, akit valahányszor kérdőre vontam, mindig csak mosolygott és azt mondta, hogy őt nem fogja meg senki.

Sokáig lestem. Végre megfogtam! Ő nem vett észre és én megkerültem a kukoricást. Tudtam, hogy hol ül, és a lélegzetemet is visszafojtva, óvatos lassúsággal, zajtalan lépésekkel, mint a ragadozó nagy macskák, közeledtem a prédámhoz.

Ahol nagyon sűrű volt a kukoricás, négykézláb másztam előre és megállva hallgatóztam és vigyáztam, hogy a somfapálcámat el ne veszítsem.

Végre becserkésztem az embert! Nagyobb vadász-izgatottságot még nem éreztem! Ott ült előttem öt lépésnyire! A szívem dobbanását hallottam és pihenem kellett.

Egy csendesen bandukoló nyúl közeledett feléje, és én abban a pillanatban ragadtam meg, mikor a nyúlra emelte a fegyvert.

Először fölrántottam őt a földről, aztán összeráztam, hogy a fogai vacogtak bele és pofoztam. Piry lármázni kezdett és én a földhöz vágtam; aztán rugdostam és a pálcával ütöttem, vertem, ahogy csak az erőmből kitellett. Jajgatni kezdett és sírt, és ez ahelyett, hogy csillapította volna a dühömet, még jobban izgatott... és vertem és rugdostam, hogy utoljára csak úgy hempergett előttem a tarlón.

Összehúzta magát és erőtlen hangon jajgatott és nyöszörgött. Még most is látom kétségbeesett merev szemeit, amint rámszögezte, és már csak vékony, sipogó hangon sírt, ami a beteg madarak pipelésére emlékeztet. Mikor ezeket a hangokat hallottam, megijedtem, kijózanodtam. Saját magamtól ijedtem meg.

A vadságom a tarlón vergődő ember zokogó sírására, mintha egy pillanat alatt kivált volna belőlem, és saját magam előtt láttam magamat, az izmos bestiát.

A nyöszörgő gyönge ember ott feküdt a lábaimnál és én, a gyalázatos győző, ott álltam sértetlenül!

Ravasz óvatossággal becserkésztem és letepertem és megvertem egy gyönge védtelent! Az erősebbek göggyével rúgtam és pofoztam, és az erősségem hatalmával nyöszörgő sírásra kényszerítettem egy embert!

Bűnhődni vágytam!

– Hiszen, ön bűnhődik, ön szenved! – mondtam neki.

– Az önök büntetéséhez semmi közöm! Rámadták, mint valami idegen ruhát. Gyári bűnhődés! A hivatalos szenvedésnek nincs tartalma. Legföljebb testi sa nyargatás az egész. Meggyaláztam egy tehetetlen embert, és tehetetlenül ugyanazt a gyalázatot akartam elszervedni.

Tudtam, hogy sikerülni fog, mert önök is gyöngék és kegyetlenek. Felingereitem önöket, mint a szelídített fenevadakat. És valamennyi rámvicsorgatta a fogát.

Mindennap és minden órában eszembejutott a nyöszörgő, síró ember. Láttam nyomorék, vézna karját, és a hosszú éjjeleken sokáig nem tudtam elaludni és a saját bordáimon tapogattam ki az ő vékony bordáinak a zúzott helyeit.

Láttam a somfapálcám és a csizmám kék és zöld nyomait a testén. Láttam, amint az ágyában kimerülten és sárgán, mozdulatlanul feküdt.

Ezek a látomások erőt adtak egyik napról a másikra és én itt önöket napról napra ingereltem, bősízíttem és magamra uszítottam, különösen egyet, aki éppen oly vad és kegyetlen volt, mint én.

Megvert, összepofozott és megrugdosott engem. Ő erős és kegyetlen volt velem és mégis én fogok bocsánatot kérni tőle.

Higgye meg nekem, csak én fogok ebből a házból tiszta lélekkel távozni. A többi csak szégyent, keserűséget és szomorúságot visz ki innen. Itt csak a kemény törvény és a hideg rend uralkodik.

Érzem, nekem nincs szükségem bírákra.

Minek a bírák? Minek a bilincs!

Alázatosan bocsánatot fogok kérni mindenkitől, akit szóval vagy tettel megbántottam és aki bosszút állott rajtam: bántódása ne legyen.

Nyújtsa nekem a kezét! Kérem! Bocsásson meg nekem.

**PETELEI ISTVÁN
(1852-1910)**

A NAGYAPÓ

Emlékezik-e kegyed a nagyapja házára?

Tornácos ugye? s a grádics felett tölgyfa oszlopos pipázóhely van, melynek oldalait hajnalkával futtatta be a néni? A szegeletben áll, ugye, a nagy hárs karosszék, melynek a környéke ronda, minthogy ott szívja a bácsi napestig a fehér krajcáros pipáját (persze ezt a szortyogó szerszámot nem szabad bevinni a tisztaszobába).

Szakasztott ilyen a Márton bácsié.

Oda járt audienciára, a tornácra mindenki, akinek dolga volt a bácsival, mert ő nehéz, kövér ember volt, aki nagy ok nélkül senki kedvéért se sétifikál. Itt leste meg a bácsi a barátistákat, akik tizenegy órakor értek hazafelé az abc-s könyvükkel. Ekkor a bácsi beinti a gyermekeket az utcáról, némi gyümölcsöt ad nekik, s így szól:

– Mondjátok ki háromszor sebesen e szót: Nabukodonozor, s akkor a tietek lesz ez a máriás.

De ezt nem tudták kimondani elég gyorsan, s a máriás visszakerül a lajbizsebbe. S a bácsi jól mulatott. Jöttek aztán a mészárosok a székéből. Megállította őket ily szóval:

– Quomodo valet amice?

Azok pedig nem tudtak diákul, s elévődött velük egy pohár pálinka mellett. – Ott helyben végezte a délelőtti falatozását is. Egy pohár gugyi, egy falat ösztövéres, paprikás szalonna s tán egy ujjnyi káskával... A néni unszolta:

– Nézze, Márton, még ezt a falat száraz bélpecsenyét vagy ezt a finom szelet zsabonyicát, nézze meg, amit magának egy gyergyói örménytől vettem, ha nem fél, hogy az ebédjét elrontaná.

Mikor délben be kellett mennie az ebédlőbe, akkor megmozdult az egész ház. A vén szolga már erőtelen („de a gyomra, ne félj! igen jó, pedig drága időket élünk”), hanem segíthetnek a szolgáléánykák (két szürke csipogó verébfiók), a néni pedig hátul úgy kiterjeszti a karjait, mintha ő is segítene. Arra mind nagyon szuszognak, és megkönnyebbülve sóhajtanak fel, ha a hűvös, tiszta szobába leülhet az asztal mellé Márton bácsi. No! keress ott egy szem port, vagy pók hálót akármelyik szegeletben, vagy akár csak legyet! Zöld szőrfirhang lóg a széles, törpe ablakokon, és lépbe mártott nyírágvesszők az ablakpárkányon, amikre a legyek ráragadnak. Efféléket mindenütt: a veres kasztenen, a tükör felett, mindenfelé kaphatsz. A legyek biztosan rováson tartották e szobát.

A nagy cserfa asztal szegletén jól elfértek a bácsi a nénivel, de a tálak alig a tetején. Ebben egy kis friss túró, fenyőfa kéregben; odább egy tál újmódi, korán érő fekete szőlő: egy kis mézzel főzött retek, üvegfedél alatt, mandulával a jó szájjá végett; és hónapos retkek, amiket a fogások között rág az ember, hogy ne unja el magát. A kövér, forró leves párolog a tányérban. A néni alig mer hozzá nyúlni.

– De Márton! az istenért, mind lesüti a szápadlását. – A bácsi hunyorog, de egy szót se szól; csak kanalazza mohón. Aztán jön a főtt hús, „olyan kövér, mint a tapasz”, erős tormával. Gyorsan gyúrja a bácsi, ravaszul nézve a nénit, amint könnyezik a haragos növénytől.

– De mi búra gondol, Cica? Tán a fiatalságát siratja?

És jóízűen köhéccsel hozzá. Az ételt csak úgy trappban nyeli le, s a néni alig ehetik a nagy sietségtől, hogy ne várokoztassa a bácsit. A sültből nagyokat fal a bácsi.

– De nézze a lájbiját, Márton, melyre rácsepeg a zsír.

– Ne sajnálja tőle, Cica! szegénytől.

Aztán jönnek minden egyéb jó falatok, amiknek nincsen vége.

– Tán egy morzsa kalácsot kóstolna meg, Márton! amit magam elegyítettem magának; elfújhatja, mint a pehelyt. Vagy tán egy harapás írószéztát ízlelhetne meg? szétszedheti, mint a papirost. Vagy tán egy falat kiszit nyalhatna? ami élénkíti a vérét.

A bácsi hamisan megfenyegeti:

– Mit borsolja már a véretem, Cica?

A néni szégyenlősen elfordul, nehogy valami illetlen beszéd következne utána. Az aranyszínű bort a gyűszűnyi poharakból csak csínján szopogatja a bácsi, mert a guta künn leselget a kapu előtt.

– Vajon, Cica, férjhez menne maga ismét, ha özvegyen maradna?

– Oh, mi bolondokat beszél, Márton! A halállal nem szabad tréfálni, Márton! csapjon a szájára, az Isten bocsássa meg a bűnét.

Aztán igen szuszogós lesz a bácsi, s azon ülő helyében el-elszundít. Minden azon módon marad az asztalon, és senki meg se mer moccanni a házban.

Az Isten igazán bocsássa meg! Mert a halál gondolatával nem szabad tréfálni. A néni mindjárt sírva fakad, ha rágondol, mennyi kedvese pusztult el körülötte. Csak ketten maradtak már. Annyi gyermekük volt, hogy se szeri, se száma. Kereszteltek, temettek. Mi költség! Csak győzzön eleget keresni az ember! A szép nagy fiát: a pelyhedző ajakú Istvánt elcsalta Bardócz, a barát, a forradalomkor. Ott a Besén mentek ki, nagy dobszóval, énekkel. Vajon ki fogta be a szemeit?... A fekete szemű Rózsika, aki a néni ölébe ülve, lehelte ki beteg torkán a lelkét... Az okos kis Miklós; akinek a testén nem akart kiütni a himlő... És oh! a menyecske leánya: Mari, aki megszökött a forradalom után egy kvietált német őrmesterrel. Oh! Néha sírva gondol a néni az egyetlen unokájára, a leányának a fiúcskájára, de Márton előtt nem szabad beszélni róla...

És odalettek a szomszédok mind... Akikkel kereskedtek, akikkel civódtak, szeretkeztek. A tutajos szomszéd... aki alkonyatkor átdöcögött az utca túlsó feléről, s leült az ő házuk elé, s akkorákat hazudott, hogy majd leszédültek... A bivalykereskedő, a zsíros kabátú vén rác. Hol vannak mind? És hol a lisztlopó molnár, aki érzékeny, rebegő vékony hangján énekelgette:

Nem minden szép, ami szép,

Az a szép, amit szeretünk...

– és pengette hozzá a gitárját... A gyerekek pedig cicáztak az utca közepén, keringőket játsztak, farkas-barányt, kántálva, hogy belekábult az ember... Hol vannak mind; a gyerekek kedve, az öregek élete? Istenem, beh kihalt a világ! Oh, nem kell az elmúlásról beszélni. Nem jó! Ne kísértse a bácsi az Istent.

A bácsi pedig nagyokat bólongatott jobbra-balra a karosszéken; és horkant egyet-egyet. A néni ijedten szökik fel, hogy megfogja a fejét.

– Megüti magát, Márton.

– Dehogy, Cica, hiszen nem aludtam. Nem, mert mindent tudok, csak behunyom a szememet. Bár tudnék aludni, Cica, de kerüli az álom a szememet.

Így hazudozott a bácsi, ami pedig vétek az Isten parancsolata ellen.

A jó Isten ellen... akit pedig boldogan félték. A bácsi igen jóba volt Vele. Kompanizált vele, s minden ügyes bajában egyezkedett vele. Mikor a tutajokkal megindult Gyergyóból, szépen megbeszélte vele a dolgot. Rendesen el is ért Aradig szerencsésen a terhével (persze Márton bácsi is jól nyitva tartotta a szemét), és akkor viaszgyertyákat gyújtott a tiszteletére... Ha valami csalfaságon járatta az eszét az üzletben, avagy egy-egy húsos fehérnépet csipkedett volna meg valamely homályos szegeletben, nem evett Márton bácsi két szeredán húst, s így vezekelt. S azzal rendben volt. Viszont, ha valami ügye rosszul ütött volna ki (minek utána kidühöngte magát), megcsinálta a mérleget: „Én vétkeztem ezt, Ó megcsapott úgy... jó... kvitt.” Azonban vénségére nagymisére is eljárt mindennap (ingujjban azokban a nagy melegekben), s buzgón dicsérte a Véghetlent, mert megígérte vala neki, hogy jó dolga lesz a másvilágon, ha tisztességesen viseli magát e földi életén...

Az ebéd után ismét kitelepítették a bácsit a virágos tornácra, és pöfékelt valameddig, mikor nyughatatlanul fordult vissza:

– Jár-e az óra, Cica?

A néni mindjárt megértette.

– Négy mindjárt az óra, Márton! a kávé várja már, ugye fiam? Jó forró lesz, magam ügyelek reá, ne féljen.

S ismét ettek kávé, brassai cvibakkal, mert ebben nincsen élesztő, s igen könnyű az emésztése s tán valami haszontalanságot: valami kis tojásos peracet, vagy egy piciny kaviárt, olajbogyót, vagy tán egy csepp sós halat, avagy száraz sonkát, amit a néni pácolt korianderrel, salétrommal és egy parányi fokhagymával.

Senkivel se volt kocódásuk. A bácsi nem adott pénzt kölcsön, nem kért senkitől, így barátságban élt az egész világgal... Öregségére faneműt vett a szovátai székyektől (kerékfalat, lajtorját, lapockát, mi egyet-mást), hogy éppen valami dolga legyen, de erről a kis üzletéről nem vezetett főkönyvet: „Veszem egy sustákért, eladom két sustákért s punktum. Kár nincs benne.” Ez volt az egész üzleti politikája.

Szép egyformaságban éltek így, hacsak valami forradalmi harcos kollégája nem vetődött a portájára. Akkor megelevenedett a bácsi. A harcospajtásainak odaadta akár a lelkét. Akikkel jártak Gálfalva mellett (ott, igaz, futottak), de a piski

hídnál, Segesvárt, a vízaknai lankásokon. A fia ott veszett el valahol. A haza vette el. Az Isten neve legyen dicsőséges...

– Adja ide, Cica – mondta, ha valami régi kollégája vetődött be –, azt a karabint, nem azt a kovást, de az acéllal kivert duplát – és célozgatott a bácsi, bárha a fegyvernek nem volt magja, és behunyta a fél szemét, s a száját félrehúzta, és kifeszített karja úgy reszketett, mint egy gyenge faág, amit a szél rebegtet. Cica ijedten nézett reá.

– Felizgatja magát, Márton; nem jó komédiázni a pisztollyal, még elsülhet; az Isten őrizzen tőle.

– Csak hadd szóljon, mint a mennydörgős ménkö... – felelte, és igen zordonul nézett a nénire.

– Nem, nem szenvedhetem, nem szeretem a kezében látni, még valami bajt szerezhetsz magának.

– Gyáva asszony – bosszantotta a nénit. – Csak jöjjön, jöjjön, jöjjön a német ismét, hogy még egyszer lássam őket szemtől szemben. Mert elmegyek, úgy tudja meg, Cica!

– De Márton, ki is veresedett egészen. Ha szeret, tegye le a kezéből. A nyakán is megdagadt az ere. Ne kiabáljon, az Isten szent nevére...

A bácsi akkor sunyorgott alattomosan, és meg volt elégedve magával, hogy ráriaszthatott Cicára...

A magyar nadrágját sohase vetette le a bácsi *azóta*; arany rojtos nyakravalót s zsinóros, gombos kitlíket viselt, bárha nem illett nagy, csúf potohán.

Így éledgelve, a bácsi (mindennap egy nap telvén el) egy éjszakán átszólt a szomszéd kis ágyban forgolódo Cicához:

– Nem alszik, Cica?

– Nem, Márton. Valami megfeküdte a gyomrát?...

– Nem, Cica.

Aztán elhallgattak, s később ismét újra kezdte Cica:

– Tán a lelkét nyomja valami?

– Az, Cica. A Mari fiáról álmodtam.

Azután mindjárt utána tette:

– De ne beszéljen róla, Cica. Nem akarom, hogy beszéljen róla. Nem, egy szót se szóljon róla...

Ez a Mari egy tekergő némettel szökött el a forradalom után a Márton bácsi házából. Valami peckes őrmester csalta el. Sohase akart tudni felőle a bácsi. Megszökött vele...

Mikor a fia megszületett, Mari is meghalt. Jó. Megszökött vele. Jó. Senki se emlegesse őt. Jó. Elveszett... Jó... jó...

– Vajon mi lett a fiúcskából?

– Én tudom, hol van...

– Maga tud róla, Cica? Az én hátam megett trafikál vele, Cica? Van-e lelke?

– Az unokánk ő mégis, Márton. Egyetlen unokánk, Márton! Bár a mindenható Isten venné le azt a kérget, ami a maga szívében van. A szegény fiú mesterlegény Pesten, Márton! míg mi itt jó módban élünk.

Aztán nem beszéltek többet, de egy napon vörös nyakravalós, kifoszladozott aljú, szűk nadrágban s feszes, kis begombolt szürke kabátban felment egy legény a tornácra, Márton bácsi elejébe.

– Ön azon Márton úr – kérdezte az idegen fickó –, aki a mamám apja?

Ühm. Ez az *ön* mintha megütötte volna a bácsit. Kellemetlen ábrázatú fickó volt, valami gyér, vöröses szálakkal vékony ajaka felett. A Mari fia volt vajon? ki *mamá*-nak nevezi őt? A bácsi oldalvást nézett a fickóra, s nagy füstfelhőt fújt felé a pipájából.

– Én vagyok: Dagobert – folytatta a nyurga, nyavalyás legényke –, s a tisztelt neje hívott önökhöz. Az írásaimat van szerencsém bemutatni...

S odaadta a Cica néni nagy betűs, reszkető kézzel írott levelét.

– S mi célból jött hozzánk, barátom?

– Ez sajtáságos! A felvilágosítással önök tartoznak, s meglepő valóban, hogy ön kérdi tőlem: miért jöttem? Remélem, a meghívó az ön hírével történt?

Ez mind azon a helyen folyt, ahol a délelőtti pipálást szokta végezni Márton bácsi. Az arcátlan legyek ingerkedtek a bácsival. Márton így szólt:

– Tessék helyet foglalni.

A néni szaporán a konyhából tipegett a vendég elé. Kedvesen megölelgette a jövevényt, eltolta magától, visszahúzta, hogy jól, jól megnézze. Az unokája volt, oh, be szívesen megcsókolgatta volna mindenfelől. Azonban a fickó mereven megszegte a derekát az egész komédia alatt.

Az utcán elmenők a nyílt kapun át barátságosan köszöntötték Márton bácsit. A bácsi morgott valamit, s mély tekintettel vizsgálgatta az unokáját.

– Valami mestersége van az öcsémnek? – kérdezte a bácsi.

– Mindenesetre. A Schultz és Weber cég alkalmazottja vagyok, a főszerelő osztálynál. Az írásokkal szívesen szolgálhatok.

– Ú-úgy, szerel uraságod?

A néni leült a grádicsra, és szeretetteljesen hordozta szelíd, kék szeméit az uráról az unokájára. De egy szót se szólt, mert remegett. Ő ezt egészen másképpen képzelte.

– De tán nem is reggeliztél, édes fiam? – És elfutott a kávéért.

Dagobert úr keresztbe tette lábait az asztal mellett, s így szólt:

– Kávé? Ez a puha burzsoá csemegéje. Mi, ha szabad mondanom, tartalmasabb eledelkkel erősítjük az izmaikat.

– S mivel erősítik az izmaikat uraságtok?

– Hússal, szolgálatára.

A néni aggódó igyekezettel mindjárt közbevágott:

– Igaz, édes fiam, igaz. Hol is van az eszem? Húst, persze. Ebben a percben.

Oh, édes jó Isten, akár a testéből odaadott volna egy darab húst, csak hogy összebékéljenek.

– *Mi*, azt mondta uraságod, *mi*. Kik azok?

– Mi? A szocialisták, a jog előharcosai, kérem alásan.

És a hideg sültet nyelve, mohón kocogtatva állkapcsát, barátságosabban, oktatólag elegyedett szóba Márton bácsival.

– A szocialisták: akik harcolnak a francia forradalom nagy vívmányaiért: a szabadságért... egyenlőségért... testvériségért...

A pofája kifeszülve a nagy falatoktól, akadozva folytatta:

– Egy mindegyikért; mind egyért... A szocialisták...

A nap enyhén sütött. A bácsi kétfelé terpesztette a lábait, hogy jó biztosan üljön. Az hiszem, attól tartott, hogy leesik.

– *S ezt* mívelik uraságtok?

– Ne úgy mondja, szívem, hogy *uraságod*. Hiszen ez az unokája.

– De azért mégiscsak uraság, Cica! Mi egyformán uraságok vagyunk.

Dagobert saványúan mosolygott. Úgy látszott, jól érezte magát, és a széken hintáztatta magát.

– *Ezt* míveljük. Az én föladatom az, hogy fölvilágítsam a vidéki népet, a párt megbízásából. Bizalmas körben hajlandó vagyok írásaimat megmutatni...

A reggelit néhány pohár itallal öntötte le. Oly kihívó volt, hogy a bácsinak kedve kezdett telni benne.

– És már rendben vannak uraságtok mindennel?

– Mivel?

– Az állammal például?

– Mi az? A népakarat az állam. Mi alkotjuk, a törvény az, amit mi szabunk.

– Valóság... De ha ütni talál az állam?

– Visszaütjük. Kik hozzák a törvényt? A hízott emberek. Nekünk is van jogunk, hogy meghízzunk, hogy mind egyformák legyünk.

– Vagy mind soványak egyformán. Valóságos igaz. Segítse reá az Isten.

– Az Isten? Azt tartják meg maguknak. Van elég erőnk nála nélkül is.

– S nem Ő adja azt is?

A bácsi hangja bizonytalanabb lett. A fickó gúnyosan mosolygott.

– Eh! mi meghagyjuk aztat önöknek. Mi a valósággal foglalkozunk. Az a henye embereknek való...

– Az Isten? fiam... fiam...

A bácsi rebegett. Nem! semmi csoda se történt. A föld se nyílt meg, hogy elnyelje e semmiházit. A hangja megtagadta a szolgálatot, csak Cica nénire függesztette táskás, vörös szélű szeméit. A fickó nekibátorodott a biztatástól:

– Az ócska fölfogást tartsák meg az urak. A miénk a jövő. Testvériség az egész világon. Egy nép, egy nemzet, egy világ...

A néni oktanul rebegte:

– Egy nemzet? Te magyar vagy, ugye?

– Én? Én szocialista vagyok. Ott a hazám, ahol jól megy a dolgom. A többi ostobaság és sifli...

Márton bácsi lassan, segítség nélkül fölemelkedett. Valósággal félelmesen meredt a fickóra. Mily nagy lett! A pipát kiejtette a kezéből, s kivörösödött az orcá-

ja. A néni önkénytelenül melléje simult, s a kezét a vénember homlokára szorította. Az erek lüktettek mind. Az ajaka szederjes lett.

– A haza... a haza... – rebegte Márton bácsi. A mellét kifeszítette, s a fejét fölvetette. Valósággal félelmes és daliás lett egy percig.

Egy percig csak. Aztán összeesett, s a néni segített, míg a székbe beültethette. A bácsi hangtalanul rebegte:

– A haza... A haza is...

Aztán mintha nem is tudna semmit az unokájáról, bizalmasan Cicához fordult:

– Látja a bűnöm büntetését? látja-e, Cica? És kifeszített karral a nyitott ajtóra mutatott s oly mélyen és erővel tekintett a fickóra, hogy lehetetlen volt félreérteni őt.

S kísérte, kísérte a szemével, amíg Dagobert vissza-visszafordulva, lustán kiszompolygott a kapun...

S mikor kihaladt, a bácsi szeméből két kövér csepp buggyant ki. A néni eltakarta az arcát.

De egy szót se szóltak többet felőle. A bácsi eltolta később a pipáját is, amit Cica alázatosan átnyújtott Márton bácsinak.

– Nem beteg maga, Márton? – kérdezte.

MAYER, A ZSIDÓ SUSZTER

Az utcám megbotránykozott azon a hangon, amint Mayer, a suszter, Baranyai Katicával mert beszélni.

– Papot ide ne hozzon többet, kisasszony! Ide be ne, gyóntató papot hozzám, mert leütöm a derekát... Az Adolfot nem kell előre készíteni a halálra. Azt szépen előkészítette a maga Istene... Hagyjanak nekem békét. Hősködött a figura kis ember, hadonázva a fiákeres előtt.

– Az Adolf nem is tud arról, hogy neki vége van. Ő a tavaszra kadétnak készül... Oh, oh, micsoda garnizonban fog szolgálni ő a tavaszon. Nem viszi be hozzá kisasszony a papot, hogy elkésértse őtet.

A kisasszony kiszállott a sáros útra; a papot beszorította a kocsiba a megháborodott zsidó.

Mily időket élünk!

– Mit akar velünk még a kisasszony? Volt egy feleségem, egy jó asszony, egy szép asszony. A Jehova elfordult tőle, mert maga kikereszteltette őtet... Akkor idejött a gyóntató pap... Elment Máli... Volt egy szép kisleánykám... kikereszteltette őtet... Elment... Menjen el a papjával. Jaj, menjen el a papjával, jaj! Most jön az Adolf, akit maga kikereszteltett. Elveszi őtet a maga Istene. Jaj, jaj nekünk.

A kíváncsi szomszédok a kocsi felé szállingóztak. A keserű hang átszárnyalt a ködös levegőn.

A Katica familiájának a tisztelete hagyományos volt az utcámban. A Baranyai-major idenfarkallott, és az öreg itt lógott (dőlingező járású, száraz, kedvetlen úr volt, s géznek csúfolták) közöttünk, leereszkedő, nyájas beszédével ölve az embereket, ami csak azóta nem kellett senkinek, mióta a Baranyaiak vagyoniilag leromlottak.

– Szép napos időnk van – szólította meg így az első járókelőt (mintha most is hallanám). – Szép napos időnk van – magyarázta a másodiknak, s végig az utcán mindenkinek elmondja a köztudomású tény, hogy az emberek az utca végén be is riglizik a kaput, nehogy bekiáltsa, hogy szép napos időnk va...

– Részeg tán? – kérdezik.

– Nem – felelték –, még a szoptató anyja tejétől csípett be (valami bolond báróné volt), s ki se józanodik holtig...

A *gém*... Azért csúfolták így, mert hajdan erős nemzetségéből utolsóinak maradt: hosszú lábúnak, soványnak, magában élőnek, mint ama, a mocsár szélén méllázó madár...

A leánya megható szeretettel gyámolította. Titokban varrt – azt beszélük – a boltosoknak, hogy szükségét ne lásson a gémm... Sétáltatta napfényes délutánonkint az utcám végén zöldülő berekben; tatarozta kívül-belül; szüntelen fecsegve, ha észrevett valakit az utcán. Máskor bizony már ő is fáradtan vonszolgatta magát; a szegény Katica ajaka hamar megkeskenyedett; az orra kontúrja éles lett; az arcbőre idő előtt elfakult, s eleven fényű szemei körül finom barázdákat szántott – tán a gond? vagy valami szenvedelem? Ki tudja azt. Ők ide költöz-

tek, a régi nagy „major” szegeletén megmaradt házacskába, s a bezárt ajtón nem tudja kinézni az ember, megvan-e nekik mindenük az életre, ami kell... Csak a papok jártak ki s be untalanul...

Az unokaöccse – egy sovány, szigorú tekintetű káplán – került a plébániára; aki mindennapos volt nálunk. A nevét sokszor hallottuk a Baranyai-major lombos végéből, amint gyermekkorukban, hintázás közt, kiáltotta Katica a fiúcskára:

– Ne harapj, Ágoston – amiért is köznéven mopszlinak neveztük a szép, széke, göndör hajú úrfiskát. Mire visszatért Ágoston, már elhullatta valahol göndör haját, harapót kedvét... Hosszú, testhez szoruló reverendájában oly kimért, gyászos volt, mint egy temetésrendező. Ha magára jött, valami imát mormolt, s igazán valami hűvösséget terjesztett maga körül, hogy kedvünk jött a kabátunkat begombolni láttára.

Hárman mentek, a vén méltasást vezetve a templomba, akár pórban, akár fagyban azon egy rozoga kocsiban, három aszalt szem szilvára hasonlítva egy fazék fenekén; melyről lefogyott a lé. Úgy megszoktuk, hogy ki se tekintettünk a kocsizörgésre...

Másfelé nem jártak, ami annál feltűnőbb volt, mert az öreg Baranyait nem valami istenes életet szerető embernek ismertük. Sőt uras könnyelműséggel, borral, lóval, szeretővel verte el ősi vagyona maradványát s keresztet, ha vetett egy s más kincsére, mikor elprédálta – de magára nemigen vetett. A leánya mit akart vele a templomával? Nem lehetett megérteni.

– Az Istenhez fordítja vissza – mondták...

Csak akkor világosodtunk ki, mikor az öregúr, sok fuldokló köhögés végén, egy nyirkos télen, a sovány gém elkezdett vastagodni lábában, karjában; a doktor kocsisa – várakozva a gazdájára – kíváncsi asszonyokat hírekkel traktálva, búsan bólingatott, mondván:

– Végünk van, lelkem... végünk van...

Egy nap, hogy kinyitották az ablaktáblákat, nem félve már a hideg ájertől, s a vén Baranyai visszatért övéihez, fuldokló sírás közben ily beszédet hallottunk az ablak alatt:

– Hát soha, sohase látom már többet az édes édesapámat? Hát még a másvilágban se nézhetek az ő szerető szép szemébe? Oh, mily szerencsétlenség... szerencsétlenség...

– Hol a hited, Katica? – az Ágoston pap hangja volt ez. – Az égben viszontlátod...

– Odajut-e ő? – hallottuk, de feleletet sokáig ki se felelt erre a kérdésre.

Nagy későre hallszott az Ágoston mély hangja:

– Érdemeket szerezz arra, hogy láthassad őt ismét, amivel megváltad őtet...

Érdemeket?... Nem értettük, de aztán jött a nagyszerű temetés; a sok kocsi; a fáklyák; a püspök beszéde; a dalárda éneke; s elfeledtük tudakozódni: mily érdemeket kell szereznünk Katicának, hogy ismét láthassa az apját az égben?...

Mily beteges, görcsös, fuldokló kétségbeeséssel siratta az apját! Nem természetes dolog volt ez. Többet volt az eszméletén kívül, mint imétten.

S tavaszra, hogy – mindig úgy járva, mint egy álomlátó – ráesett Katica a kis zsidó házára, s keserves sírással, pénzbeli segítséggel, hogy szertelen kéréssel, rábeszéléssel arra kényszerítette Mayert, hogy keresztelkedjék ki az egész háza népével – akkor kezdtük megérteni: mért járatta az öregurat a templomba, s mit tesz az a szó, mikor a pap arra tanította:

– Szerezz érdemeket arra, hogy apádat ismét feltalálhasd az igazak házában.

Az érdem az volt, hogy kereszteltessen ki egy tévelygő familiát Katica.

Valami igazságnak kellett lennie ebben a feltételben, mert csakugyan dühösen rájárt a kis zsidóra. A Baranyai-major végében levő másik (megmaradt) házikójába költöztette be ingyen. Egy szép megmaradt ékszert adott Mayernek, hogy adja el, és rendezze be a műhelyét az árával. Szent könyveket vitt nekik, imádkozott velük, énekelt velük, ruházta őket, s egy nap eljött Ágoston pap, és szépen kikezestelte őket.

No... olyan lett, mint mi... de a kereszttel nem sok jót szerzett vele. Az ember nem járhat annak a végére, hogy tulajdonképpen: mi a jó.

Mayernek nem volt jó. A familiája elkezdett mindjárt nyavalyáskodni. Előbb a felesége kezdett fonnyadozni (köhögős, hitvány fehérszínű volt azelőtt is, igaz), s azon esztendő végén kikísértük őt a mi temetőnkbe. A zsidó nagyon elkomorodott. Az atyafiai megszakitották vele az összeköttetést, s amint a feleségét eltette a kis zsidó: tőlünk vonult el ő, olyan harapós, lesütött fejű kutyára hasonlítva, amilyennek a vesztet rajzolják.

Azután a kisleánykája, egy égő szemű, gyönyörű, szőke gyerek kezdett fonnyadozni, az anyja után. Köhögött, összeesett az orcáskája, oh!... a kis zsidó mind szótalanabb, morgóbb lett, s szelíd szóra is, ha illettük, úgy-úgy felpattant, hogy figura volt ránézni.

Ha a pap (szép leereszkedés volt tőle) benézett Mayerhez, a bolond ember felcsapta a zsidódos sapkáját, s vadul nekiment a bereknek, mint egy kivert bika, s ott ödögött komoran, míg csak Ágoston ki nem húzódott a nekikeseredett házból...

...No és hát – rosszul esik beszélnem róla – az lett, hogy a kis szőke bogárkát is eltettük a zöld pázsit alá; kék szemére, csepp piros ajakára földet hánytunk, s bárha kereszttel érte, szép, meleg fejére is... Oh, csúf, csúf a halál.

*

– Menjenek – hősködött a kis Mayer –, nem adom a harmadikat, az Adolfot, ne gyóntassák el őt, ha nem akarja, hogy botrányt csináljak.

Már megvolt a botrány; a szomszédság mind ott ácsorgott a kocsi körül; csendesen szemelgetni kezdett az ég is. Katica ijedt szemmel nézett rá, s rebegett hangon mondá:

– Az Isten magára néz, Mayer.

– Nem volt az *igazi*, tudja, nem volt az igazi. Akivel az apáink éltek, ma megütött minket, holnap megsimogatott, mint egy igazi apa, de megtartott minket. De akit maga nekünk hozott, csak üt... üt... Köszönöm alásan. Előbb a feleségemet, aztán az én kis fecském, az én kis szálló madaramat... szép, szép, hogy egy ily gyermekkel kezd ki. Hát üssön engemet, ha kell. Én itt vagyok, én... én. Ide csapjon, de gyávaság, hogy most az

Adolfba kezd, az Adolfba. Oh, már több nincsen, egy csepp fiam sincs, csak egy kisleánykám van. Nehogy meglássa azt is. Oh, Ábrahám istene...

A hátát megvetette a kapuhoz, s az égre szegezte nekivadult szemeit. Katica a suszter keze után nyúlt, hogy csendesítse. Mayer kikapta a kezét, és hadonázott.

– Ide be nem mennek. A maga háza ez? Jó... Kifizettem a házbérét, ah, drága árt adtam érte. A lelkem üdvösségét adtam érte... a feleségemet adtam érte; a gyermekemet adtam érte. Mi kell még maguknak valami? Most Adolfot akarják előkészíteni? Gyóntatni? Ezt? Jaj, fogjanak meg, hogy ne verjek agyon valakit.

– Ugyan, szomszéd (egy tudós csizmadia, névleg Pataki, ki minden lében kanálkodik, így szólt Mayerhez), mi ütött hozzád? Állj el onnan, amíg jól megy a dolgod – s elrántotta Mayer az álló helyéből, s megnyitotta a kaput.

– Tessék, nagysága – mondta finom meghajlással, de a következő pillanatban a földön volt a galáns csizmadia, mert Mayer belekapott a polgár torkába, s bizonyosan megharapta volna, ha el nem választják.

A finom pap hűvösen, mintha csak egyes-egyedül volna az egész utcában, ki-re se tekintve, kilépett a kocsiból, s kézen fogta Katicát, s belépett az udvarra.

Megfogta a kezét, mert látszott, hogy a kisasszony alig-alig állott.

– Jaj a botránykozgatónak – hallszott, amint betették az ajtót. – Szerencsétlen. Nem tudja, mit beszél... A földi veszteségekért jajongva kockáztatja az örökkévaló életet. Szerencsétlen, tudja-e, mit beszél?

Mayer kimerítette a szertelen nekihevülése, s hozzádólt a falhoz. Ágoston színtelen hangon – az eső is kopogott csendesen – folytatta:

– El kell őt készíteni, szegény ember!... a gyermeket. Útravalóval el kell őt látni a nagy útra, mely a hatalmas Istenhez vezetí őtet. Ettől akarja megfosztani őtet? Hol a lelke szerencsétlen, hol a lelke?

Mayer a kisasszonyhoz fordult, és feléje hajlott, oly hangon, mintha a föld alól beszélne ki:

– S maga, kisasszony is helyesnek tartja mindezt? Hiszen maga is szenvedett, pedig csak az apját adta oda a gödörnek. Maga látja, ami itt történik? Most az Adolfot készítik elé. Hallja? Meghal. Azt akarja, hogy a pap menjen be hozzá, és rémítse el, oh, a szegény gyermeket... Hogy sírjon, és kétségbeessék. Pedig ő tele van a reménységgel. Hallja: ő a tavaszon kadét akar lenni. Kadét a császár regimentjében. Akarja, hogy bemenjen a pap hozzá? Én vagyok az apja, lássa. Az utolsó fiam, az Adolf...

Aztán így szólt Ágostonhoz:

– Hát menjen, menjen. Oh, farkasok vagytok, vad farkasok vagytok; kő van a szívetek helyén. A Jehova verjen meg titeket...

Úgy tetszett nekünk, hogy Mayer nem egyedül zokogott benn az udvaron. A házikó ajtaja megnyílt, s valaki betette maga után. A pap lépett be a szobába a szent kehellyel, az udvaron pedig lezuhant valami, és arra elcsendesedett minden egy kevés ideig. Csak az esőcseppek hullottak konokul... Emlékezem, hogy az eszterhajról tán valami pléhdarabra cseppenhetett a víz, mert oly élesen pattant, mintha apró sikoltozásból láncot fonna valaki.

– Hát hallja meg a kisasszony... halljon meg engemet – kezdte ismét Mayer –, törölje ki a szemét, mert én egy nagy dolgot akarok mondani magának... Én, tudja meg, itt hagyom magát. Hátat fordítok a maga Istenének. Elmegyek innen. Van egy kisleánykám, él, elmegyek a rabbihoz. Én nem vagyok keresztény. Én Benberisz vagyok, az ég fia, gyermeke vagyok... Én zsidó vagyok, én meg vagyok jegyezve. A tenger vize se mossa le rólam ezt a jelet, nem a keresztvíz. Én megyek a leánykámmal vissza...

– Figyeljen reám! A kisleánykám el van jegyezve a szent tekercek előtt, az ősanyák nevében. Mi visszamegyünk a szent rabbihoz. Visszaviszem a szent szekrény elé Ábrahám, Jákob, Izsák, Jehovának az oltalma alá. Menekedem...

– Maga érdemeiket akart szerezni az Istene előtt, hogy kikeresztelt minket... hallottam, mind jól hallottam. Megvett minket. Elrontom a gseftjét, hallja. Nem kell az Istene... Megkínózott engemet, megszenvedtetett engemet. Nem kell az Istene. Elszököm tőle, és a nagy Jehova kegyelmébe futok. Ellopom a leánykám a maga Istenétől, és letörölöm a keresztvizet róla. Oh, jaj, jaj... nekem, szegény fejemnek...

Azt hiszem, valamit rebegett Katica, de mit? nem érthettük meg. A fiákeros is mérgesen pattintott az ostorával, amint ott állott, és álmélkodva állottunk mind egy helyben, miközben áztatott minket az ég könnye. Senki se mozdult a helyéből. Úgy tetszett nekünk, mintha valami gyermek sírás szűrődött volna ki a házikóból.

Később aztán az udvar fenekében beszélt ismét Mayer, a leánykájára kiáltva:

– Menjünk innen, Rűfke. Vedd a keszkenyődet, te semmiség. A keszkenyődet vedd elé. Menjünk, pestises ez a hely. A keszkenyődet keresd meg. Menekedünk. A rabbi elejébe megyünk, aztán az édesanyámhoz viszlek. Menjünk. Hamar keresd meg a keszkenyődet. Ha benn van az Adolfnál, hagyd ott. Oda csak én megyek még be, de most viszlek. Ez a hely rossz hely. Átok van rajta.

És mindjárt kinyílt a kapu, s szinte vonszolva hozta a hitvány, sovány kis férget, kézenfogva. Aztán visszakiáltott a kisasszonyra:

– Visszajövök az Adolfhoz. Ügyeljen reá...

Beszélt, de azt hiszem, a levegőégnek beszélt csak. Mert Katica ott hevert egy hang nélkül az eszterhaj alatt, eszméletlenül. Az ajtót erősen becsapta maga után...

Senki se mert belépni.

Később a házikó ajtaja nyílt ki, s mozgás támadt az udvaron. A pap gyertyát hozott ki, s rávilágított a kisasszonyra.

Egészen kábultan hallottunk egy éles vad kacagást.

Mit jelent ez?

Katica röhögött hisztérikus rohamában.

Aztán ezt hallottuk, édesgető hangon, tréfásan monda valaki:

– Ne harapj, Ágoston... Ágoston...

PARASZTSZÉGYEN

– Eszter! Eszter, hallod-e?

A havasi víz buzogva omlott le a mederben, el-elnyelve a sasorrú, feketeszemű, lesült, csontos arcú legény kiáltó szavát.

– Eszter! hej! – A legény a mély víz túlsó martján állott előregörbedve, ügyelve a piszkos, kis falusi udvart.

– Eszter! hej! – A házikón az ajtók be voltak zárva; az ablakban álmódzott néhány cserép virág; s az alkonyat homályában aludni látszottak a hitvány fészerek.

– Eszter! haj! – hallod-e?

Nagy későre egy fél fedelű szín alól, a kézvonó bakról egy borostos arcú vén, gyenge ember nyögve emelkedett fel, a forgácsokat lerázva az öléből, a víz inenső martjára sántikálva.

– Na, mi kell oda túl?

– Hajítson át kend egy kötelet. Nyeszle tőkét vonszolok kendnek az erdőtől idáig, s itt a tüdejét kiordítja az ember, amíg kend megmozdul.

– Nem engemet hívtál, ha jól hallottam, Marci!

– Hát hívja is már kendet a farkas fene... de kendnek hoztam a tőkét... hajítsa át kend a kötelet, s húzza át a vízen.

– Erőtelen a karom már arra végre.

– Szólítsa hát kend Esztert, majd áthúzzák ketten...

– Eszti!...

A víztől zizegett kis kertből sugár, mezítlábas leány lépett ki a hívásra.

– Engemet hívtott, Marci?

– A nagyapádnak hoztam eszközfát, Eszter, hogy legyen dolgoznivalója. Vonjátok át a vízen. Szilfa... Reám hasonlít; egyenes, mint a nyíl, s olyan kemény, mint a vas...

– Nem a mi erőnkől való munka az, Marci, hogy áthúzhassuk az apóval víz ellenében.

– Azt akarod-e inkább, hogy magam vigyem az udvarotokra? Hát jó szívvel fogadsz, Eszter, ha én viszem?

– Igen nagy kerülő volna ez magának, Marci.

– Nagyobbat is megtennék én érted, Eszter.

– Hát már mégiscsak nem nekem hoztad a fát, Marci?

– Értem ne fáradjon, Marci...

A legény hátat vetett egy görbe fűzfának, s szivarkát sodrott, kedvtelve nézve át. A leány a víz feketedő fodrán járatta a szemét, hogy ne lássa a kiabáló legényt, és megfordult, hogy bemenjen. A legény érdes hangja hallatszott ismét:

– Ne menj még be a házba, Eszter! Reád is gondoltam, Eszter! Egy bokor babakalácsot szakítottam neked a Cserepes-kőnél (s áthajította a vízen a csokrot), mert ott is eszemben vagy, Eszter!

– Rosszul teszi, Márton – de ezt halkabban mondta, nehogy durvának látszszék. – Másnak vigye, aki méltóbb rá.

– Párod sincs a világon, Eszter!

– De annak ugyan aztán van párja – köhögte az öregember –, hiszen te is tudod... Sándor az ő párja.

– Ne kotyogjon kend mindenbe, amit nem bíztak kendre... Semmi se bizonyos a világon, tudja kied!

A leány vontatva vette fel a bolyhos virágot.

A víz szélén egy bátor, éhes kis madár a vízből kilátszó köveken ugrált, halacszkára ügyelve, és a faluban az istállók ajtajában bögték a borjúk, az édes tejre vágyakozva. A kis udvar kapujának a csikorgására a leány megfordult... Valaki benézett az utcáról. A leány gyorsan arra indult, s tudva, hogy ki van ott kívül, a virágot a kapu sarkához hajítva, kilépett.

A legény ott kinn kesernyés szóval támadt a leányra.

– Kár volt, hogy a bábakalácsot elhajítottad, mert láttam.

– Ha láttad is, aztán?

– Aztán?... Sok lesz két legény egy leányra... Vagy a Marci virágja kell neked, vagy én kellek neked. Megárt két legény egy leánynak, virágszálam...

– Leli valami, Sándor?

– Hát ha nem kellett neked a Marci virágja, miért nem dobtad vissza neki?

– Hogy tehetem? Mikor tőkét is hozott nagyapónak.

A legény végignézte a leányt, s meg-megmarkolta a levegőt indulatosan. A leány csüggedten nézett reá:

– Sokat bántasz, Sándor! mióta hazajöttem.

– Sokat bántasz, Eszti! mióta hazajöttél...

– Azelőtt csak nyájas szavad volt hozzám.

– Azelőtt csak hozzám volt nyájas szavad, Eszti...

A leány türelmetlenül csattant fel:

– Hát most kihez van még?

A legény felugrott, mintha rugó dobta volna föl.

– Vigyázz magadra! Azt akarod, hogy beszéljek?... Láttam azt a virágot, amit elvetettél, amint engemet megláttál, s egyebet is beszélnek rólad, hogy esténként ki kerülgeti a házatokat?...

– A mi házunkat?

– Hát tégedet, szép gyűrűsöm... tégedet éppen... Az Isten legyen azonban irgalmas mindenkihez.

Az éjszaka csendesen bontogatta fátyolát, s elcsendesedett az utca. A majorság taszigálódva helyezkedett el a fák ágai közé, a libák szép sorban lépegettek, a pulykák kotyogva a szín alá, és a békés kérődző tehén körül dongtak a megnehezedett levegőn a fekete bogarak.

Az utca fordulójánál, a hármaskereszt mellett ódalgott az elfeketedett bokrok védelme alatt egy rongyos alak. A legény éles szeme reáismert, néhány nagy ugrással rácsapott:

– Éppen kend jár az eszemben, vén tolvaj! – rivall rá.

Az öreges ember ijedezve kapálózott:

– Elmenj innen, bolond! Közöd van velem?

A legény a gallérjánál fogva tartotta:

– Valamit forralsz most is a gonosz fejedben, Boldizsár, hogy itt kullogsz...

Mert azt beszélik a te rossz szád után... hogy azt beszélik... hogy éjjel mesterségedben, azt beszélik, hogy baktéroskodásodban... itt az Eszti, a jegyesem ablaka alatt, hogy te láttál valamit... Mit? Ki vele... ki vele mindjárt. Mit tudsz? Halljam.

– Ne vessz meg, Sándor fiam! ne rázd a galléromat, mert nem az apád vette...

– De kirázom a lelkedet, ha nem beszélsz...

– Hiszen akkor beszélhetek aztán... Bolond vagy, Sándor! Mit lássak? Én? É-é-n? folyjon ki a szemem, ha látok sötétben. Mit akarsz, hogy lássak?

A leány közbelépett szemrehányó szóval:

– Megérdemlem, hogy szégyeníts, Sándor?

– Félsz attól, amit ő tud?

– Az Isten megver érte, Sándor.

– Az Isten megvert veled...

S messzire ellökte a ravasz képű vén parasztot, s eltakarta a szemét. A megkínzott bakter odább ódalgott. A leány rebegő ajakkal kérdezte:

– Mit tudjon rólam Boldizsár, a bakter?

A legény levette a kezét a szeméről, s szelídülő tekintettel nézegetve az elborult leányt, halkabban mondta:

– Nem tudom, mit beszélek, Eszti! Látod! nagyon belénőttél a szívembe, és féltelek... Ne haragudjál reám.

Az udvarról a vén nagyapó szakította félbe a keserű beszédet:

– Szavatok volt? Ne az utcán igazítsátok el, ami dolgotok van... Bejössz, Sándor?

– Nem, api! Sürgős a dolgom, egy gazembert kell nyakon csípnem. – S alig köszöntve a leányt, a vén paraszt után iramodott, ki a keresztkek mellett elsuhant gyorsuló lépéssel.

Az apó a nagy, cserepes kemencében meggyújtotta a forgácsot az üst alatt. A szállongó füsttel megtelt levegőn átlángolt a tűz, bevilágítva a törpe, sötét szobát.

A leány szótlánul ült le a cserepes padkájára, s piszkálta a tüzet. Valami, úgy lehet, megcsípte a szemét, s könny szivárgott ki a héja alól.

– Az anyád leánya vagy. Annak is bőven szabták ki a könnyzacskóját, mert minden semmiségért kioldózott, mint a tied. Csak a füst csípi a szemedet? Azért nem szeretem a szőke fehérszépét...

– Csak a füst, apó, csak a füst...

A víz már muzsikálni kezdett az üstben, mikor a kapun dörömbölt Marci a szilfatönkkel. Már egészen besötétedett csendesen, és a felhős égbolton egypár csillag csillámpolt ki. Hallatszott, amint a tőkét hozó szekér odább döcögött a hangtalan, fekete utcán, míg Marci átnyúlva a törpe kapun, megfogta a kampót, kitérve a szárnyát.

– Miért hozta most el, Marci, a tőkét? – a szoba küszöbén állva, az elkeseredés bátorságával öntötte ki a szívét a leány. – Miért most hozta el? Holnap reggel

is lett volna rá ideje hacsak azt nem akarja, hogy zuvatoljanak felőlem. Mert megszólának is már, ne féljen! S azt beszélnek, hogy sötétben járnak hozzám a legények.

– Marci berúgta a tőkét a lejtős udvaron.

– Hát csak beszéljenek a faluban... én tudom: ki vagy, milyen vagy! S a legszébb vagy nekem a világon; ha másnak nem kellesz is, jó vagy nekem, a legjobb vagy, Eszti, nekem a világon! – S a leány keze után nyúlt jókedvűen.

A leány haragosan rántotta ki a kezét. Marci felrántotta a vállát, hogy ne is hallja a választ, s a vénember vállát veregette meg barátságosan.

– Italt hoztam, ihol öreg, ha meg nem veti, api... – S egy tele, az alján jószagú füvekkel megágyazott üveget tett az asztalra, s maga is mellé telepedett, szembe-könyökölve az öreg emberrel.

– Kend is görbén néz reám, öreg, ebben a házban, mint más? Kend csak nem? Kend csak tudja, ki vagyok, mi vagyok? S nem vagyok rosszabb, mint akárki! A portám sem gazosabb, mint akárkié, s a karom se erőtlenebb, mint akárkié... mi? Nem jó azt próbálgatni!... No, ízlelje meg az italt, api – s átnyújtotta az üveget, a száját megtörülve a szokmánya ujjával.

Aztán visszavette, maga is hajtott egyet, s a karját előretartva, szivarkát sodrott ismét.

– A leányt úgy növeszti az Isten, mint a virágot a mezőn – akárkinek. Nem különösképpen valakinek, hanem annak a gyönyörűségére, aki leszakítja. Utánakap Péter is, Pál is, aki ügyesebb, aki erősebb – azé legyen, azt mondja. Hát a kied unokáját se teremtette a felséges Isten éppen Bokos Sándornak, hanem annak, aki leszakítja. Hol van az megírva, hogy nem az enyém éppen?

Nagy füstkarikákat fújt, s úgy könyökölt le, hogy a fél asztalt elfoglalta. A víz forrott az üstben. A leány kerülve a Marci tekintetét, megfőzte az ételt, s az öregember elé tette.

– Akkor a tehen is azé az útonállóé az úton, ha ő az erősebb... minthogy a tehenet se teremtette az Isten valakinek különösképpen. Az apó minden nagyobb felbuzdulás nélkül mondta nagy későn. Marci úgy tett, mintha nem is hallaná, visszautasította a kínálást, s apránként szopogatta az üveget.

– Szép szötteseim vannak az anyám ládájában, amit az ő két kezével csinált, s olyan gyolcsok véggel, mint a tiszta selyem...

Eszter rá se nézett a legényre, hanem a tűzhely körül forgolódott.

– Az ágyneműim a mestergerendát érik, s olyan csúpok rajta, amiket a nagyanyám varrt még leánykorában... és egy rókatorkú bekecs, amit a királyné is elviselhetne.

Az apó gondolkozva evett. A falu elnémult egészen, úgyhogy a megdagadt víz zubogása hallszott, amint lesimult ágyában. A leány leült ismét a cserepes szélére, s lehajtotta a fejét. Az apó csendesen mondta:

– Szép gazdaság, Marci! de az unokámat az Isten másnak rendelte mégis...

– Beszélt kend ő szent felségével?

– Szóltak ők velem.

– Rosszul értették meg. Beszéljenek vele újból.

A leány ingerülten szólt közbe:

– Mert maga perelne az Istennel is.

– Még a pokollal is érted, Eszti. S kiperellek tégedet magamnak, ha százszor jegyesed is van már... szépen: ha jössz szépen... s erővel: ha nem eresztenek. – Kihívóan nézte meg, s ivott. – Jó dolgod volna, Eszti, nálam, telt házba jönnél... Szekér a színben; rakott láda s házban; asztag a csűröskertben; meleg szív a gazda bordája alatt – mi kell még ezenfelül kívánnivalód?

– Van egy, Marci! Az, hogy ne üljön itt maga este nálunk... én nem hívtam magát ide, nem is tartóztatom, s ha én már mást választottam, ne szégyenítsen mindenki előtt azzal, hogy itt üljön olyankor, mikor nincsen annak az ideje... Mert éjszakába megyünk... mit mondanak az emberek, ha tudják, hogy idegen ember itt ül nálunk...

A nagy, csontos legény fölemelkedett.

– S elhajtsz? Azt hiszed: olyan bordában szóttek, hogy elmozdíthasson valaki onnan, ahol maradni akarok?... Ügyelj! Jőni fogsz te még sírva utánam, ha kikergetsz...

Nagy lépésekkel méregette a kis szobát: kinyitotta az első ház ajtaját, visszatért; eltaposta a szivarát, s ismét járt, konok tekintettel nézegetve a leányt, s bement a sötét szobába, hátat vetve a megvetett ágynak. Mikor a bakter künn hangosan elnyújtva kiáltotta ki a tíz órát, Marci indulatosan rászólt a leányra:

– S másnak ígérted magadat, Eszti? S nincsen egyéb szavad hozzám ezentúl, Eszti?

– Azt hiszi, félek magától?

– Utolsó szavad?

– Az... az... no... – köhögte az apó.

– Az utolsó? Hát elmegyek innen, de elviszek valamit innen... a te jó híredet...

Gyere Eszti utána. Megtálalod nálam...

És amíg beszélt, gyors forgással megnyitotta az utcára nyílt ablak szárnyát, s felugrott a párkányára.

A leány rémülten rohant be a szobába, s megfogta a legény szokmányát.

– Mit akar az istenért, csak nem szökik ki az ablakon?

– Hagyj békén... Kihajtottál, kimegyek...

– Mit akar? Ha meglátják az emberek, mit mondanak rólam?

– Mondtam... jössz utánam – kiáltotta, és kirántotta magát a leány kezéből, s kiugrott.

A bakter csak alig haladt el a ház előtt. Marci halkán rászólt:

– Csapj lármát, Boldizsár... Tátsd ki a szádat....

A vén paraszt tele torokkal üvöltötte:

– Tolvaj... tolvaj... fogjátok meg!

Az utcán szaporán egy csomó ember verődött össze. A mély sötétben mindenfelől szállingóztak egymásba ütődve, zavart kiabálással. „Fogd meg!” – kiáltották. „Kit?” „Fogd meg!” A megnyitott ablakokból hallatszott: „Tolvaj, tolvaj!”

A bakter ordította:

– Állj meg, hová futtok? ne félj, amíg engemet láttok...

– Mit fogott meg kend? – cibálták a baktert mindenfelől. Az utca megnépese-
dett, a kapuk csikorogtak, a kuvaszok ugattak dühösen.

Boldizsár túlharsogta az egész lármát:

– Ne kiabáljatok... Nincsen baj, ha engem láttok.

– Mit vittek el? – kérdezték mindenfelől. – Lovát?

– Semmit...

– Hát mit üvölt kend?

– Üvöltök, mert az a regula... mikor valaki az ablakon ugrik ki... Hát akkor mit
csinálna kend?

– Kinek az ablakán ugrott ki?

– Ott ni! A Virág Eszti ablakán szökik ki... vagy mi a csoda.

Egyszerre megcsendesedtek. Valaki azt kiáltotta: „Nézzük meg, mi baj van
ott.” S arra mind a ház felé fordultak. Addig néhány fehérnép cihelődött fel akkora,
kérdősködve, kiabálva. Valaki átugrott a sövényen: kitérta a kapu mind a két
szárnyát. Egy asszony átesett a szilfatönkön az udvaron, és szitkozódva jajgatott
a sötétben.

Az Eszter kis pitvarában pislákol a lámpa, s az öreg ember ijedten állott az
asztal mellett. Zavart kiabálással szólingatták. Az elesett asszony rákiáltott:

– Mi az istennyilát áll ott kend, vén szamár? Mi történik itt? Már becsületes
ember nem lakhatik itt a kend szomszédjába. Részeg kend?

– A kisasszony cicázott, nem az öreg...

– Hát cicázzék a tüzes pokolban, ahova való, de ne itt, éjszaka idején. Mit csi-
nál kend?

– Állok itt, látod, ha szemed van.

– Bár lenne szeme kendnek inkább, hogy ne szégyenkedjenek a kend orra
előtt... Nem szégyelli magát kend, hogy orcátlankodjanak a fedele alatt. Az uno-
káját szépen nevelte fel, megfordulhat tőle az anyja a sírjában.

S arra körülnézett tágas csípőjére tett kézzel.

– Hát te hol vagy a sötétségben, szépséges virágszálam, Eszti? mert nem lát-
lak. Hol bujkálsz az emberek szeme elől? A te ablakodon szökdösnek ki a legé-
nyek? s botránkoztatod az egész sort...

– Héj – kiáltotta –, ha van itt még tisztességes leány... hazatakarodjatok... Itt
nincs helye becsületes leánynak, ahol az ablakon szökdösnek ki a legények... Ki
tudja, minden szegletben hány van eldugva... kibe botoltok... Hazamenjete...

Az öregember zavartan dadogta:

– Nem tudod, mit beszélsz.

– Én nem tudom? Én csak azt tudom, hogy fölvernek tolvaj kiabálással az
ágyamból a kend unokája mián... Hát kend mit tud? Mi?

Az emberek széledezni kezdtek az ajtó körül. A harcias hölgy fújt mérgében, s
abban a pillanatban a sötétből egy sugár legény bukkant ki.

– Te is itt vagy, Sándor? Éppen te hiányzol.

– Félre innen – kiáltotta a legény, kört írva a karjával. – Mi történik itt?...

– Lassan – szólt a megütött.

A sötétből valaki ráfelelt:

– Csak házsártoskodjék... mert az ő bőrére jár a játék... Ha nem ő védelmezi a jegyesét, hát ki a tömlec ügyelje?

A legény rekedten kiáltotta:

– Hazatakarodjék mindenki, akinek kedves az élete...

S a következő percben a sötétben ráugrott Sándor a bakterre, s torkon ragadta:

– Kend beszéljen...

– Én? Hogy szólhatok, Sándor, ha a torkomat szorítod?...

Tízen kiáltották: „Ne bántsd Boldizsárt.” „Az ablakon szökött ki valaki.” „A házat őrizte.”

– Ki szökött ki az ablakon? – kérdezte magából kikelve.

A bakter nyögve felelte:

– Marci...

Az emberek megfogták a legényt, hogy kiszabadítsák a baktert, de otthagyták mindjárt, mert az udvar végéből, a víz partjáról zavart zaj hallatszott... Aztán valaki elkiáltotta magát: „A vízbe ugrott valaki.” „Ne hagydd!” – ordította tíz torok. „A leány ugrott a vízbe... Eszter, jaj...”

– A szégyene kergette – mondta az asszony, de ő is arra rohant. Minden kar a víz felé meredt. A fekete tükrön a vaksötétben is látszott, mint bukkant föl egy fej, s mint tűnt el viszont. Egyszerre több ember ugrott be utána...

A bakter torkáról lehanyatlott a legény karja; s mind a két tenyerébe szorította a fejét rettenetes ijedelmében. Mindjárt körülnézett, mintha álomból ébredt volna meg, és a kerítésből kifacsarta egy rettenetes fogással a támasztó bunkót. Elfordult a víztől, hanem rekedten mondta:

– Megkapom én ebben az éjszakában... a másikat... ha Isten van az égben...

És előrerohant a hegy ellenében, ahol a Marci háza áll...

BRÓDY SÁNDOR (1863-1924)

KAÁL SAMU

Fent a hegyen, Fedémesen, polyák ulánusok éppen akkor cselekedték meg, hogy szerdán reggel jó korán, lóval, munícióval, mindennel kivonultak az exerciplotra, és délelőtti harangszóra már az egész falu lángban állott.

A hegyaljában, a Bikken keresztül átvilágított a rettenetes fény egész Szépasszonyfalváig. Itt a matyók sűrűen hányták magukra a keresztet, s az asszonyok – ámbár csak szerda volt – töltött káposztával laktatták a katonáikat. Csak el ne menjenek.

A legényekben pedig mintha megroggyant volna a bátorság, ha a kocsmában mulattak, ők hazamentek szépen.

Az egész falu abban volt, hogy jobb félni, s eltérni a sorsot, mint megijedni majd. Hetven óta különben is megszokták ezt az állapotot. Ugyanabból a huszárrezredből ugyanaz a két század feküdt közöttük azóta.

A legénység – nagyrészt rusznyákok, de negyedrészt hazabeliek is – változtak minden három évben; de az állapot a régi maradt.

Selyem volt a takarmány az egész völgyben, de lovuk mégis görhes, fáradt, sovány maradt; a legfinomabb, a legszagosabb szénát előttük etették fel a katonák a saját lovaikkal. Előttük lopták meg a fészert, s jaj volt annak a matyónak, aki szólni merészelt. A Kispatkósy fiú egyszer... Szép vers van a fejfáján fiatal életéről, szomorú haláláról. Vagy le is kopott azóta, azért a szépasszonyfalviak el nem felejtették.

Az istálló, a ház, minden falat legkülönb részét ezek a mamalikok szedték el tőlük. És a hazabeliek is egészen hozzátörődtek ezekhez a sáskákhoz.

Nem volt mit tenni. Panaszt kinél tenni? Csúffá tett legények mégis a falun a legártatlanabb nótát énekelték búsan, szomorúan:

*Kijeé ez a ház kijeé,
Beró János urameé.
Hát ez a ház vaj kijeé,
Bedécs András urameé...*

Öregasszonyoknak kiesett a könnye...

A tisztek – kapitány volt köztük a legfőbb – megtanultak valamelyest magyarul, s úgy tudtak kacagni, amint keservesen bögött a paraszt.

Másképp is alig lehetett itt egyebet tenni, mint nevetni és sírni megint.

Nyomorult falu, a tisztek halálra unták magukat, ha mégis olykor egy-egy kis hecc nem akadt.

Éjjel muzsikát adtak boldog-boldogtalannak, a Samu zsidó feleségének, a Paklincs leányoknak, mindenkinek. Az orvos feleségét hagyták csak békén, maguk sem értették: hogyan.

Aznap a fedémesi autodafé nem hagyta a tiszteket aludni. Hajnalfelé eloszlottak mégis. Brandel báró – a hadnagy – nem tágított egyedül. Fogta a cigányokat, s ment egyenesen az orvos háza felé.

A muzsikások ráhúzták. A báró énekelte hozzá a szerenádot. S amikor az orvos megjelent az ablakban, még dühösebben énekelte.

– Távozzanak! – szólt ki az orvos röviden.

– Marad! – szólt a hadnagy.

Az ablak becsapódott, s egypár perc múlva az orvos ott állott a katona előtt.

– Báró úr, egy szóra.

A hadnagy nevetett, s intve a fiúknak, hogy „Mars”, kardjára tette a kezét, és szólt:

– Tessék.

Egyedül maradtak. Sötét volt, az orvos megszólalt:

– Báró úr, ön nem ismeri családomat.

– Nem.

– Mit jelent hát ez a különös tisztelet?

– Akarom.

Egy pofon csattant el a levegőben. A katona kardjához kapott. Az orvos egy pisztolyt vont ki a zsebéből.

– Tessék közel jönni!

Hadonászva kardjával, szitkokkal ajkán – négyszer is nekiugratott.

De amikor közvetlen közelébe ért, s világosan látta, mint mered rá a halál a kis forgópisztoly csővéből – karja, ajka egyszerre elállt. Hiába tüzelte magát, a vér megfagyott ereiben, amint az utolsó megrohanásra nyaka mellett süvített el a golyó, és megpörzsölte állán a szakállt.

Még mindig szitkozódva ugyan, de már remegve hazatántorgott.

Ajtaja előtt most is, mint mindig, ott feküdt a szolgálja. Megrúgta derekát. Kaál Samu felugrott:

– Parancs!

Bort kellett felhozni a pincéből. Meggyújtotta a lámpát, s az italt odatette az asztalra.

– Mehetsz! – szólt a hadnagy.

Kaál Samu kifelé indult.

A báró a közkatona keze után kapott:

– Maradj! – szólott szelíden. Aztán odalépett az asztalhoz. Bort öntött a poharakba, s az egyiket a szolgának nyújtá:

– Igyál!

Kaál Samu széles matyóarcát hol félelem húzta össze, hol kiszélesítette az öröm.

Aztán ittak...

Hajnali három órakor az orvos épp felszállott a kocsijára. A kerületébe akart indulni. A kocsis szólt: „gyű!”

Hátul a gazdája egyszer csak lefordult a kocsiról.

Huszárkarabélyból egyenesen a szívébe ment a golyó. A kocsi mögött, a bodzagarád alatt, korán kelő kofaasszonyok egy huszár közkatonát láttak:

– Kaál Samu, mit tettél?... Mit tettél? – kiabáltak utána, amint a közkatona eldobva fegyverét, nekifutott a partnak...

Kaál Samut vitték a miskolci brigádba. Mosolyogva hallgatott az eszkort között. „Bolondok – gondolta magában –, ezek azt hiszik, hogy a halálra visznek!”

Nevetett, amikor vigasztalták:

– Ne búsulj, Samu, azért még nem visznek vesztőre...

– Búsuljon a ló! – azt felelte. Szerették volna megtudni, kérdezték egyre:

– Mi vitt téged erre, Kaál Samu?!

Összeszorította a vékony pittyét, felhúzta a ritkás, sárga szemöldeit, s hallgatott.

A börtönben sem tudták szólásra bírni. Hiába vesződött vele a profosz, a hadbíró; bohókás tekintetet vágott, sunyin vihogott, sőt úgy sandalított az őrnagyra, mintha azt akarná mondani: „Jó, jó!”

Nap nap után, böjt böjt után múltott. Nem messze volt Szépasszonyfalva, egyszer csak a tisztje is bejött hozzája.

Hogy örült, hogy törülte markával a nyúlszeméit. A vén profosznak majd kiesett a könnyű a szeméből.

Mégiscsak áldott jó emberek ezek a tiszt urak.

A szolgát és gazdát magukra hagyta a börtönőr. Az ajtón át hallotta, hogy vigasztalja a báró a matyógyereket. S hogy rimánkodott az:

– Tudom, hogy nem tetszik elhagyni!

Kaál Samu jelentkezett másnapon:

– Vallok.

Vallott.

– Kedden volt, a lovat becsméltem – megütött az ostorral!... Meg kell halnod ezért...

Be volt fejezve ezzel a vizsgálat. Elkövetkezett nagy gyorsan az ítélet.

Előtte való napon tisztát hozott Kaál Samunak a szülőlje. Tisztát is, egy kis enivalót is. Mind a kettővel bebocsátották.

Hadd sírják ki magukat! Sírt is az öregasszony az egész falu helyett. A fiú vigasztalta furcsa beszéddel, mintha megzavarodott volna:

– Eladó-e még a Bándi Ferusék fél fertálya a mienk mellett? – szólt fennen, s belenyúlt a lajbija zsebeibe, mintha az eladó föld árát akarta volna onnan kivágni.

Még mást is szeretett volna mondani, ejtett is egy-egy szót a gazdájáról, arról, hogy tán-tán hamarabb megy haza, mint a többi; de az egész olyan zavaros volt, hogy az öregasszony még jobban nekibúsulta magát.

Kaál Samu fütyörészett, amikor a bíróság elé vitték. A tiszta új ruhája, csizmája, orcája, nagy, kajla fülei úgy ragyogtak, mint csákóján a rózsa.

Szinte tetszett az ezredesnek, olyan haptákba vágta magát.

– Helyes, fiam! – bátorította néma tekintettel a gazdája, aki ott volt a bíróságban, fessen, mint mindig, de halványan, mint még soha.

Halálra ítélték. Orvul lótt – akasztófahalálra. Sárga arcát a szolgának hirtelen árny borította el. De megint csak kiderült, peckesen szalutált, elvezették.

Katonáéknál nem késlekednek a megtorlással. Kaál Samut meg se hagyták melegedni a brigádban. Elvették szép katonaruháját, a régit, a parasztit hozták

elő a magazinból. Ó, hogy megörült neki. A bekecse zsebében még ott volt – ha két év alatt megszáradt is – az a két szál rozmarin... Ott volt, az volt...

Mégiscsak kiesett a könyű a szeméből. Mégiscsak hazamegy. Igaz hát, hogy áldja meg az Isten... Elkapta a kezét a gazdájának – mert meg-meg csak bejött az hozzá – s csókolta hevesen.

– Csak okosan, okosan! Nem félni! – szolt az, s magára hagyta a siralomházban.

Ott ismételte ő is az édes szülőjének:

– Csak okosan; okosan! Nem félni! – Nem is félt már az öregasszony; azt se tudta, hol van, ki fia, ki az istene; úgy rázta a hideg...

Hajnal volt; havas, világos téli hajnal. Az ablakon keresztül be lehetett látni az egész udvart. Tele volt ölfával, csak szélről látszott ki egy vékony gerenda. Civilek mozgolódtak körölte...

Kaál Samu nézte, nézte. Mennyi komédia! – gondolta magában. De azért fázt. Bátorította magát. Talán éhes? Evett, s szivarozott. Még félig se szívta ki a virginiát – azt is gazdája küldte –, elvették a szájából. Több volt, mint a fele, ej, jó kis szivar! Sajnálta, eltette a polcra.

Megimádkoztatták, kivitték.

Már akkor ott állott az udvaron a százada; valamennyien ünnepi ruhában, cakompak. Intett nekik a fejével, sandalított rájuk a szemével. Biztatni akarta őket, szeretett volna szólni: „fiúk, ne féljetek!”

Neki borzongott egy kissé a teste, de nem félt. Félni! Hiszen ott volt százada előtt gazdája, a hatalmas, az erős, a mindenható tiszt. Aranyrojtos ruhájában, mellén a ragyogó rendjellel – kisisten! Kaál Samu nem tudta levenni róla a szemét.

Bizalmat; bátorságot, biztonságot szerzett magának e sárga arcból, a hegyesre kifent bajuszából.

Büszkén, majdnem gögösen ment előre az akasztófa felé.

Arccal a bajtársak felé fordították.

A hadbíró őrnagy mormogott valamit. Kaál Samu nem hallotta, nem is volt rá kíváncsi. A gazdájára nézett. Az sárgán, mint egy halott, de kidülledt mellel, mint egy igazi huszár, tekintett rá vissza:

– Csak okosan... nem félni!

...A hóhérlegények megragadták. Kaál Samu elordította magát:

– Hadnagy úr, ne hagyjon!... – Többet nem szólhatott.

Tréfa volt. Véget ért. A tiszt imára vezényelt.

ERZSÉBET DAJKA

Erzsébet dajka lesz

Keskeny fanyoszolyán egy öreg parasztpár alszik: Császár Kiss Mihály és Bottkó Kiss Erzsébet.

Előttük, a ház közepén, a földre vackolt ágyon nyugszik egy leány, vagy hat szoknya van rajta a legfelső a fejére terítve. Csak karjai és lábai meztelenek, egyébként úgy neki van öltözködve, mintha valami nagy, téli útra indulna. A karjai között ott a motyó is, a mindenféle szövetekbe, kalmukba, perkálba, kartonba pólyált valami. Azonban a reggeli hó bevilágítván a szobába: a színes rongyokból két kis kék szem mosolyog ki, egy csecsszopó vidám és repeső lelke. A leány álmában magához szorongatta a gyereket, aki türelmesen, sőt szívesen várt. Addig beszélgetett egy szürke, úgynevezett parasztcsírkével, aki árván, egymagában oda volt kötve az asztal lábához, és minden valószínűség szerint szeretett volna kimenni és kapirgálni a hóban.

Gyerek, csirke egyszerre fölrebentek – a szellér fölébredt, közéjük vágta a kalapját:

– Csitt te, az embert aludni se hagyják. Az embernek nincs egyebe, mint ez a kis alvás. Se enni, se inni, se aludni, se pipálni...

Az öreg iszonyú elkeseredésre ébredt, felköltött mindenkit – különben tizen-négy órát aludtak egyfolytában –, és rögtön rátért arra, amit álmodott:

– Te pedig, Erzsébet, szedd föl a holmidat, és menj el a házból. Isten hírével.

Erzsébet nem aludt többé, ült a földön, és a három hónapos kicsikével igen komoly dolgokról beszélgetett, de úgy, hogy a gyerek nevében felelt is magának. Nem nagy figyelemmel hallgatta az öreget: úgy látszik, már többször elkergették. Az apja sokszor figyelmeztette, hogy egyszer csak agyonüti a gyerekével, sőt azzal együtt, aki fabrikálta. Szerencse még, hogy az apja kilétében nem tudtak végképp megegyezni. Az öreg Kiss Erzsébet azt akarta elhithetni a néppel, hogy a kicsike apja egy gépész, most katona, de visszajön. Ez lett volna az erkölcsös, sőt részben dicsőséges eredet, de nem volt semmiféle alapja. A falu közvéleménye azonban más, sokkal valószínűbb apát emlegetett. Egy helybeli fiatalurat, aki minden nyáron tisztí ruhában lejött vakációzni, és kint hált az asztag alatt, amikor az apja búzáját csépezték. Erzsébet marokszedő volt akkor... A leány maga hallgatott a földi apáról, és csökönyösen annál maradt, hogy a gyermeket neki az isten küldte. Sőt a templomba is elment megköszönni, mezítláb, fejkendő nélkül, lányosan; a legények csakhogy agyon nem verték. A pap – aki hiába izengetett régebben utána – utasította a legényeket. Elmenekült előlük, az apja keze közé. Az ellátta.

Most is verés nézett ki a szemeiből. Nem volt rossz ember, de nem volt egy félpipa dohánya, a búbos hideg, és biztosan tudta, hogy bár szent vasárnap van,

megint csak sárgarépaleves lesz az egész napra. Végezni akart, rendet akart csinálni, már le is húzta az öregasszony fejéről a kendőt.

De egyszerre valami jutott az eszébe, és végigsimította szárazon megtörölte az arcát, mint ahogy együgyű ravaszok szokták, mielőtt ravaszkodni kezdenének. A hangja ellágyult:

– A zsidóné tegnap megszólított, hogy mennél te el dajkának Pestre! – mondá, de nem a leány felé fordulva.

– Én is voltam, de csak Egerben. Sohase volt jobb dolgom – tódította az öregasszony.

– Hát a Klárka? – kiáltotta Erzsébet ijedten, és nyomban felugrott.

– Azt mink felneveljük, te se jobban.

– Ki szoptatja?

– Mink szoptatjuk! – mondá a paraszt önérzetesen, majd igen vidáman hozzátette:

– Te magad úrrá leszel, bennünket is úrrá teszel, a gyereked meg áldani fogja haló porodat.

A „haló por” meghatotta a leányt, s azt mondta: „Nem bánom, gyűjjenek értem!” Abban bizakodott hogy az soká lesz, de amikor Klárit még meg se fürösztötte, begyöttek négyen, asszonyok, emberek. Egy idősebb úr meg a felesége, a nagyapja meg a nagyanyja annak a kis pesti babának, akit szoptatni kellett. Velük jött a helybeli zsidóné, akit megbíztak hogy dajkát keressen, de nem győzték kivárni, míg küld; maguk lejöttek érte. Elhozták magukkal a járásorvost is, aki Erzsébetet beoltotta, mielőtt megkapta a hólyagos himlőt. (Ez volt az egyedüli kopasz ember a faluban.)

A két pesti ógott-mógott, neheztelték a ház levegőjét, sőt az öreg úrinőnek elűlt a lélegzete, amint Császárs Kiss Mihály kezelt véle. Az öreg zsellérnek valóban olyan szaga volt, mint a cserfának, akit – a bogarak ellen – trágyával bekennek. A pesti nagyszülők ellenben igen illatosak voltak. A férfi városi bundájából csak úgy áradt ki a mósusz, a nő meg be volt parfümözve a parasztok ellen. A zsellércsalád ösztönszerűleg az orrához kapott; úgy érezték, hogy meghalnak ettől a büdösségtől. Az orvos kinyitatta a kis ablakot, azt, amely nem volt betapasztva, és pár szóval bevezetvén az ügyet, átadta a szót az életes pesti asszonyságnak. Az a lány elé állt, megvizsgálta, még hozzája is nyúlt, megtapogatta. Aztán kérdé:

– Van magának szeretője?

– Nincs! – felelt a lány ijedten.

– Hát a gyerek akkor honnét van? – vetette közbe az öregúr. Neje azonban leültette, és folytatta a vallatást.

– Hány hónapos a kicsije?

– Három.

– Kár, hogy nem kettő. A mienk kettő.

– Az az egy hónap annyi, mint semmi! – szólalt meg a zsellér a háttérben.

– Kend ahhoz nem ért. A nőt orvosilag meg fogjuk vizsgálni! – szólott az orvos, és előlépett. De az úriasszonynak még voltak némi kérdeznivalói:

– De ha maga a gyereke után fog ríni, azt nem szabad. Fog-e?

A lány makacsul nézett maga elé, nem felelt, de már magához tért az ijedtségtől, a szeme nedves volt. Az öregúr megsajnálta:

– Maga fog kapni sok ajándékot, selyemkendőt, török nagykendőt. Az van az én boltomban, ezer tucat is. Az én boltom ebben a legnagyobb. Maga bejön, és vesz magának. Nem kéri a segédeket, leveszi a pultról. A fiam, ahová magának jönni kell, az nem boltos, az ügyvéd!

– Hallod, Erzsébet, főügyvéd!

– Nálunk keresztényesen főznek! – jegyezte meg a nagymama némi önérzettel.

– Még disznókat is ölnek! – folytatá a nagypapa, bizonyos utálattal, de nem büszkeség nélkül.

A disznó hallatára a zsellér szeme fölcsillant. Szeretett volna fölcsapni máris, türelmetlenkedett, az orvos felé fordult:

– Tessék, fődoktor úr, ezt a lányt megvizitálni; olyan ez belül, amilyen kívül, mint az alma.

– Még csak tizenhét esztendő – sikította el magát Bottkó Kiss Erzsébet, és elkezdett ríni torkaszakadtából.

A segítségnek jött falusi boltosné vigasztalta, tapogatta: „ifiaszony így, ifiaszony úgy” – és elvitte az előtérből. A lány ott állt az előtérben, körülötte a három, amint mustrálta. Még meg se volt fészülködve, egész délelőtt a kis Klárit szoptatta. Valahogy mind a ketten úgy érezték, hogy ez az utolsó lesz az édesből, a jóból, ez állati és isteni szeretkezésből. A lány arca a boldog kimerüléstől oly fehér volt, mint a tej, ha megfagy. Csak az volt különös, amikor finom és nemes – ki tudja, hol szedte –, szinte előkelő arcához, patyolat színéhez föl-fölemelgette vörös, a fagytól vérekes, repedezett kezeit. Mindjárt, mindjárt sírt volna, de nem sírt. Alapjában pogány nagy természet, és a kis esze csupa értelmes világosság. Láta, hogy ennek így kell lenni, Klárit el kell hagyni. Itthon – most télen – a krumpliból se volt elég, ma reggel se süthettek. Elmehetett volna napszámba, de oda se vihette volna magával Klárit. Meg nem volt csizmája sem. De így, mezítláb is magasabb volt mindenkinél, aki a kicsiny szobába körülötte állott, a fejével csaknem a mestergerendát érte. A kis doktornak és a két pohos idegennek föl kellett rá nézni. A lány nem tekintett rájuk, a ház földjébe nézett, ott keresett valamit. Végre kisütötte:

– Úrfi-e, vagy lyány? – kérdé hirtelen nekibátorodva.

– Fiú, Tibor, Tibor! – felelte az öreg úrasszony.

– No ládd, lányod is lesz, fiad is lesz – jegyezte meg a parasztasszony, és hol sírásra, hol nevetésre állott az öregasszony szája.

– Hadd lássuk a lányt! – kérték egyszerre hárman is. Erzsébet odavitte őket a padkához, ahol sütőteknőben aludt, és álmában a szopást folytatta Császár Kiss Klárka.

– Alszik! – mondá Erzsébet a jövevények felé fordulva, majd szinte megfélelkezve arról, hogy más is van körülötte, éneklő szóval elkezdett a kicsikéhez:

– Aj, aj, Kalári lyányom, lelkem, gyermekem, búzám, tengeli-galambom, elmegy a te anyád, nincs már neked anyád. Azt a Pestet, ahol van, verje meg az isten.

Észrevette, és elszégyellte magát:

– Mikor megyünk? – kérdé.

– Mindjárt délben. Rendben van-e a fehéreneműje?

– Az biz rendben! – felelte helyette a zsellér, aki még a bér mibenléte iránt érdeklődött.

Nemigen alkudtak, hamar megegyeztek, és azt is megbeszélték, hogy a pénzt mindig leküldik a kisleány atrecájára, az öreg szülői kezébe. Sőt az első hónapot mindjárt ki is fizették, mert Erzsébetnek valami régi cipőt kellett venni. Eddig, ha messzire ment, az apja csizmáját viselte. Az itthon kellett. Klárinak is téli ingre volt szüksége...

Még csak az orvosi vizsgálat volt hátra. A fődoktor még diáksága éveiben a sok éhezéstől siket volt egy kissé, és a lány mellében – amíg hallgatódzott – mindenféle zörejeket különböztetett meg. Egy kissé csóválta a fejét, de mégis megnyugodott:

– Jelentéktelen szörcs-zörej, hurutos idő, meztelen lábbal járnak a hóban. Kicsiny baj, nem alkati.

Hogy még jobban megnyugtassa magát, levettette a lánnyal a pruszlikot. Erzsébet nem szégyenkezett, megmutatta hatalmas, fehér mellét, amelyen két kis fekete rózsát nyilasztott ki az anyaság. A pesti nagyapát elfordította a felesége, a doktor pedig hozzányúlt a leány kebléhez:

– Jó – mondá. – Jó, az én felelősségemre.

Még csak a pupilláját nézte meg.

– A többit hagyhatjuk! – szólt, majd úgy értvén, hogy a pestiek mondtak valamit, de a tekintélyét is fenn akarván tartani ezek előtt, és hogy majd a fővárosi háziorvos rá ne cáfolhasson, még néhány kérdést intézett a leányhoz:

– Nem terhelt maga?

Erzsébet elvörösödött; az öregasszony közbevetette magát:

– Ha szegény emberek vagyunk is, ilyet, fődoktor úr, ne tessék mondani.

A kopasz emberke mérgesen, de helyreigazította a dolgot.

– Nem volt a maga családjában iszákos vagy örült, súlyos idegbeteg, mell-, méh- vagy lépbajos?

Ugyanezt ismételte – de már csak magának – latinul, sebesen beszélve, mint ha leckét mondana föl. A helybeli boltosné csodálkozva nézett rá, a doktor azonban be sem várva a választ, a nagy munkának mintegy befejezéseül kezét fogott mindenkivel, és ünnepélyes hangon gratulált a budapesti vendégeknek. Aztán vidáman – mint aki jól végzett nehéz munkát – megtörölte verejtékező homlokát:

– Most pedig gyerünk enni, legyen szerencsém egy kis paprikás csirkére. Marhahúst mi ritkán látunk, ez a falu átka. Hozhattak volna egy kis sajtot Budapestről. Budapest csak Budapest! – Majd Erzsébet felé fordulva, tréfásan fejezte be a bánatos fölsóhajtást:

– Csak aztán magát meg ne fesse! Majd ha a határhoz érnek, a láncot jól megrágja!

Az öreg napszámos hangosan fölnevetett erre a babonára, biztatta a lányát, hogy ne féljen, és tuszkolta kifelé a sok népet. Azok is siettek, a vasút délben indult, és a kis Tibor odafent éhezett. A dadájának nem volt teje, elcsapták, az üvegdajkát pedig sehogy sem akarta elvenni.

Erzsébetnek sietni kellett. Rémulten rohanni az ismeretlen idegen emberkéhez; elszökni az ő legismerősebb ismerősétől, a tulajdon véréből, lelke gyerekétől. Búcsúzóra még egyszer meg akarta szoptatni, de mivel Klárika már jóllakott, nem vette el a mellét. Ezért a kicsike kikapott, de ott, ahol megpaskolták – meg is csókolták:

– Isten áldjon, szívem!

A búcsúzkodás többi része éneklő jajgatásba fúlt, de mintha elvágták volna, amint a leány a kocsi bakjára fölszállott. A falun mentek végig, illendően kellett viselkednie, hátha meglátja valaki. Nem nézte, nem látta senki, csak ismerős kutyák álltak a kapuban, azoknak mondotta magában: „Szerbusz, én megyek Pestre dadának.” A falu végén, a cigányputrik előtt álló öreg vályogvető, léppel varjúra vadászván, látta, köszöntötte, már tudta, hová megy. No, nem is olyan nagy dolog, ment innen föl dajkának már más is.

Csak a vasút ne volna! Kirázta belüle a lelket. Először ment rajta, hát szédült, mint a japáni lány, ha székre, magasra és nem a földre, párnára ültetik. Aztán szörnyen elálmosodott, pedig az öntudata éber volt, nem vesztette el magát, mindent tudott és világosan mindig, ami vele és körülötte történik. Jöttek a hegyek: „no, ez a hegy; még nem láttam, azt gondoltam, magasabb!” Jöttek az állomások, csendőrök állnak posztot: „szép szál legények, ezek verik a fiatalságot!” Mindent megállapított, mindent belevéselt az elméjébe, amíg – hiába küszködött ellene – ülve elaludt, és föl se ébredt Pestig. A vasútról befelé, a komfortáblai bakján is szunyókált még, csak amikor három emeletet mászva a lakásba ért, ocsúdott föl egészen.

Egy nagy mellű, szép, fekete asszonyra azt mondták: ez a nagysága. Annak kezét csókolt. Kérdezték, faggatták, mit akar enni vacsorára, és mit iszik hozzá, bort-e, sört-e? „Sört kell inni sokat!” – jegyezte meg egy kecskeképű, sovány ember, a nagyságos úr, az apa. Egy növendék leány – kicsinyben tulajdon olyan, mint a nagy, kővér asszony – hozta az italt; a szobaleány – ellenséges modorral és rosszakaratú kíváncsisággal tekintve a jövevényre – hozta a vacsorát. Szégyellt enni, sietett, nyugtatták, de nem igazán. Tiborka a hálószobában már türelmetlenkedett, sírt, a maga nagy sajnálatában keservesen panaszkodott:

– Megyek, megyek, bogaram! – mondá a dada, és besietett hozzá. A nagysága, az öreg szülék, a növendék leány nézték – egészen jól nem láthatják az elhomályosított fülkében –, amint a parasztleány teli, gyönyörű keblére a kis fekete, girhes fiú egyszerre rátapad, mint valami éhes és mohó nadály. A gyerek sírása egyszerre kéjes gögicsélésre változott, ami oly furcsa volt, hogy mindnyájan fölnevettek. Erzsébet is mosolygott, és amint a házinép lábujjhegyen kisompolygott a szobából, hogy tovább teázzanak, az idegen úrfinak mindjárt beszélt a Kláriká-

ról, kis menyasszonyáról. Sőt a mulattatására énekelt is egy igen szomorú nótát. Elhallgatott. A szomszéd szalonban zongoráztak, az ajtó nem volt egészen betéve. A parasztleány, mellén a gyerekekkel, odalépett, és lélegzetét visszafojtva, belesett. A zongora mellett ült, és móríkálta magát az erős fekete asszonyság. Föléje hajolva pedig kellemeztette magát az a szép fiatalember, aki katonatiszti ruhában vakációra lejárt haza a falujukba és kint őrzötte az apja asztagját, amíg csépeltek, és amikor ő markot szedett, két hétig ott aludt a kereszték alatt...

A parasztleány egyszerre mindent megértett, hogy ki kommandálta ide és miért. És egyszerre úgy elöntötte a harag, hogy csaknem berohant az urak közé; gyermeke apjához, hogy rúgja és csikarja.

De vékony, csepp kezével a szopós elkezdett tapsikolni a mellén.

Lehajolt hozzá, s szólt:

– Egyél, igyál, kis rongyos!

Aztán megcsókolta.

Erzsébet elbocsájtatik

Erzsébet föltérdelt az asztalra, hogy meggyújtsa a gázlámpást. Kilencedik hónapja volt már Pesten, nem félt többé a levegőtől, amely ég. Mégis elővigyázatból előbb pukkantott a szájával, hogy meg ne ijedjen, amikor a légszesz pukkan.

Mikor a luszter égett, a szoptatós dajka izgatottan szaladt át a szomszéd szobába, ahol a kis kisasszony a sötétben zongorázott.

– Elzuska, Elza kisasszony, gyöjjön. Tivadarka elaludt, olvassa el a leveletem!

– Várjon, hadd ábrándozzam ki magamat! – mondá a fiatal, de már fejlett leány, aztán nyomban felugrott, nekirohant Erzsébetnek, és a sötétben megölelte:

– Ó, mily boldogtalan vagyok! – sóhajtá.

– Amiért nem vitték el a színházba?

– Nem; tudom, a darab nem nekem való, olvastam. Más, más.

Mindketten elnevelték magukat, és leültek a sötétben beszélgetni. A kis kisasszony szeretett volna némely részleteket megtudni az életről, főképp azokat, melyeket a lexikon köteteiben hiába kutatott. A dajka csak gorombaságokat tudott mondani, de semmit, ami pikáns. A gorombaságoknak is elnevelte a felét, a másik felét pedig hirtelen káromkodásra változtatta.

– Szeretném, ha feltárnák előttem a helyzetet, az sokkal jobb lenne. Mit titkolódnai, előttünk a huszadik század! – mondá a kisasszony nagy határozottsággal, amikor már kifáradtak a nevetésben. De a parasztlány nem értette, a kérdését félremagyarázta:

– Elzuska, Elzuska, olyant nem szabad hinni!

– Mit, milyent?

– Hogy a mamája...

A leánya összeharapta a kicsiny, de vastag ajkait, kezét a mellére szorította, behunyt pillái alól kiszikrázott és világított a szeme, mint a macskáé.

– Az az ember gazember! – mondá röviden.

– Hátha még azt tudná, amit én tudok!

– Tudom azt is, hallottam magukat beszélgetni az előszobában, láttam, amikor magát meg akarta csípni, de maga olyant ütött a kezére, hogy csaknem letörött. Jó, hogy nem a mama, hanem én hallottam, amikor maga a szemébe vágta, hogy még ide mer járni, hogy a szeme ki nem ég, egyszer úgy leöntöm egy fazék lúggal...

– Le én!

A kisasszony arca ijedtre vált:

– Azt ne tedd – mondá izgatottan –, mert amilyen utálatos, olyan szép!

A dajka és a házikisasszony igen bizalmasak voltak, még tegeződtek is, ha így magukra maradtak, ami különösen este, igen gyakran megesett. Különösen, hogy elkövetkezett a színházi évszak, és a ház úrnője egy idősebb asszonytestvérével minden premieren megjelent. A kis Elzát – aki most volt a legrosszabb korban – ritkán lehetett magával vinnie, de az az úr, akit Erzsébet még otthonról ismert – és aki őt voltaképpen tudta nélkül ide kommandálta –, szerencsére jelen volt mindég. A voltaképpen, az igazi úr, csak a legünnepesebb alkalmakkal volt velük. Egész nap dolgozott, estve pedig kávéházba kellett mennie, hogy őrizze az ügyfeleit, a ház-, pénz- és tőzsdeügynököket, nehogy más ügyvédek elcsalják őket tőle.

A szegény embernek igen sokat kellett keresnie, főképpen a lakás miatt, amely egy körúti új ház egész első emeleti frontját elfoglalta. Az asszony is költött ruhára sokat, mert jobban volt táplálva a rendes középszerűnél, és csak a legfinomabb szabókkal dolgoztathatott. Kalapra is elköltött minden szezonban egy telekalkusz-díjat, mivel csak a legelőkelőbb kalap állt jól neki – a nagy feje miatt.

A kis kisasszony is sokba került, iskolába is járt, de otthon is tanították; egy elzüllött írótól kapott irodalomtörténeti leckéket, és egy kikopott operaénekesnő oktatta az éneken és zenében. „Igen, el kell foglalni a lányokat ebben a korban” – mondá édesanyja, akinek, mint igen okos és művelt nőnek, tekintélye volt a családban.

A kisasszony és a dajka mégis órákat töltöttek egymással. Elzuska imádta kisöccsét, aki oly későn született útána; segítette bepólyázni, ha tehette, kiszökött a konyhába, és odaállott a teknőhöz, hogy mosson rája. És ha a dada sétálni vitte a kicsinyt, sokszor elszökött velük, pedig unta már a Városliget köröndjét, ahová mindennap kijártak. Erzsébet maga is szeretett volna már vagy egyszer bemenni Pestre, ki a Dunához, legfőképpen pedig a királyi kertbe. Fenyegetőzött is, hogy egyszer elszökik magában, Tivadart leteszi, hadd sírjon. Az asszony az urával verést ígértetett neki; duzzogott, megnyugodott, és másnap megint csak kiment a Körönd magnóliáfiához, a többi dajkához, és versenyt emelgette velük a szopósokat, kié a nehezebb, és sírt azzal egy verset, aki éppen hírül hozta, hogy az igazi, a tulajdon gyereke, valahol meghalt, valahol elkaparták... A pap nem is volt kint.

Puha rabságában a dajka félelem nélkül, határozottan várta, hogy egyszerre csak az övéről is küldenek levelet. Meg is mondta előre. Nem is igen adták neki oda; ha levele érkezett, előbb fölbontották, elolvasták, és ha kellemetlenségek

voltak benne, eldobták, nehogy Tivadarnak ártson. De most egyenesen ő kapta a kezébe, maga fölbontotta, és odanyújtotta a leánynak, olvassa:

- Ugye, hogy meghalt?
- Dehogyan halt, dehogyan halt; inkább ő ír maga!
- Eszem meg a kezét.

– Írják: megfogatták vele a tollat, megfogta. Az ő nevében – még milyen bolondok, a szopós gyerek nevében írnak, halljad:

„Szeretett kedves Szülém, kívánom, hogy ezen pár sor írásom friss jó egészségben találjon, én már téged el is felejtettem; meg sem ismernélek. Didi nekem nem kell, ha volna, se kéne, mert négy kis guzsim van nekem, és nagyszülém szalonnabőrrel étet, de előbb megpörköli és megrágja. Miattam ne búslakodj, maradj te csak Pesten, én édes szülém, nekem akár vagy, akár nem, csak testi ruhára küldj, mert ilyen a gyermek. A pénzt, amit az ügyvéd úr küldött, jóra fordítottuk, nagyapám vett rajta két süldőt, de disznó, hogy már volna eleségünk, nincsen. Eladni nincsen szívünk, olyan jók és szépek, de itten éhen vesznek, ha csak az ügyvéd úr hozzád nem lesz kegyelmes. Úri helyről való süldők, halálos vétek, ha cigánykézre kerülnek, éhen meghalván. Amivel vagyok hű gyermeked koporsód bezártáig, Császár Kiss Klára, gyerek.”

A kisasszony kacagva dobta el a levelet. Azonban hangos nevetését hirtelen elnyomta a dajka zokogása és jajveszékeltése, hogy a szomszéd cselédek az ablak alá jöttek leskelődni: mi történt? De nem lehetett tisztán kivenni, mit sirat, mért rí oly keservesen. Le akart szaladni a házmesterhez, a mosókonyhába, az összes cselédekhez és a szegényebb lakókhoz – mert a házban mindenkivel jóban vagy rosszban volt –, és elolvastatni a levelét mindenkivel, hogy őt már a gyermeke elfeledte. De Erzsébet nem volt bolond leány, észrevette magát, megfogta a száját:

– Mit tudja az még, hogy kit ismer, kit nem ismer? Egy darabka tejbe áztatott, rongyba csavart kenyér, az neki az anyja! – mondá könnyben ázó szemmel, mosolyogva.

– Hanem a két süldő!

Elmosolyodott. A kisasszony hiába szólongatta: nem lehetett vele beszélni, hazagondolt, éppen csak hogy nem hívta a két malacot enni: kuc, kuc. Elza ott is hagyta, két piros kötésű könyvet a hóna alá csapott, és bement fehér és kék díszítésű ágyába lefeküdni.

– Szervusz, én megyek ábrándozni. Ha jön a papám, mondjad, hogy régen alszom; ma hajnalig olvasok. Más egyéb gyönyörűsége úgyszincs az embernek!

Bement, és magára zárta az ajtót, hát ezért sokszor kikapott. Erzsébet egyedül maradt a nagy csendességben. A szakácsnő már végzett a mosogatással, a reggelihez készítette a csészéket és kanalakat, álmosan, minden pillanatban leejtett egyet. Amire a szolgáló – aki ülve aludt – fölrezzent, és újra belefogott a suvickolásba. Szeretett volna kimenni hozzájuk, de haragban voltak, mint minden második napon. Ki akart velük békülni hirtelen, de amíg gondolkozott, hallotta, mint szidják, csúfolják, hogy affektál, és a sok szoknyájában olyan, mint egy repülő bubus. Aztán el is fújja a lámpát, alszanak.

A parasztlány félt egy kissé ebben a furcsa magányosságban, amelyet olyan idegen láрма vett körül. A villamos, amint végighasítja a levegőt, a ház nehéz kapujának a nyílása, a házmester csengettyűje, amint berreg. A bakter túlkölését vagy legalább az apja horkolását és a kisleány szuszogását szerette volna hallani. Tivadarka, az úri gyerek, hangtalanul aludt a felhúzott fedelű kocsibölcsőben. Legalább ha az ébren volna! Csaknem felköltötte, hogy legyen valaki vele, akinek elmondhassa az otthoni híreket.

De jött az úr.

Úgy megörült neki, hogy no. Viszont az is megörvendezett, látván a dajka csendes arculatját, üde, fehér képét, amelyből barátságosan vigyorgott rá két tökéletes fogsor.

– De szép fogaid vannak, Erzsi! – mondá az ügyvéd egy kissé hetykén.

– Van annak, aki meg nem issza! – felelte a leány.

– Az úrinőknek, a feleségemnek is, mindég fáj a foguk, és ha ilyen szép volna!

A dajka nem válaszolt, az úr – keresztnevéen Frigyes – befelé indult a hálószobába, de gondolt egyet, visszafordult.

– Mikor választják el Tivikét?

– Akár ma, mindjárt, nem kell már annak; húst eszik, ha kap. Miért tetszik kérdezni?

– Csak azért, mert nem is igazság, hogy mi, urak, úgy kihasználjuk a parasztnép őszerejét.

A leány nem értette, vállat vont. A kecskeképű, de igen szelíd, vékonydongájú és különösen elgyötört emberre valahogy rájött a beszélgető kedv, bele is fogott, hogy valami szocialisztikus eszmét fejtegetsen:

– Maga virraszt, amíg az én gyermekem alszik, és az én feleségem a színházban van. Valami rendnek kellene lenni a világban, egy nap maga mulat, az asszony dolgozik, és így tovább!

A parasztlány azt hitte, hogy az úr ittas, ráhagyta, amit beszélt, de nemigen vette figyelembe. Frigyes azonban nem nyughatott, leült a díványra:

– Néha szeretek magával beszélni, Örzsike, mert maga olyan, mint a szabad természet. Semmit sem szeretek jobban, mint a természetet.

A leány kérdőleg tekintett rá, hogy mi az.

Az alkusz ügyvéd, aki fiatal korában verseket is írt, izgatottan folytatá:

– A Balatont, amikor fölkel a nap, a halász halászik...

– Ahá! – mondá a leány.

– Csakhogy nem érek rá. Nekem mindég dolgom van. Ha segéd tudná végezni, amit én, öt segéddel is dolgoznék. Vajon tudja-e, Erzsi, hogy mi vagyok én, hogy kinél szolgál?

– Tudom.

– Mondja hát meg.

A leány nem tudta a gazdája vezetéknevét, a mesterségét azonban igen.

Az úr mégis elismételte:

– Ügyvéd vagyok, aki a maga apját vagy rokonát, ha bűntényt követ el, vagy végrehajtani akarják, kimentí. Az ügyvéd az, aki a legtöbb. Több, mint az orvos. A

bíró koldus. Tudja maga, mit ér nekem egy aláírásom, ha odajegyzem a nevetem? Minden esetben négy forint ötven krajcárt, olcsóbban nem teszem.

– Akkor én mindég írnék! – vágott közbe a dajka.

– Hányszor írja le magának? – mondá az úr némileg körültekintően.

Erzsébet elfordult, hogy a gazdájának szemébe ne kelljen nevetnie. Frigyes fölállott, hozzálépett, és remegő hangon, de népiesen szólt:

– Ha te engem szívelleni tudnál!

A dajka elhárította magától:

– Hogyne szívelném, amikor szívelem! – és kifelé indult, hogy a konyhában vizet igyék.

– Várj! – mondá a gazda föllekesedve –, hozok én neked valamit!

Bement az irodába, kinyitotta a vasszekrényt, és a trezorból kivett egy selyempapiros csomagot. Az volt ráírva: „Elzáé, férjhez menése esetére!” A hű és különösen gyengéd apa aranyakat őrzött a selyempapirosban. Egy naiv klienstől kapta, hogy megvesztegessen egy bírót, aki igazságos pörében ítelt. A pört megnyerték, és a kliens boldog volt, és büszke az ügyvédjére, hogy a dolgot „kivitte”. Persze hogy a bírótól nem kérdezhetette meg soha, hogy megkapta-e az aranyakat.

Az ügyvéd halvány mosollyal vett ki két körmöcöt, és megmutatta a leánynak:

– Szép, mi? Nincs szebb az aragnál. De ma már ritka. Akarod?

Erzsébet szeme fölcillant, a két aranyról a két süldő jutott az eszébe.

Az ügyvéd az egyik kezével a pénzt csörgette, a másikkal megfogta a leány kezét, aki szinte beleszédült a gondolatba, hogy a két gyönyörű arany az övé lehet, és ingyen.

– Ül ide mellém, csak egy kicsinyt ülj az ölembe, rózsám! – mondá a fiskális, aki csakugyan nem volt többé józan. Úgy rájött a poézis, mintha tizenhat éven keresztül aludt volna, és most, ébren jogászkorát folytatná.

Erzsébet sem volt többé józan. Tekintetével követte, amerről az aranyak feléje hangzottak, és engedte, hogy a jámbor ember leültesse a sovány térdére, és ritka szakállát, fakó arcát odadörzsölje a leány selyemsima, teljes, telt képéhez. A leány mégis eszére tért:

– Hagyjon el az úr, mindjárt itthon lesz a nagysága!

A szürke kis ember viszonválasza nem is hallatszott, elfúló hangon házakat, háztelkeket ígért a parasztleánynak, és egy csókot kért érte – előre – cserébe, de egy igazi mezei csókot...

Az előszobában voltak, és nem vették észre, hogy a ház úrnője a konyhán keresztül, kíséretével, a színházkedvelő úrral – aki őt és nővérét mindig szíves volt hazakísérni – egyszerre belépett. A dajka felugrott, az úr meggémberedve ülve maradt.

– Mi ez?! – szólalt meg fülhasogató susogással a háziasszony, miközben kalapját gondosan és csendesen letette.

– Ez mi?! – kérdé még egyszer kiáltva és nekirohanva a leánynak, aki a falhoz húzódott.

– Ez egy szoptató dajka, ez egy becsületes leány?! Ez egy!...

Valami szörnyű szót mondott, amire Erzsébet elhalványodott, majd meg kipi-
rult. Az ajka is kinyílt, hogy visszafeleljen, de a férfi – akit otthonról, a tavalyelőtti
aratásból ismert – ráordított:

– Te aztán hallgass!

A leány nyelt egyet, és csak azt mondta:

– Úgy!

Az úrnő földre dobta színházbelépőjét, és azon toporzékolt:

– Az én házamban, ahol az én gyermekeim vannak, az én férjemmel...

Frigyes – lehető távolságban – izgatottan járt föl s alá:

– De nem történt semmi, Karolin, ne kiabálj! Elza fölbred!

– Hadd ébredjen föl, hadd tudja meg, ki az apja! Ilyen erkölcstelenséget, a sa-
ját házamban, amíg én a Nemzeti Színházban vagyok. Tudod-e, mit tettél, tudod-
e, hogy a gyermekeket megölhetted volna! Gyilkos, gyermekgyilkos, mind azok
vagytok. – Pihegett, pihent, majd újult erővel folytatá:

– Hívjanak rendőrt, vigyék el, egy pillanatig sem tűröm tovább, nem engedem
Tivadarhoz, úgyszincs rá szüksége többet...

– Magamtól is elmegyek én! – szolt Erzsébet csendesen. – De nekem ne tes-
sék azt mondani, hogy olyan vagyok...

A parasztleánynak egy pillanatra eszébe jutott, hogy felforgassa ennek a drá-
ga, nagy, vikszolt lakásnak az erkölcsi egyensúlyát, hogy megmondjon mindent,
amit gondol, amit tud... De hallgatott, bepillantott a kocsiba, ahol a szopós már
vidáman gögicsélt, fölbredt a lármára, és mulatott, mert azt hitte, hogy az ő szó-
rakoztatására csinálják csupán. A dajka egy pillanatig gondolkodott is, hogy a
gyermeket megcsókolja, de az úrnő végképp elkeseredve kiáltá:

– Ki, ki!

Levétette vele a bársonycipőt, amelyet az reggel adott neki. Leráncigálta róla a
felső szőrszoknyát, ami szintén az ő ajándéka volt.

– A holmid itt marad a könyveddel együtt; a rendőrségnél holnap átveheted.

– De éjszakának idején hova megy hálni! – kockáztatta meg a kérdést Frigyes,
aki nem volt rossz ember. Azonban nem volt ereje, hogy Erzsébeten segíthessen.
Talán, ez maga sem akarta már... Megindult mezítláb, egy alsószoknyában, ki, az
ismeretlen városba, az őszi csatakba; az úttalan utak nyirkos piszkába.

Amint szédülten botorkált lefelé a lépcsőn, a szemei előtt valami vörös vilá-
gosság táncolt. Az esze nem volt a helyén; elsöbren azt hitte, hogy egy minden
lakásból kizárt, a lépcsőn lefelé futó, rühes macska szeméből árad az előtte tán-
coló ördögi világosság; de a kapu alatt már úgy rémlett neki, hogy faluja rossz
hírű kocsmájának a vörös lámpása közeledik hozzá.

A rosszaság jön felé, jön, jön, elnyeli, megégeti és – megsegíti.

Erzsébet boldog lesz

A dajka, akit rajtakaptak, hogy a gazdájával bizalmaskodott, kint volt az uccán. A
házmester kieresztette; azt hitte, hogy a lány hintőporért megy a patikába. A kapu
becsapódott Erzsébet után, és ő kibukott az éjszakába, két szál szoknyában,

amikor rendszerint tízet szokott viselni. Úgy érezte, hogy meztelen, kapta magát, és a felső szoknyáját ráterítette a fejére. Egy kissé esett.

A kapu előtt megállt a dajka, és megvizsgálta a házat: hol lehetne felgyújtani? De meglepedet azzal, hogy rúgott egyet a kapun, részint dühből, részint azért, hogy szeretett volna visszamenni, mégpedig két okból. Hogy petróleummal leöntsön fent mindenkit, és egy kis tincset vágjon le magának a Tivadarka hajából.

Mindezeket azonban nem tehette, és mást nem cselekedhetett, mint azt, hogy zokogva szaladt neki az utcának, és amint elfojtódott torkán csak kifért, kiáltá:

– Az Isten büntesse meg őket! Süllyessze el őket az Isten, hogy éjjenek meg!

Fordított egyet az átkokon és a hangnemen is, énekelve, mint a búcsúsok, kívánta számukra a halált:

– Aj, aj, elvették a ládámat, aj, aj, elvették a gyerekeimet, aj, aj, engem megölte, az isten hogy őket elpusztítsa!

Szaladva egész a szenes boltjáig ért, ott ösztönszerűleg megállott. A legénynek, akivel tréfálkozni szokott, szerette volna megmondani a dolgokat, és megüzenni a házi lakóknak, hogy mi történt. De a szenes pinceboltja már csukva volt. Nem mert dörömbölni, megállott az utca közepén, valamint egy erdei állat, amely látja, hogy bekerítették, mindenfelőlről gyilkos szerszámok veszik körül, és most valami történni fog, amitől az ösztöne megrendül, valami olyan rossz, ami elől menekülni kell.

Egy konfertáblis a sötétben nekiment. De a vén ló megismerte, hogy parasztlány, meglökte a fejével, és megállott.

– Bácsi, merre van a debrei országút? – kérde Erzsébet.

– Ül be, majd elviszlek! – szolt az éjszakai kocsis, rárohögött a lányra, és elhajtott. Egy mesterlegény, aki szeretőjére várt a kapuban, odaállott a kocsis helyébe:

– Jöjjön velem, kisasszony, majd megmutatom! – szolt bizalomgerjesztően. De a lány nem hallgatott rá, magától indult hazafelé, ámbár sejtette, hogy hét nap, hét éjjel kellene mennie, hétszer is eltévedne. Sem távolságról, sem irányról nem tudott semmit, csak szaladni, kiszaladni akart ebből a szörnyű kővárból, amely ki volt világítva, mint éjféle misén a templom, vagy amikor a nagy kocsmában bál van. Kergetődtek is, muzsikáltak is, mintha eskettek volna, mintha temettek volna.

Egy keskeny, nagy utcán ment, mendegélt fölfelé. Szennyes, szűk kis utcák könyököltek abba. Furcsa nők mind kalapban, parazzal állottak őrt a sarkon, kilestek a sötét közökből. Egy mellett sem mehetett el békén, valamennyi megszólította:

– Hopp, Sári, hó!

– Merre mégy, rózsám?

– Nem félsz a rendőrtől?

– Van-e már cédulád?

– Odaadom az enyém, add a katonádat!

Egy sarkon hármásával, négyesével is álltak, és nagyon megmérgekedtek, hogy meglátták. Neki akartak menni, megtépázni:

– Még csak te kellesz, nem elég az úriasszonyok!

– Csendesen, kisasszonyok, nem maguk a törvény! – jegyezte meg a rendőr. Öreg paraszt volt; tudta még a régi világból, hogy ilyenek a lányok, sokszor nem nyughatnak estve. Egy kissé hátba bökte a könyökével:

– Eridj.

Ezek rossz nők! – gondolta magában Erzsébet, és szintén megátkozta őket, sőt szeretett volna velük nyomban megverekedni; de félt tőlük, és szaladni kezdett, amint az egyik megfogta. Az éjszakai néember csúf és öreg, mint valami kicsiny bűn; versenyt szaladt vele, erőnek erejével a képébe nézett:

– Jaj, de szép vagy, lelkem, hová mégy? Orvosért? Ki beteg, a gyerek? Gyere hozzám cselédnek, nappal alszunk, éjjel mulatunk. Varratok neked selyemszoknyát, atlaszpruszlikot. De mit sírsz, akár nevensz, akár sírsz, te is csak a kis Rókusba kerülsz.

– Éhes vagy? Cukor kell?

Kiráncigálta magát a kezéből, és a szűk utcából futvást egyszerre csak kibukott egy helyre, ahol sok fa volt, sok madár volt, még virágok is nyíltak a zörgő avar alatt. Gondolta, itt meghál, bevárja a reggelt. De minek lesz a reggel!

– Mán mindég éjszaka lesz! – mondá hangosan, és leült egy padra, ahol valami öreg csavargó bóbiskol már; uras tartással, szurtos cilinderrel a fején. Ez hamar megkérte a kezét, pedig öreg volt, mint a Mátra, keshedt is, éhes is, álmos is, és alkalmasint a sok házasság miatt jutott ide, hogy a verebek palotájának aljában verje fel az otthonát:

– Nekem csak nő kell, aki rendben tartson, akkor mindjárt úr vagyok. Egy ilyen egyszerű nő, mint ön. Maga is szerencsétlen, én is az vagyok, az Isten bennünket összevezetett. Ha nem akarta volna, ide ült volna maga erre a padra?!

Nem volt maradása szegénykének, nem hagyták békén, nézték, lesték, megszólították és megfogták. Még valóságos urak is megállottak véle egy szóra, urak, akik valahol jól – de szelíden és ábrándosan – kiudvarolván magukat, izgatottan tértek nyugovóra. Jaj, de kikaptak tőle, szerelmes pesti úr hamarjában nem hallott még szép lánytól olyan gorombaságot. Az egyik meg is sértődött, kiabált, hebegett: – Rendőr, ez a rendőrség, ezt tűrik!

Üthették a nyomát, a mérges pipiske már kint volt a Dunánál, akit neki mindig ígértek, ahová mindig készült. Most meglátta és kinyújtotta, vagy helyesebben meglebbentette feléje a karját, mint szárnyát a kacsá. Nem ijedt meg a szertelen nagy víztől, inkább megnyugodva ült le a parton egy grádicsra, előbb a legfelsőbbre, aztán lejjebb, mind lejjebb, a legislegalsóbbra.

– Jaj, de ihatnám belőled! – mondá hangosan. Mert belőle a markával.

– Vajon olyan fekete-e, mint amilyennek látszik? vizsgálta a vizet kíváncsian. Még csak barna se volt, egészen olyan volt, mint otthon a patak, hogyha megárad, amikor iskolás gyerekek bele szoktak fúlni – hogy nem fúlt bele tíznapos korában –, amikor a megesett lányok, kikapós asszonyok bele szokták magukat veszejteni.

Erzsébet megrebbent a lelkében, és figyelmes kezdett lenni arra a gondolatra, hogy a víz mit tud, mit nem tud csinálni az emberrel. Valami kicsiny halálvágy reszketett végig rajta.

Szépen felöltöztetnék, fehérbe. Siratnák, jaj, de előbb összevagdálnák. Egy borbély meg egy orvos meztelen látnák! Ettől fázott, de melege lett a haragtól:

– Legalább azokat bezárnák. Fizethetnének!

Valami jutott eszébe a „fájdalomdíjról”, de ezeket a gondolatokat nem folytatta tovább, elszórakozott, elveszett a gyönyörű, neki való tájékban, amely egy volt vele: bús és friss, beborult, hullámozó feketeség, amely minduntalan megtörik egy-egy fényben, amíg a reszkető világok elmúlnak, és az egész végtelen barnaságba vész.

Csak nagyon kicsinyt esett, és nem volt hideg már, a part fölött a fazekasok kint aludtak a szekerek alatt. És Erzsébet, valahányszor a víz engedte, mind azokat nézte, és az jutott eszébe, hogy ahonnan kiűzték, oda sok minden házi szerzősám elkelne innen. Úgyis tegnap eltört a zöld mázas tejforraló, és itt, lám, van olyan nagy fazék, mint egy hordó, amiben a Tivadarka ruháját lehet kilúgozni. Kis szilkéket is látott, egy egész kocsihoz való; hármat a Klárinak, nem bánja, ha a füle törött is, ezek az emberek adhatnának!

Nem volt már olyan haragos és átkos, olyan szépek voltak a hajók, amelyeken kártyáztak és tüzeltek, a nagy faágak, amelyek játszva rohantak le a folyam tük-rén, olyan gyönyörűsége szép volt a Duna, vivén lefelé délszakra az ősz – a temérdek avart –, és még mindehhez gyönyörűen szólt egy verkli, hogy édesded érzéssel hullatta könnyeit, és csak kettőtől félt, hogy a kisfiú kitakarózik a kihűlt szobában, és hogy mit tesz ő, ha meghűl? Messzebbre nem gondolt.

Ha már itt vagyok – gondolta magában –, legalább megáztatom a lábam! – Levette a harisnyáját, és mind lejjebb, lejjebb állott a lépcsőn, és a víz olyan jólesett szegénykének, hogy bár látta, nem vette észre, mint mozgolódnak, majd meg összebújnak háta mögött a furcsa árnyak, árnyékai két nyurga fiatalembernek, akik alighanem a költői pályára készülve sétáltak itt az éjben, és igen megörvendeztek, hogy egy nőnek megmenthetik az életét.

Zöldek és soványak voltak a rendetlen étkezéstől és a korai poézistól, a hangjuk rekedt volt a sok cigarettázástól, de oly meleg, boldog és naiv szívüktől:

– Hó, itt tilos a fürdés! – mondá az egyik cinikusan.

– Még egy lépés, és maga nincs! – mondá a romantikusabb, de számítóbb.

Erzsébet nem erősködött, engedte, hogy a két diák megfogja a karját, és fölvezesse a lépcsőn, sőt nem vette rossz néven, hogy száz ostoba és kedves kérdést intézzenek hozzá. Egyikre sem felelt, inkább neki jutott eszébe egyszerre valami:

– Ismerik maguk Jakabot? Jakabkát? Megfizetem maguknak az útját – ha újra szolgálatba állok –, de vigyenek el engem Jakabhoz!

– Talán jobb lesz a rendőrségre menni, ott fölveszik az esetet, és maga is megnyugszik az őrszobában! – jegyezte meg az egyik, a romantikusabb, aki szerette volna, ha az egész belekerül az újságba.

Az önzetlenebb felajánlotta a maga lakását, de csak felületesen és futólag, mert nem volt önálló lakása neki sem, a másíknak sem.

– Gyerünk Jakabhoz, én nem megyek senkihez, csak hozzá – mondá Erzsébet.

Jakobot megtalálja

A gonosz városban ment előre a három fiatal, hogy megkeressék a kicsiny Jakabot, akiről a parasztlány nem tudott egyebet mondani:

– A mi falunkba való, az is diák. Az egyik diák csak ismeri a másikat?

Valami kis jellemzéssel is szolgált: szeplős, nagy az orra, kicsiny, de okos, már otthon is ő írta a parasztlányoknak a leveleit, neki is, amióta itt van, ő írta a titkosakat, darabját húsz krajcárért. Az utolsót meg se fizette, elfelejtkeztek az otthoni dolgokról való nagy beszélgetésekben. Talán a Jakab haragszik is rája, talán nem is való, hogy hozzá menjen, mert az maga is huszadmagával lakik egy rendőrnénél, aki cselédeknek ad kosztot és kvártélyt, ha kosztjuk és kvártélyuk nincsen. A gyerek abból él, amit ezek adnak-dobnak neki szerelmes levelek írásáért, erre jött föl Pestre, ebből lesz doktor, de még csak gimnazista:

Tüvé tették a várost a kis diákért, amíg Erzsébetnek egyszerre csak eszébe jutott az utca, melyben nem volt csak négy ház, három új és takaros, a negyedik elesett és ócska. Abba becsengettek, ahol világos volt, oda bekopogtattak, beléptek, a kis Jakabra csaknem ráléptek: ott feküdt közel a küszöbhez, és aludt jóízűen. A feje alatt könyv, a dunyháján könyv meg egy pár új női cipő. Reátette valami frajla.

Körülötte pedig ugyan muzsikáltak; két polgári zenész, harmonikás az egyik, gitáron a másik, de mindkettő táncolt és énekelt is – magába. Mellettük lejtett, őket lökdöste két pár nőcseléd. Kettő kalapban, a másik kettő azonban már igen levetkőzve. Középuitt ágált egy magyar nadrágos gavallér, és erőnek erejével négyest akart rendezni, ordított is:

– Kisasszonyok, urak, Turdamé, Balancé!

Hanem amikor meglátta Erzsébetet, a lábával a két legénykét kifelé intette – azok vad haraggal és némi ijedelemmel elsiettek, mert látták, hogy a bajuszos legény az ő halavány lányukat egyszeriben derékon kapta. Az cipeltette magát egy darabig, mint a halott, de a csárdás gyorsánál egyszerre csak rakni kezdte a lábát, a végén meg már úgy sergett, hogy mint valami gyorsan repülő nagy szárny, hideg szelet vert két szál szoknyája.

A kisasszonyok elébb méltatlankodtak, aztán bámultak, végre újrátak. Egy kövér nő, aki a szögletben ült és kávézott, nagyon helyeselte:

– Derék lány, falusi!

Azt senki sem kérdezte, honnan jön, és miért jött ide a bálba. Mert voltaképpen bál volt a cselédtanyán, bárha a fiatalemberek távol maradtak. Néhány benézett, megtekintette az itt lévő nőket, nem volt meglegedve, hummogott, eltávolodott. Menjenek isten hírével. A lányok a két muzsikust léptették elő báli közönségnek, és a magyar nadrágos cipészt pénzért fogadták az utolsó pillanatban.

„Összetettek” neki. Aki gyűjtötte, az adta oda. A viszony nem volt értelmes, de nem volt érdemes magyarázni.

A jövevény ellen, bárha nő volt, nem áskálódtak, inkább siettek vele tisztába jönni az első pillanatban, megrohanták, megfogták, haját, ruháját összetapogatták, a kvártélyos asszony csak a sarokból kiabálhatott. Kövérsége és rossz lába miatt menni nem tudott, de azért dirigálta:

– Mondja, csak mondja ki bátran, lelkem. A Jakab már elmondta, hogy maga milyen. Felköltsük? Ne költsük, majd fölébred hajnalkor, tanulni, magától. Hogy volt, otthagytá őket? Én mindég üzentem magának, hogy jöjjön, jobb helyet tudok, ma már nem szoptatunk húsz pengőn alól. Olyan helyet adok magának, amilyent akar, ahol a maga ágyát is a szobaleány veti meg. Miért nem jött? Van itt egy ember, odavalósi, ahova Jakab.

A kóbor cselédek ételt dugtak az asszony szájába, hogy elhallgasson. Különösen kívánták a szót, beszéltek, szavaltak, rikácsoltak:

– Én hozzávágтам egyszer az asszonyomhoz egy keféét. Finom kefe volt, öszszetört, megfizettem!

– Legalább megmondta-e neki, hogy kicsoda?

– Azt nem szabad mondani.

– Ojjé, annak tesztek becsületsértést, akinek akarok. Be nem zárathat, fizetek, leszolgálom. Egy hónap, két hónap, egy év, két év, a vacsorapénzt elteszem, nem eszek, de megsértem!

Mindenki egész határozottsággal az Erzsébet pártjára állott. Egy sárga képű szobalány kacsintott:

– Jöjjön el velem, Erzsike, én viszem magát egy rendőrtiszthez, annak monddunk egy szót. Az urak a pénzükkkel, mi...

„A testünkkel” szót már nem tudta megfogalmazni, kimondani, csak gondolta. Valaki, valami beteg cseléd, lehetett, megszólalt a befüggönyözött vackán:

– De szoptatós dajkának nem szabadna, ha szíjat hasítanak is a hátából!

Nagyon lehurrogták, szidták, szapulták, amire éles sírás hallatszott ki a függöny mögül, majd egy kócos kis fekete leány kidugta a fejét, mi történt, miért bántják az anyját?

A kvártélyosné megszólalt ülőhelyén:

– Maga is ott van mindenütt, ahol a szóbeszéd, de sehol sincs, ahol a fizetség! Nevettek, sikongattak, énekeltek, táncoltak, kávéztak, hideg kávéit ittak.

A borzas kisleány megint kidugta a függöny mögül a fejét; az anyja a hajánál fogva behúzta.

...Így mulatoztak egészen hajnalig, amikor valami rekedt káromkodás hallatszott az ajtó mögött, mire a muzsika megállott, a tánc egyszerre elmúlt, a lámpást hirtelen elfújták, a legények a konyhán át iszkoltak, a leányok meg ruhástul bebújtak az ágyba.

A gazda, a rendőr jött haza. Már ott kint hadonászott a kardjával. Be volt csípve biztosan, ilyenkor nem lehetett előtte megállni.

Az első dolga volt, hogy meghúzta Jakab fülét, az gyufát gyújtott:

– Maga az, Ferus bá? – kérde barátságosan. Majd meglátta Erzsébetet, amint a szoba közepén áll és reszket:

– Maga az, Örzi? Megszökött?

– Egy lány megszökött. Ez kell nekem! – mondá a rendőr, és leült az asztal mellé, és onnan vezényelt:

– Jössz te, ülj az ölembe, ide!

A leány engedelmeskedett. Jakab hamar felöltözött és odaült melléjük az asztalhoz.

Meghallgatja a rendőr életbölcességét

A közrendőr minden átmenet nélkül, rögtön rátért a tárgyra:

– Ha én törvény volnék, vagy még több, a miniszter, én az ilyen lányokat, mint te, mind kivégeztetném.

A kövér nő – nyilván a szónok felesége –, mindenütt a fal mellett menve, bort és kalácsot tett az asztalra, aztán elvonult. Tudta már, mi következik.

A rendőr, a beszéd fonalát kissé elejtve, folytatá:

– A sör, a sok rossz sör elrontotta a világot, amíg bor volt, más volt!

A fiú is, a leány is ezt igen helyeselték, sőt nagy félelmében Erzsébet bátorságot merített, megszólalt:

– Adjon nekem egy kicsit, rendőr bácsi, nem ittam még éjszakai időben, amikor maguk isszák. Jónak kell lenni, hogy úgy szeretik az emberek.

– A bor a fő – mondá emelt hangon az alantas államhivatalnok –, attul hiszi azt, hogy bíró, aki futóbetyár, meg hogy becsületes lány az, aki más. Igyál!

Erővel megitta, azután visszatért első életbölcességének kifejtéséhez:

– Hogy mért akarlak én benneteket mind behordatni a Szamosba? Csak azért, mert szegény lány szegény gyermeket szül, és így a szegénység ki nem veszhet!

– A szegény se kutya! – szólt közbe Erzsébet.

– A szegényből lesz a gazdag! – kockáztatta meg a valószínűtlen állítást a fiatal Jakab.

A rendőr megmozdult, fel akart ugrani, hogy megverje őket; de bölcessége győzött indulatán, keserű mosolyra fakadt:

– A szegény a gazembernél is rosszabb. Mert egy gazemberrel lehet beszélni, egy szegénnyel nem. Mit csináljak a koldussal? Bezárjam? Megeszik az országot, föleszik magát őfelségét, a császárt és királyt! Ha egy gazember urat rajtakapunk, az fizet a gazember uraknak, akik még nem voltak becsukva! Oly mélységes bolondságokat beszélt össze, hogy nem értette maga sem, belezavarodott, más tárgyra tért tehát. A fej és a gyomor kérdését kezdte taglalni.

– Ha egy úr véletlenségből vagy akaratból meglövi a szolgáját, fizet fájdalomdíjat ide is, oda is, egy kicsinyt szivarozik, kosztol, meghízik és kijön. Ha egy...

Hebegett, a paralellát nem tudta. Valami hármás akasztásról beszélt. Hogy egy szolgát háromszor akasztottak föl, vagy három szolgát egy úrért?!

Végképp beborozott az elméje, a gyomor és fej témába is éppen csak hogy belekezdett:

– A fej, az urak, mink vagyunk. Ti vagytok a gyomor, ami korog. A fej fentebb is van, mint a gyomor... Mégis mindég morog. Lássá be, ismerje el, egyszer úgylis beleszúrnak. Én már két embert öltem meg, énrám úgy nézzetek! Mert engem felszabadítottak és megeskettek erre. Ha nem én tiprom le a kutyát, ő tipor le engem, tudjátok!

Erzsébet közbeszóltott:

– Rendőr bácsi, kiadják az én ládámat?

– Azt ki. De úgy hazazsuppoltatnak, hogy no, olyan finom dolgod lesz, hogy két csendőr kísér be a faludba.

– Aztán miért? Nem tettem én semmit!

Az állam egyenruhás és csillagos szolgálja megcsípte a leány kövér állát:

– Azért, mert mért vagy ilyen gömbölyű, mért vagy ilyen szemes, melles, piros, csinos. Ha hektikás volnál, gugás volnál, csúnya volnál, betennének a kórházba, meg is élnél. De hogy ilyen vagy, ha egyszer megláttak, addig meg nem állnak, amíg meg nem esznek, mint az íz! Illegette, igazgatta, kitérta a karjait a leány felé:

– Én is úr vagyok, gyere!

De a becsületes ember gondolt egyet, megölelte az asztalt, és elaludt.

Viszontlátja a kovácsot

Reggelfelé járt, aludt az egész ház. A cselédek egy kicsinyt lesekedtek még, aztán, hogy látták, „ez semmi”, elaludtak ők is. Csend azért nem volt a tanyán. A különféle lakók más és másképpen pihentek, doromboltak, rúgtak, horkoltak, ijedeztek. És ez álmogyárban mindenki ott volt már a helyén, csak az alkóvban, a legfőbb helyen hiányzott a két nevezetes nappali lakó, reggeltől estig alvók, valami masiniszták.

– Haza való az egyik, mi falunkbeli, Pónoz Péter, a félkezű! – mondá Jakab, aki fél szemével sírt Erzsébet sorsán, de a másik szemével már Cicerót másolta.

Erzsébet rándított egyet a vállán, hogy nem bánja. Pónozt se, mást se. Az egész világot sem. Roppant mélyen elgondolkodott, oly mélyen, hogy már nem is tudta, hol a feje, ő maga is hol van. A gyönyörű kék szeme kancsalított, úgy keresett valamit a levegőben, a földön, a padmaly felé. A fiú ógott-mógott körülötte, hogy mi lesz, aztán halálra sápadtan és oly szomorúan, hogy az orra csaknem a földet érintette, elindult, hogy elhozza a ládát.

A lány maga maradt. Egyedül ült az asztalnál, a lámpában már a bél égett, reggel volt, a szobában sötét lett. A dajka csipegette a kalácsot, kóstolgatta a bort; és dudorászott valami gyerekaltató dalt: „Csijja, csicsijja, elment apa a malomba, ott van a sok búza...” A halk énekszóra a kislány megint kidugta a fejét, majd kimászott hozzá, és rongyos ingecskejében leült az ölébe, kéretlen-váratlan, mint ahogy a macska szokta, ha valaki neki megtetszik.

Sok mindenről beszélgettek roppant édesdeden, közben elhallgattak egy kicsinyt, hazajöttek a nappali alvók. Az egyik mindjárt felismerte, köszöntötte Erzsébetet:

– Te meg itt mit csinálsz?

– Amit maga! – felelte a leány hetykén. Ismerte a legényt – aki csakolyan paraszt volt, mint ő –, még fűtő korából ismerte, ott volt akkor is, amikor a bal karját a cselő elszakította, még ő tépett neki rongyot a pendeléből.

Az elesett mesterlegény még egyszer megpróbálta szóba állni vele:

– Én jóba járok, Erzse, de te tán nem jóba jársz?

Nem felelt nekí, megtörülte a kevés bajszát – oly szikkadt volt az arca, mint az aszú föld –, vágott egyet a botjával a levegőbe, és elment aludni. A nagy cseléd meg a kis cseléd beszélgettek tovább. Kérdezte a nagyobbik:

– Mi baja az anyádnak?

– Gyufát itt.

– Milyent?

– Amilyent szoktak.

– Mennyiért?

– Egy krajcárért.

– Miért nem ivott egy hatosért?

– Nem volt neki hatosa! Nekem van!

Csakugyan, a cselédgyerek egy hatost szorongatott a markában. A pénz fekete lett már a kis kéz melegétől. Erzsébet nézte, a szemével majd hogy ki nem vette:

– Add nekem, hozok érte cukrot. Hozok érte bábut, férfibábut, katonát!

Erre aztán odaadta, és visszamászott az anyjához, csak annyit mondott még: siessen!

Erzsébet sietett, a szoknyája alá rejtve hozta, amit hozott. Körülnézett. Most mély csend volt a szobában. Az édesded álomban elcsitulak az alvók, mintha meg lettek volna halva. A kislány is elaludt újra, nem kellett félnie. Nem volt izgatott, nem reszketett a keze, sem nem átkozódott, sem nem imádkozott, a szíve nem fájt, inkább valami különös módon repdesett, örvendezett.

Mintha főzne, oly nyugodtan, rendesen, becsületesen csinálta a dolgát. Még hozzá való szikét is keresett hozzá. Abba öntötte a bort, és úgy aprította bele a gyufafejeket, nem keveset, de sokat, amíg maga is meg nem elégelte. Hangosan mondta is:

– Most már elég lesz.

Egy kicsinyt várt, aztán az italt a forró szájához emelte, de a keze megrezzent, valaki rákiáltott:

– Elmégy!

A félkezű fűtő állott előtte, átfogta a derekát, megfogta a kezét:

– Lestem, hogy kotyvasztod, gondoltam, hagyom is. Nem vagy másra méltó, idd meg.

A leány belevágott a körmeivel a legény karjába, az hagyta, nevette, és mondta neki tovább:

– Csakhogy kár volna érted mégis. Meg vagy hibálva, de szép vagy, Istennek teremtett angyala vagy.

A hízélgés, mint a forró nap, úgy áradt el a lány lelkén, a szeme könnybe lábadt, a szíve égnek emelkedék.

A félkezű kivette a zsebkendőjét, és gyöngéden megtörölte a lány szemét, pedig a magáéból is kezdett hullni a könnyű nagy cseppekben, lassan:

– Ne sírj – mondá –, mert nekem kell sírnom, hogy nincs csak egy karom.

– Nem baj az! – susogta a lány szepegeve. A legény megalázkodva folytatá:

– Amikor megvolt mind a kettő, akkor is szerettelek, csakhogy te is kicsiny voltál, én is kicsiny voltam. Emlékszel-e, mikor kergettelek? Most már meg mind a ketten meg vagyunk hibálva, összeillünk.

A szikkadt férfiarcon keserű mosolygás vonaglott át. Kínlódott, vergődött, nem akarta most, de mégis megkérdezte:

– Mit tettél azonfelül, loptál, verekedtél, ártottál, szeretőt tartottál?

– Nem tettem semmit.

– Miért akartál gyufát inni?

– Csak.

– Még most is akarsz?

– Nem, letettem, látja.

– Elgyössz-e hozzám, szeretsz-e?

– Elmegyek. Nem tudom. Majd fogom.

Az ember megcsókolta a nő homlokát, szelíden, áhítatosan. És odanyújtotta a képét:

– Add vissza!

A lány visszaadta. A legény pedig elfordult, egy percre, föl nézett a fülkébe, hogy megnézze, alszik-e a pajtása még? Föl akarta ordítani, mindenkit föl akart verni!

A lány jóakarátú, szeretetteljes mosolygással nézett utána. De egyszerre csak megkomolyodott, megrántotta a maga szoknyáját, kinyújtózott álló helyzetében, majd előrenyújtotta a fejét, mint egy nagy madár.

– Mán én megindultam! – motyogta, és a szemét kimeresztve nézett a meszeségbe, ahová megindult.

– Hogy énrajtam tanakodjanak! – folytatá az érthetetlen beszédet.

Erzsébet kinyújtotta kezét a foszforos bor felé, megfogta, megitta. Még csak nem is hunyorított a szemével, de becsukta a pilláit, amelyen a boldogság könnyei ott vibráltak még.

És csukott szemén, makacs kis szívéen az utolsó látás, amely átvillant: egy gyermeket ábrázolt, egy csúcsos koponyájú, kövér gyereket, nem a magáét, hanem az idegent, a másét, akiért íme, kikergették az éjszakába, és akiért fiatal szépségének szagos virágjában egyszerre semmi lesz – boldog lesz.